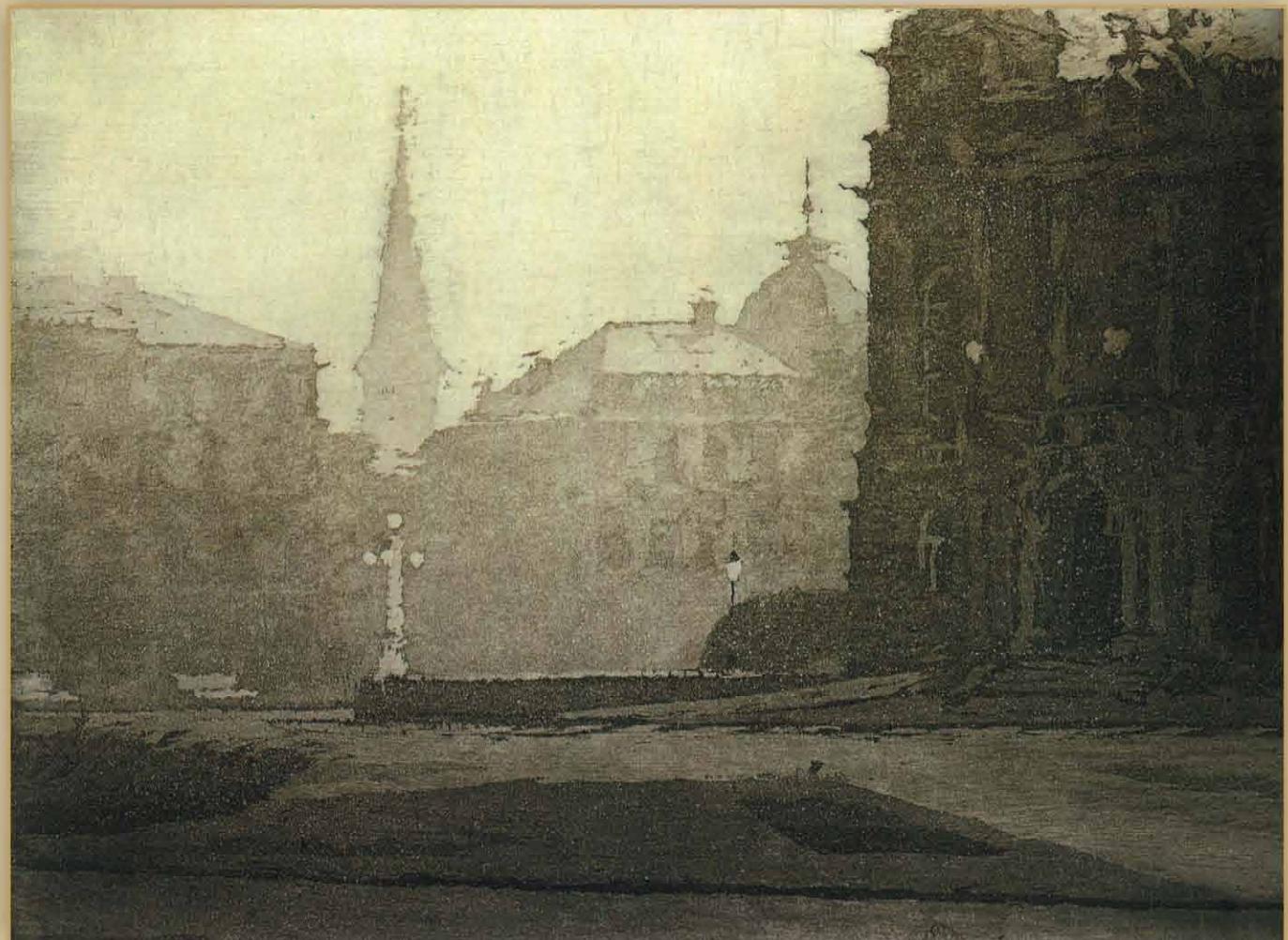

politicke
ZATVORENIK

Godina XXX. - travanj/svibanj/lipanj 2019.

BROJ **279**

Progoni gospičkih Hrvata - Kako je "crveni Split" prestao biti crven - Što su izbori za Europski parlament poručili tzv. desnici? - Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić,
Andrija Vučemil

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@zg.ht.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

***

ISSN 1331-4688
***

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

Slika na naslovnoj stranici:
Antun Mateš, Kazalište (1988.)

Slika na četvrtoj stranici korica:
Koncept osude don Jose Felicinovića

U PRIPETAVANJU PAPA POGODIO U SRIDU

U prethodnom sam uvodniku napisao otprilike: "...oduzeti nam pravo na Bleiburg, uskratiti molitvu za nevine žrtve, tjerati nas na pojedinačne križne putove i hodočašća prema Bleiburgu, previše je i za biskupe, makar bili i austrijski." Nisam mislio da će ove moje riječi i mišljenje u cijelosti biti tako brzo potvrđene, no papa Franjo je upravo ovih dana smijenio dosadašnjeg upravitelja biskupije Gurk-Klagenfurt, monsinjora Guggenbergera te imenovao novog apostolskog administratora Wernera Freistettera, za kojeg se nadam da će osigurati nesmetano i kontinuirano održavanje euharistijskoga slavlja u Bleiburgu, koje se za hrvatske žrtve Drugoga svjetskog rata obavlja svake godine u svibnju i da, izbjegavajući svaku manipulaciju, to misno slavlje bude vršeno s dužnim dostojanstvom i u kršćanskom duhu molitve za pokojne.

E, sad, komu pripisati zasluge što je ovako brzo i neočekivano došlo do preokreta? Čuo sam mnoga nagadanja, teze o mnogim utjecajima i lobiranjima. Nažalost, jedno je sigurno: zahvaliti našoj diplomaciji nema potrebe, jer oni nisu mrdnuli malim prstom da bi se osiguralo nesmetano održavanje komemoracije. Bili bismo najsretniji da je ovo njihova pobjeda, i da nemamo razloga za bojazan da će do sljedećega misnog slavlja na Bleiburgu možda ponovno „netko“ namjerno zakomplikirati stvari.

Pa se s pravom pitamo: tko su ti ljudi, kakav je sastav ministarstva vanjskih poslova, kako se i po kojem načelu biraju veleposlanici i diplomati, tzv. gospodarska diplomacija, konzuli i ostala klatež koja (izuzevši mali broj pojedinaca) samo sramoti Hrvatsku po svijetu, izazivajući čuđenje građana zemalja u kojima su se uhljebili, jer u uređenim državama nije moguće da diplomacija pljuje po svojoj zemlji i svom narodu. Možda i zato naša djeca nisu podobna na natječajima: dovoljno je biti kono-bar po struci, imati iskaznicu HNS-a i preporuku Vesne Pusić, pa ste već kandidat za diplomatsku službu na najatraktivnijim mjestima. Bitno je pritom samo to da ne volite iseljene Hrvate.

Dokad će biti tako? Pokušavamo se tješiti stalno novim izborima. Upravo smo otpremili jedan kontingenat odabranika: sretni jer će nas štititi od drugorazredne Nutele i Persil lažnjaka s nedovoljno zrnaca; sretni što nam ribari mogu biti mirni sljedećih pet godina, jer Ruža zna sve o ribarstvu, makar ne zna ništa o bundevama i tikvama iz sve pustije Slavonije... Sve u svemu, idu sad novi izbori, nude se novi spasitelji i ponovno slijede lobiranja za novog predsjednika ili predsjednicu. Zasad je samo 5-6 kandidata, ali ne treba sumnjati: kad se ljudi malo odmore od godišnjega, bit će ih još, pa će Pernar imati kome prigovoriti da mu je oduzeo njegovih planiranih 0,07 % glasova!

Vrućine su velike ovih dana i ovu noć u kojoj pišem ovaj uvodnik. Možda sam i ljut što nemam ništa lijepo za napisati. Uvjeren sam da mi ne ćete zamjeriti zbog sarkazma, ali sve je to moje, sve je iz mene. A lagati si ne ćemo. Možda je dobro što je naša udruga izvanstranačka – kako se to popularno kaže, pa se barem za sada ne moramo znojiti oko potpore kandidatima. Tako je bolje, barem do sljedećeg broja, kad ćemo imati jasniju sliku onih koji će se predstaviti i ponuditi. Mišljenja sam da ne će biti teško ovog puta odrediti tko će biti naš favorit, ali strpimo se još koji dan, mjesec... Barem smo to dokazali, da znamo biti strpljivi! Ugodno ljeto i ljetni odmor želi vam

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

POLITIKA I KRIMINAL

Postoji stara uzrečica koju nedovoljno često imamo na umu: Ne može se vladati i biti nevin. Dade se ona, doduše, tumačiti na više načina, ali za onaj najjednostavniji i najočitiji, da je uspjeh u politici praktično nemoguć bez zločina u nekom obliku, obično bez mefistofelskog aranžmana s kriminalnim strukturama – od onih okultnih do običnih pljačkaša i cestovnih razbojnika – koje doista vladaju društvom, Hrvatska, nažalost, pruža mnoštvo primjera i dokaza.

Kao malogdje u civiliziranu svijetu, naše političke stranke postoje i funkcioniraju kao legalna krila organiziranoga kriminala, i zapravo je zastrašujuće promatrati takozvanoga običnog čovjeka kad misli da njegovi izabranici razmišljaju i djeluju u kategorijama etike i rodoljublja, dok njih zapravo vode sasvim prizemni, mračni interesi koju se umataju u rodoljubni celofan i trobojnu ambalažu kako bi ih se što lakše i što skuplje prodalo siromašnima duhom. Njih koji u zanosu trepere pred kojekakvim predsjednicima koječega, koji puni blažene nade čekaju neke nove kandidature i koji vlastite frustracije liječe izmišljanjem takozvanih uspjeha, kraljevstvo nebesko čeka širom otvorenih vrata, jer su se oduvijek s čvrstom vjerom i jednakom naivnošću klanjali uvijek novim, a uvi-jek istim božanstvima.

To nije popularno kazati, baš kao što suočenje s tom činjenicom ne ohrabruje. No, činjenica ne prestaje biti činjenicom time što nam se ne svida i što ju prešućujemo, i sebi i drugima. Bez svijesti o bolesti nema liječenja niti izlječenja.

Ne moramo se pritom slagati ni u ocjeni uzroka toga dramatično teškog stanja, pa nitko ne mora dijeliti moje uvjerenje da mu je u korijenu pokolj i raseljavanje hrvatske nacionalne elite u doba Drugoga svjetskog rata i neposredno nakon njega. Gubitak tolikog mnoštva mladih ljudi i izgrađenih intelektualaca – zahvaljujući kojima su tridesete godine 20. stoljeća bile intelektualno možda najuzbudljivije razdoblje naše povijesti – teško bi nadoknadili i brojniji narodi, stabilnije kulture i solidnije države. U tom smislu svi naši današnji porazi na određeni su način odjeci ondašnjega našega teškog poraza, ondašnje krvave pobjede jugoslavenstva nad hrvatstvom, onda nametnute i uspostavljene boljševičke diktature nad zametcima slobode.

Vlastitu neovisnu državu nismo ostvarili u vrijeme kad su na cijeni bili poštenje i čast, nego smo je – Božjom providnošću i žrtvom najboljih – izborili u vrijeme kad su i ta žrtva i njezini plodovi lako pretvarani u potrošnu robu kojom se jednakо trguje i u naj-sjajnijim hramovima i u najzabitijim rupama. Kocka se o nama, što bi Matoš rekao, kao o robu afrikanskom. Globalistički nam konzumerizam utire put u Josafatsku dolinu, pa zato ni pobjeda u Domovinskom ratu nije dovela do stvaranja nove, doista hrvatske elite, nego je, naizgled paradoksalno, posredno i nehotice pridonijela procvatu i učvršćenju protuhrvatskih, zločinačkih struktura.

One nikad nisu bile jače nego danas, jer su nekad, uz pomoć pendreka, noža i žice, vla-dale tijelima; danas puno rafiniranijim sredstvima vladaju našim dušama. Zato je danas borba protiv kriminala – i protiv trgovanja imenom i obrazom – jedini autentični oblik borbe za Hrvatsku. A u toj je borbi najteže prepoznati istomišljenike, jer: neprijatelj se danas ne kití samo tuđinskom, nego vije i našu zastavu. Zato treba stalno ponavljati onu prastaru, podjednako antičku koliko i biblijsku: po djelima valja suditi, ne po riječima.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

SIMBOLI	3
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
O ZLOČINIMA I ZLOČINCIMA	4
<i>Vlado JURCAN</i>	
ŠTO SU NAM O HRVATSKOJ DESNICI REKLI PROTEKLI EUROPSKI IZBORI?	5
<i>Zvonimir JONJIĆ</i>	
INCIDENT BEZ INCIDENTA.....	8
<i>Alfred OBRANIĆ</i>	
SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM – NEKAD I SAD (V).....	10
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (41.)	14
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	14
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIC SOJČIĆ</i>	
OBILJEŽEN 4. TRAVNJA, DAN GOSPIČKIH ŽRTAVA	20
<i>Ivan VUKIĆ</i>	
O MNOŠTVENOM STRATIŠTU I GROBIŠTU U FINANCIJI-KLOŠTRU- TRATINI U KANIŽI (SVJEDOČENJE S. S.)	21
<i>Ivan VUKIĆ</i>	
WOLFFY KRAŠIĆ, HRVATSKI POKRET OTPORA.....	36
<i>Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ</i>	
PROF. DR. SC. ŠIMUN KRIŽANAC, MEDICINSKI STRUČNJAK I KOMUNISTIČKI PROGONJENIK	44
<i>Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ</i>	
IN DIESER AUSGABE	47
IN THIS ISSUE	48

IZASLANSTVO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA KOD PREDSJEDNICE REPUBLIKE

Izaslanstvo HDPZ-a kod predsjednice Republike

Upetak, 14. lipnja 2019. predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović primila je predstavnike Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ). U izaslanstvu su bili: dr. sc. Andelko Mijatović, mr sc. Marko Grubišić, dr. Marijan Čuvalo, akademski slikar Miljenko Romić i Mirna Sunić-Žakman, prof.

Teme razgovora bile su aktivnosti HDPZ-a, izrada Leksikona hrvatskih političkih zatvorenika te izgradnja Memorijalnog centra žrtava totalitarnih režima u Zagrebu. Predsjednik Društva Marko Grubišić predao je predsjednici glasilo HDPZ-a *Politički zatvorenik*, koje se smatra ponajboljom publikacijom te vrste u postkomunističkim zemljama. Knjigu bivše predsjednice HDPZ-a Kaje Perković *Naše robijanje – hrvatske žene u komunističkim zatvorima*, predsjednici je predala Mirna Sunić-Žakman.

Prema raspoloživim podatcima, na zatvorsku kaznu iz političkih razloga u razdoblju od 1945. do 1987. u komunističkoj je Hrvatskoj osuđeno najmanje 3016 žena. Veliki broj njih izdržavao je zatvorsku kaznu i bez sudske presude. U ovo

nisu ubrojeni desetci tisuća žena i djece njemačke narodne skupine (folksdojčeri) koji su bili zatvoreni u jugoslavenskim komunističkim koncentracijskim logorima u Valpovu, Virovitici, Krndiji, Gakovu, Velikoj Pisanici, Srijemskoj Mitrovici itd.

Predstavnici HDPZ-a su predsjednici Republike spomenuli i majke, supruge i uopće članove obitelji političkih zatvorenika u komunističkoj Jugoslaviji te njihove velike žrtve u brizi za opstankom članova svojih obitelji, kao i teška materijalna preživljavanja. Jedan od najvećih tereta koji su nosili bila je trajna društvena i negativna obilježenost „narodnih neprijateljstva“. U tom su kontekstu predložili izgradnju spomenika „Hrvatska žena“ kao trajan spomen na njihovu žrtvu.

O zahtjevnom radu na Leksikonu hrvatskih političkih zatvorenika govorili su književnik i povjesničar dr. sc. Andelko Mijatović i dr. Marijan Čuvalo, predsjednik zagrebačke podružnice HDPZ-a. Leksikon bi trebao sadržavati sve dostupne podatke o svakom političkom zatvoreniku od 1945. do 1990. godine. Predsjednik Grubišić naglasio je veliku važnost žrtve političkih zatvorenika u stvaranju neovi-

sne i demokratske Hrvatske. Mnogi politički zatvorenici stupili su kao dragovoljci 1991. u hrvatske vojne postrojbe s ciljem obrane nove Hrvatske. Nažalost, mladi naraštaji o toj temi vrlo malo znaju, dočim se u školskim programima o tome malo piše.

Izgradnjom multimedijalnog Memorijalnog centra žrtava totalitarnih režima u Zagrebu bi mladi naraštaji i šira javnost dobili uvid u razmjere komunističke represije. Lokacija je već osigurana u suradnji s Gradom Zagrebom. Prema Rezoluciji Vijeća Europe 1481 sve postkomunističke zemlje osnovale su takve muzeje sjećanja koji su iznimno dobro posjećeni. Akademski slikar Miljenko Romić, autor projekta Spomen doma-muzeja Ovčara u Vukovaru, naglasio je i potrebu uključenja hrvatskog iseljeništva u taj projekt – ne toliko novčanim sredstvima koliko memorabilama, dokumentima i predmetima vezanim za temu muzeja. Na koncu je predsjednica Republike izjavila kako kani posjetiti bivše komunističke zatvore na otoku Sv. Grgur, kao i na Golome te u Požegi. (**Mirna SUNIĆ-ŽAKMAN, prof.**)

SIMBOLI

Usklalu teme koje se želim tek dotaknuti, moram se osvrnuti na prošlost, tj. na dio svog djetinjstva. Dakle, davnih 50-ih godina prošlog stoljeća, prstom sudbine, odnosno životnih okolnosti, doveden sam iz zabitog sela Svib u Dalmatinskoj Zagori u Varaždin gdje živim i dan-danas.

Nastavio sam osnovno školovanje koje sam započeo u rodnom selu. Školovanje u rodnom selu poslije rata bilo je tek improvizacija, jer su u isti razred išla djeca svih uzrasta i godišta, a „program“ se sastojao u učenju čitanja, pisanja i „računanja“. I ta škola trajala je vrlo kratko, jer su domalo došli predstavnici vlasti (po običaju noću), odveli učitelja kojeg su ustrijelili i ostavili uz jednu suhozidinu na seoskom puteljku gdje su ga seljani i pronašli. To je bio početak obnašanja „oslobodačke vlasti“.

Ja sam imao sreću i oslobođio se „obrazovanja“ u Svibu. Nakon stanovitog vremena sam se u školi „etabirao“ kao Varaždinac i postao ravnopravan domaćoj djeci. Pa tako, zbog dobrog čitanja i dikcije bio sam odabran kao recitator na čestim priredbama, gdje su se recitirale po običaju pjesme i tekstovi u slavu druga Tita, Partije i NOB-a. No, usprkos mom „recitatorskom“ talentu pojavio se problem. Naime, odbio sam staviti na glavu pionirsку kapu sa zvijezdom petokrakom. Bili su uzaludni napor drugarice (učiteljice)... Ja kapu ni uz prijetnju kaznom nisam htio staviti na glavu.

Kasnije, sazrijevajući, razriješio sam razlog toga svoga dječjeg prkosa. Logično je da kao dijete nisam bio ni ideološki niti politički indoktriniran. To su bila vremena šutnje ili šaptanja. No, tim šaptanjem prinosio se glas da su partizani razbojnici, a njihov simbol, zvijezda petokraka, znak Sotone. Tu narodnu poruku da je zvijezda petokraka znak Sotone i sramota, ja sam ponio sa sobom iz Sviba u Imotskoj krajini u Varaždin. Dakle, za mene kao dijete petokraka nije bila politički simbol, nego isključivo – sramota.

Ovu epizodu iz svog života spominjem u kontekstu svakodnevne stigmatizacije Hrvatske za navodnu ustašizaciju, faši-

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

zam, povijesni revisionizam. Kao prilog povijesnoj istini možemo se odrediti hoćemo li prihvati „istinu“ npr. Milorada Dodika, Ive Josipovića, srpskih akademika, autora niza tekstova o zločinačkoj prirodi Hrvata. Ili ćemo zabilježiti svjedočenje još uvijek živućih svjedoka iz moga rodnog Sviba, gdje su partizani od tisuću stanovnika likvidirali više od stotinu muškaraca.

Poslije rata, u spomen tog učitelja objesili su i svećenika iz susjednog sela

smo bez majke koja je umrla, a otac je bio na samrtnoj postelji. Sve su iz kuće odnijeli, a kravu, koja je bila jedina hraniteljica, moja je najstarija sestra otkupila od partizana pozajmljenim novcem.

Što sada? Prije nekoliko dana minuo je „Dan mladosti-radosti“, koju jugo-utvare slave svakog 25. svibnja kao rođendan svog idola. Njih, kao što govore, 15.000, slavi pod stijegom kojega sam se ja kao dijete sramio, a danas tomu sramu pridodajem još i oznaku zločina bez presedana u hrvatskoj povijesti.

I tako se dolazi do zida. Svi se deklariramo i slažemo da svaki zločin treba osuditi. Ali kako pronaći mjeru te osude? Kako,

Svib, selo u Imotskoj krajini

i likvidirali devotoricu mladića koji su se skrivali od bilo koje vojske. Od ustaških zločina selo Svib pamti samo jedan, kada je jedan ustaša na večernjem sijelu u prepirci ustrijelio jednog konfidenta.

Uz zločine nad ljudima koji su završili svoj život i bačeni po jamama planine Kamešnice nisu zaboravljeni ni noćni pljačkaški pohodi partizana, kojih je bilo tijekom rata nekoliko puta. U tim pljačkama odnosili su sve što su našli, odvozili stoku, konje, krave, ovce itd. Moju obitelj su tri puta pljačkali. Mi kao djeca ostali

naprimjer, žitelje moga rodnog sela uvjeti da su partizani oslobođitelji kad su ih ti isti partizani ubijali i pljačkali? Isto tako ne smijemo zanemariti ni ustaške zločine, ali također u mjeri i istini. Ali mi ne poštujemo mjeru. Nama se Thompsonova pjesma, oda ljubavi prema domovini (Lijepa li si) kvalificira kao oživljavanje ustaštva, a veličanje komunističkog zločinca u Kumanovcu se smatra kulturno-komemorativnom svečanosti.

Zato se nameće pitanje, kakva je razlika između svibskih partizana i onih

(preodjevenih) četnika koji su 8. svibnja 1945. umarširali u Zagreb i „oslobodili“ ga. Komu ćemo vjerovati, Ivi Josipoviću ili Bruni Esih?

U uvodu teksta spomenuo sam zvijezdu petokraku. Ona se nažalost do dana današnjega kvalificira kao antifašistički simbol, kao simbol slobode, usprkos povijesnoj istini.

Ustaški simbol, slovo U, zakonom je zabranjeno, a jedina sastavnica HOS-ova grba na par spomenika ubijenim braniteljima koja glasi „Za dom spremni“ još uvijek životari u poluilegali.

I to je danas u Hrvatskoj jedina „ustaška“ ostavština. I to je kapitalni „mlinski kamen“ o vratu hrvatske države koju se stalno naziva ustaškom. Za trpljenje te lažne i zlonamjerne kvalifikacije isključivo je kriva hrvatska vlast koja nije bezuvjetno legitimirala taj grb kao časnu povijesnu hrvatsku ostavštinu. No, na ovom primjeru očituje se nedostatak hrvatskog ponosa i dostojanstva. Kad bi naša država pokazala zube crvenoj klateži koja stalno podmeće klipove ustaštva, bilo bi dovoljno HOS-ov grb s punim sadržajem ozakoniti, a k tome još ozakoniti saborsku deklaraciju od 30. lipnja 2006. o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnoga komunističkog poretka u Hrvatskoj od 1945. do 1990. Ta je deklaracija temeljena na rezolucijama Parlamentarne skupštine Vijeća Europe br. 1096 od 27. lipnja 1996. kao sadržaj Rezolucije 1481 koja je usvojena 25. siječnja 2006. Krenimo konačno!

O ZLOČINIMA I ZLOČINCIMA

Piše:

Vlado JURCAN

društvo jednakopravnih? Ne! Zločinac je bio stoga što su radi ostvarenja njegovih ciljeva stradali milijuni Rusa i nerusa! Što je nemilosrdno uništavao sve svoje protivnike i takmace za vlast, što je masu njih poslao u „gulage“, logore ne manje okrutne od Hitlerovih.

Pol Pot je isto tako bio zločinac. Zato što je htio ostvariti nekakvu svoju utopiju? Zato što je milijune gradskog življa potjerao iz gradova u sela i dao intelektualcima motike i lopate u ruke? Ne! Zločinac je zato što je radi ostvarenja svojih ciljeva dao pobiti milijune ljudi.

A „ljubičica plava“? Sviđalo se to nekome ili ne, i on je proglašen jednim od najvećih zločinaca 20. stoljeća. Ni on za-

Prijepori oko toga, tko su, u ne tako davnoj nam prošlosti, bili zločinci i što je to zločin, u nas nikako ne prestaju. A nema ni izgleda da prestanu u doglednoj nam i nedoglednoj budućnosti. Jer zločinci su, dakako, uvijek „oni drugi“, a ne mi! Tu drugovi partizani i njihovi sljedbenici, dosljedno primjenjuju jedno od načela marksizma, ono što se naziva „negacija negacije“. Dakle, ubiti ubojicu, izvršiti masovne zločine, nad onima koje smo proglašili masovnim zločincima, nije zločin, nego dobro djelo! Jer i matematika kaže da minus i minus, daju plus, zar ne! Idemo, dakle, na konkretnе primjere.

Hitler je neosporno bio zločinac, iako vlastoručno nije nikoga ubio. Zašto? Zato što je Njemačku podigao iz pepela i ruševina nakon Velikog rata? Što je od poražene i ponižene zemlje stvorio industrijsku, političku i vojnu silu? Što je uveo diktaturu i jednostranačje? Ne!

Zločinac je bio stoga što je radi ostvarenja svojih ciljeva skrivio neviđena razaranja, patnju i smrt milijuna ljudi, što je dao otvoriti logore smrti, u kojima su stradali milijuni nedužnih.

Drug Staljin je također bio zločinac. Zašto? Zato što je u djelu sprovodio ideje Marxa, Engelsa i Lenjina, što je porazio intervencioniste i „bijele“, oduzeo zemlju kulacima? Ili zato što je neuspješno pokušao ostvariti komunističku utopiju i

cijelo nije nikoga vlastoručno ubio, kako ga brane njegovi štovatelji. A zločinac je bio što se je ponašao navlas isto kao i oni naprijed navedeni. A kriv je za smrt stotina tisuća „narodnih neprijatelja“, protivnika njegove vlasti.

I to bi bilo to! Zaključak je sasvim jasan: Tkogod čak i prema zločincu postupa zločinaca, i sam je zločinac! Jednostavno, zar ne! Nažalost i dan-danas za mnoge neprihvatljivo!

ŠTO SU NAM O HRVATSKOJ DESNICI REKLI PROTEKLI EUROPSKI IZBORI?

Tko ne koristi demokratska sredstva kako bi utjecao na vlast i politički sustav svoje države, taj pasivno podupire aktualno stanje i aktualnu vlast. Nije to velika mudrost, nego elementarna činjenica koje bi trebao biti svjestan svaki građanin Republike Hrvatske. Ipak, to je sasvim prikladan početak osvrta na protekle izbore za Europski parlament, osvrta koji će se prvenstveno baviti rezultatima tzv. hrvatske političke desnice.

Jasno je, naravno, da su pojmovi političke desnice i ljevice široki i neprecizni, a netko bi mogao reći da su i suvišni, imajući u vidu aktualnu vladajuću koaliciju HDZ-a, SDSS-a i HNS-a. Također, činjenica da se u desnicu ubrajaju (štoviše, nalaze se na istim izbornim listama!), s jedne strane osobe koje se javno diče svojom vjerom i htjeli bi biti katolički aktivisti, a s druge strane pojedinci koji su u svojoj prošlosti otvoreno zagovarali razgradnju kršćanske i katoličke kulture, vjerojatno

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

najbolje oslikava stanje uma hrvatske „desnice“, koja sve te pojedince smatra „našima“, junacima koji bi Hrvatskoj trebali donijeti bolju budućnost. Radi se, dakle, o pojmovima koji nam malčice pomažu prilikom orientacije u političkom prostoru, ali, u nedostatku boljih, primorani smo služiti se njima.

Budući da je klasifikacija političkih opcija tako neprecizna i nepouzdana, uključio bih u ovaj osvrt, između ostalih, i HDZ, MOST i Marijanu Petir, jer su svi oni osvojili veliki broj glasova desnog biračkog tijela.

Unutar HDZ-a pokušavaju se izazvati potresi povodom objektivno lošeg izbornog rezultata, na način da se ti rezultati prikazuju katastrofalnim. Iza tih pokuša-

ja skrivaju se primarno mutni osobni interesi, a ne (kako se naivci nadaju) ideološki ili nacionalno-politički motivi. Ne treba smetnuti s uma da je i ovakav HDZ pobjednik europskih izbora, unatoč jasnom skretanju uljevo, slaboj izbornoj listi i samostalnom izlasku na izbore bez uobičajenih privjesaka koji bi zavarali desne birače. To je ujedno i tužno i značajno za proučavanje hrvatske demokracije.

MOST je imao listu koja ga je dobro predstavila – svakakvi ljudi su se tu našli, s različitim i međusobno suprotstavljenim idejama. Slična je bila i predizborna kampanja, koja se sastojala od tehnokratskih floskula uz ideološko glavinjanje od lijevog centra do desnice. Loša organizacija platforme koja se uskoro pretvorila u stranku, nedosljednost i dvije propuštene prilike da se s pozicije vlasti nešto pozitivno napravi u ovoj državi, dovele su MOST do još jednog poraza, možda i konačnog. Iako ima ljudi koji nad time

Dr. Zlatko Hasanbegović (Neovisni za Hrvatsku)

Hrvoje Žekaonović (*Hrast*)

likuju, autor ovih redaka ne ubraja se u njih, jer problem hrvatske države nisu ni Živi zid niti MOST. Problemi su, nažalost, puno dublji, ozbiljniji, i puno teže rješivi. Zaključno, preostaje nam vidjeti hoće li MOST šutke gledati svoju propast, ili će pokušati spasiti ono što se dade spasiti reorganizacijom i definitivnim ideološkim profiliranjem.

Lista Marijane Petir osvojila je veliki broj glasova i predstavlja pravo iznenađenje ovih izbora. Uz potporu dijela katoličkog klera i nekih istaknutih laika, osvojila je skoro pedeset tisuća glasova. Očito je da ugledu gospodice Petir nije našteta ni nekadašnja suradnja sa Stjepanom Mesićem i Ivicom Račanom, niti nedavni pregovori o suradnji s Andrejem Plenkovićem, a jednako je tako očito da politička vrludanja gospodice Petir, iz nekog razloga, ne predstavljaju ništa sporno njezinim promotorima.

Međutim, kakva je politička budućnost Marijane Petir? Vrata HSS-a su joj zatvorena barem toliko dugo dok je na čelu te stranke Krešo Beljak. Teško je vjerovati da samostalno može opstati na političkoj sceni, a u nacionalističkim i pravaškim vodama, sudeći prema njezinim vlastitim izjavama, ona samu sebe ne vidi. Pitanje

je i koliko je podrške u međuvremenu izgubila javnim napadima na Hrvatske suvereniste i Neovisne za Hrvatsku (kad je Zlatka Hasanbegovića indirektno optužila za podupiranje bošnjačke politike u BiH, a Brunu Esih i NHR za promicanje totalitarnih ideja). Iz njezina ponašanja nakon izbora i ideološkog „redefiniranja“, reklo bi se da gospodica Petir puca na prolazno mjesto na HDZ-ovojoj listi za parlamentarne izbore. Tada joj vjerojatno ne bi bio postavljen uvjet da bude i formalno članica Plenkovićeva HDZ-a, nego bi bila tobožne neovisne saborska zastupnica unutar HDZ-ova saborskoga kluba. Vidjet ćemo što će biti, a stvari bi se mogle razjasniti vrlo skoro, tijekom kampanje za predsjedničke izbore.

Odličan rezultat ostvarili su Hrvatski suverenisti predvođeni Ružom Tomašić koja je, zahvaljujući mogućnosti preferencijskog glasanja, sama osvojila preko tri četvrtine glasova svoje liste, što pokazuje da joj birači nisu zamjerili neke dvojbene i nejasne postupke iz njezine pravaške prošlosti, pa ni javno odricanje od pravaštva.

Ovakav njezin rezultat posljedica je nekoliko faktora koje je uoči izbora možda bilo lako previdjeti. Gospođa Tomašić go-

vorila jednostavnim rječnikom i zna kakve poruke njeni birači žele čuti. Osim toga, aktivno je koristila svoj mandat u Europskom parlamentu i tu je činjenicu uspješno iskoristila tijekom naglašeno personalizirane izborne kampanje. Ponudila je biračima zaštitu nacionalnih interesa i nastavak svog dosadašnjeg rada, a to je, uz pomicanje HDZ-a ulijevo i punu podršku Velimira Bujanca, bilo i više nego dovoljno. Budućnost će pokazati što će biti sa suverenističkom platformom.

Sudeći po preferencijskim glasovima, na ovim se izborima nije nametnuo prirodni vođa te koalicije osim Ruže Tomašić, koja je odaslala jasnú poruku da ju stranačka politika i parlamentarni izbori ne zanimaju. Povijest nam pokazuje da je realno očekivati sukobljavanje oko primata unutar te platforme, jer će na vodstvo logično aspirirati i Hrvatska konzervativna stranka (iz koje potječe Ruža Tomašić) i HRAST koji jedini ima zastupnika u Hrvatskome saboru (a nemale apetite već sada pokazuju i ostali elementi te platforme).

Osim problema vodstva, povijest nas je naučila još i to da su koalicije na hrvatskoj desnici kratkotrajne i labave, stoga će biti zanimljivo vidjeti hoće li, odnosno na koji

će način ova platforma sudjelovati na idućim parlamentarnim izborima. Zasad je nepoznato i to, postoji li među sudionicima te platforme kakav aranžman o podjeli mandata, i – ako postoji – tko će ga se pridržavati. Oni koji bolje pamte sjetit će se, naime, da se među najistaknutijim pripadnicima Hrvatskih suverenista nalaze i oni koji su sa svojim partnerima znali sklapati i pisane predizborne ugovore o kojima su kasnije zbog nepoštivanja morali odlučivati i redoviti sudovi.

Na isto biračko tijelo kao i Hrvatski suverenisti, ciljali su Neovisni za Hrvatsku

prodati prilikom donošenja zagrebačkoga gradskog proračuna), i još uvijek su, pojedinačno gledano, najjača i najperspektivnija stranka hrvatske desnice koja ima svoje predstavnike i u Hrvatskome saboru i u zagrebačkoj Gradskoj skupštini (kao i u predstavničkim tijelima niza drugih županija i gradova, uključujući i Split i Zadar). Pred njima je važna godina u kojoj se moraju definitivno afirmirati kao ozbiljna politička opcija.

Što na kraju reći o budućnosti autentične hrvatske desnice, one koja nikad nije bila zaražena jugoslavenstvom i komuniz-

kim razlikama, iako se čini da veću prepreku zajedništvu predstavljaju pojedinci koji su u prošlosti znali „fleksibilno zaobilaziti“ svoja načela pa tako i ideju zajedništva na desnici. Ipak, ovaj tekst pišem u nadi da su i ti pojedinci malo ostarjeli, pa da im njihove godine više ne dopuštaju nekadašnju fleksibilnost.

U tom smislu, prednost nedavnih europskih izbora je njihov kratak vremenski razmak od parlamentarnih izbora, ali i činjenica da su se isprofilirale osobe koje bi trebale predstavljati hrvatsku desnicu u Saboru, a možda i u budućoj vladi. Stranke su sada dale svoje najbolje kandidate, a osvojeni preferencijski glasovi jasno govore tko je prepoznat u hrvatskoj javnosti izvan kruga svoje rodbine i prijatelja. Možebitna buduća suradnja Hrvatskih suverenista, Neovisnih za Hrvatsku i potencijalnih trećih partnera ne bi smjela zanemariti preferencije birača, i trebala bi se temeljiti, kao što se je i prije europskih izbora moglo čuti iz redova Neovisnih za Hrvatsku, na čvrstim, definiranim i javno obznanjenim načelima.

Hoće li od te suradnje išta biti, vidjet ćemo, ali važno je istaknuti kako postoje naznake da je ona moguća. Nema nikakve dvojbe da postoji prostor koji omogućuje kompromis između programske orientacije na nacionalno-političke ciljeve s jedne i potrebe koje zahtijeva politička taktika s druge strane. Taj prostor treba koristiti.

Na kraju, što su nam o hrvatskoj desnici rekli protekli europski izbori? Ozbiljnijemu promatraču ništa nova: s jedne strane postoji nada, postoji potencijal, postoje ozbiljni i pošteni političari, a s druge stane postoje taštine, trgovci, neradnici, ucjenjivači i izdajice. Usred svega toga stoji narod, zbumen, prevaren i zavađen, narod koji čeka bolje sutra ispraćajući svoje sinove i kćeri na kolodvore i aerodrome diljem Lijepa naše. A, kako je davno shvatio Ante Starčević, Otac Domovine i začetnik slobodarskoga hrvatskog nacionalizma, dok narod ne razazna bolje od gorih, bit će mu kao i do sada.

Mesićeva i Račanova suradnica Marijana Petir uživala je vidnu potporu mnogih koji su se sramili javno poduprijeti HDZ, pa je pošteđena optužaba za "razbijanje desnice"

koji su osvojili skoro pedeset tisuća glasova i tako ostali malo ispod izbornog praga. Nekakav doprinos ovakvom rezultatu treba pripisati Hrvatskoj stranci prava, iako poprilično mali ako je suditi prema broju preferencijskih glasova koji su dobili kandidati HSP-a na zajedničkoj listi.

Ukupni rezultat Neovisnih možda nije loš s obzirom na medijsku blokadu i činjenicu da su ovo za NHR bili prvi izbori i prva kampanja, ali ne može se reći da su na ovim izborima ostvarili osobit uspjeh. Nesumnjivo je da određeni politički kapital NHR-a postoji, pokazali su vjerodostojnost i poštivanje vlastitih načela (posebno u situaciji kada su se mogli skupo

mom, i o opcijama koje, sasvim uopćeno govoreći, zagovaraju tradicionalizam i hrvatski nacionalizam? Pritom, naravno, mislim na parlamentarne izbore iduće godine, budući da kompleksnost situacije ne pruža mogućnost dugoročne prognoze. Jasno je da će na tim izborima, iz više razloga, prostor za desnicu u odnosu na europske izbore biti uži. Za očekivati je da će HDZ vratiti dio desnih birača uz pomoć nekoliko parola uoči izbora, te da će, po logici stvari, HDZ-ove izborne liste izgledati znatno drugačije od one iz svibnja 2019.

Zato se nameće pitanje zajedničkog nastupa desnice, unatoč određenim ideološ-

INCIDENT BEZ INCIDENTA

K oncem svibnja, u Kumrovcu se kao i svake godine okupilo mnoštvo poklonika lika i djela Josipa Broza Tita, prisjećajući se s tugom nestale Jugoslavije. Dekoracija – likovna, glazbena, govorancije – kao da smo na Petrovoj gori ili u Srbu sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Istoga dana u središnjem dnevniku HRT-a reportaža s napomenom kako je proslava Dana mladosti i radosti prošla bez ijednog incidenta.

Tjedan dana poslije, 50 kilometara sjevernije, komemoracija za žrtve Križnog puta pobijene u svibnju i lipnju 1945. godine u Maceljskim šumama. Po običaju za HRT to nije događaj koji treba registrirati, jer bilo je svega 2.000 hodočasnika iz čitave Hrvatske, misu za duše pobijenih ali i za one koji su ih ubili predvodio je pomoćni biskup zagrebački Ivan Šaško, pjevale su se tradicionalne hrvatske misne pjesme, na koncu misnog slavlja i Lijepa naša.

Dakle, gotovo istoga dana u sićušnoj Hrvatskoj na razmaku od pedesetak kilometara potomci i poklonici ubojica proslavljaju zločin, a hrvatski hodočasnici molitvom i pjesmom sjećaju se tisuća nevinih, okrutno ubijenih mladih života.

Pitam se, što je to toliko privlačno za kamere HRT-a: crvena zvijezda petokraka, jugoslavenske zastave, kozaračko kolo u srcu Hrvatskoga zagorja, mjesto rođenja jednog zlikovca u svjetskim razmjerima ili samo ostatak ostataka 45-godišnje indoktrinacije lažnim bratstvom i jedinstvom? Sve zlo i strašna tragedija koju smo kao narod preživjeli (nažalost, mnogi nisu) u posljednjih 100 godina, obilježeno je jugoslavenskom zastavom, kokardom ili crvenom zvijezdom petokrakom, i to su simboli koje u Republici Hrvatskoj treba odmah zabraniti. Bili smo žrtve u Jugoslaviji između dva svjetska rata, tijekom Drugoga svjetskog rata, ponajviše u poraću, dakle u miru, pa u komunističkoj Jugoslaviji i na koncu tijekom Domovin-

Piše:

Alfred OBRANIĆ

skog rata oslobođajući zemlju od jugoslavenskih i velikosrpskih okupatora.

Nikada hrvatski narod, niti bilo koja hrvatska država nisu išli u osvajanje tuđeg teritorija, dapače, braneći se od osvajača postajali smo kao narod sve malobrojniji, a osvajači su prisvajali malo pomalo dijelove naše domovine.

Prema procjenama demografa dr. Stjepana Šterca, da su izbjegnute već spomenute tragedije, Hrvatska bi danas imala 6 milijuna stanovnika. Uspoređujući nas sa

obilježjima genocida, komunističku jednopartijsku diktaturu, a sloboda – dajte molim vas!

Zato nitko iz Europe tko nije upoznat s povijesnim činjenicama nema pravo soliti nam pamet i prozivati nas, niti pozivati. Mi itekako dobro znamo tko nas je u proteklih 100 godina zavio u crno, a njihovi potomci i poklonici hoće to i danas. Dakle, svima koji uvažavaju povijesnu istinu, znano je tko je sve odgovoran za masovna ubijanja Hrvata tijekom posljednjih stotinu godina, i kako je onda moguće, da se bilo gdje u Hrvatskoj slavi najdogovornija osoba za genocid nad Hrvatima, ističe petokraka u koju su posljednji put

Slovačkom, Mađarskom, Češkom, srednjoeuropskim zemljama koje su također bile u bloku s Trećim Reichom, a poslijе pod komunističkom čizmom, nameće se zaključak da je jugoslavenski režim bio daleko najokrutniji u Europi. U maloj Hrvatskoj ubili su tijekom Drugoga svjetskog rata, a napose po završetku rata 660 svećenika, redovnika i časnih sestara. Za isto vrijeme u Slovačkoj, zemlji veličine poput Hrvatske, „zločesti komunisti“ ubiše 14 svećenika. Zapadni dio Europe imao je tih dana sasvim drugačiju povijest, oslobođenje, ustoličenje demokracije, slobodu, a mi masovna smaknuća s

u životu gledale žrtve Kočevskog Roga, Teznog, Hude Jame, Macelja, Jazovke, Dakse, Zrina, Gvozdanskog, Jasenovca, Vukovara, Škabrnje... da ne nabrajam svih 1500 stratišta.

Predahnut ću u pisanju ovoga teksta i upozoriti čitatelje našega lista na dvije knjige iz kojih možete obogatiti svoja znanja o stradanju Hrvata, kao i odgovornosti Hrvata za stradanje drugih naroda. Najprije ću citirati prvi stavak predgovora knjige povjesničara Stjepana Loze *Ideologija i propaganda velikosrpskoga genocida nad Hrvatima, projekt „Homogena Srbija“ 1941.*: „Velikosrpski genocid

nad Hrvatima započeo je već 1941. godine, a izvodili su ga i četnici i partizani. Genocid je bio planiran i vojno-politički vođen kao strateški projekt. Istodobno s početkom toga genocida, Hrvati su snažnom propagandom oklevetani za izvršenje genocida nad Srbima, koji, dakle, nisu počinili. Ova knjiga to dokazuje. Krajem Drugoga svjetskog rata, 1945. godine, nad Hrvatima su počinjeni masovni zločini industrije smrti, jedinstveni i u svjetskim razmjerima. Nakon toga nad Hrvatima je, uz komunističku diktaturu, uspostavljena i srpska hegemonija svoje vrste.“

Pretpostavljajući da je sadržaj knjige od 700 stranica znanstveno utemeljen, nisam primjetio da ga bilo koji od razvijanih povjesničara s Filozofskog fakulteta osporava. Isto se događa i s knjigom Igora Vukića *Radni logor Jasenovac*: osim floskula pojedinih tzv. antifašista, nitko se nije javio da bi bilo koji navod iz knjige bio izmišljotina, nategnuta istina, a nekmoli laž.

Vraćam se na temu ovo-ga članka i pitam se, je li opravdano da u državi Hrvatskoj budu zakonski zabranjeni simboli zla, koje je narod hrvatski nekoliko puta u proteklih stotinu godina zavilo u crno, zla zbog kojega generacije djece nisu imali oca, ujaka, strica, djeda ili brata, zla zbog kojega su majke ostale bez sinova, zla radi kojega su žene i djevojke ostale bez

muževa i zaručnika i radi čega nije nikad rođeno na tisuće Hrvata?

Ako se slavi zločinac, ako se veliča totalitarna država u kojoj se zatiralo sve što je imalo hrvatski disalo, ako se ne priznaju masovni zločini na tisuću mjesta, ako se u Hrvatskom saboru govori da partizani 1945. nisu dobro obavili posao do kraja, je li to javno izricanje mržnje, da bi se istovremeno zabranjivao pozdrav proslavljenih, hrabrih pripadnika HOS-a.

No, da bi se izglasao takav zakon kojim bi zauvijek štitili hrvatski narod od zala, u Hrvatskom saboru trebaju sjediti doista pravi narodni zastupnici. Danas, nažalost, to nije slučaj, jer da jest, zastupnici bi Stazića izbacili kroz prozor na Markov trg.

I da se vratim na početak, što je incident (lat.). Prema *Hrvatskom leksikonu*, to je

upadica, nezgodan slučaj, nemio događaj, izgred, manji sukob. Čak bih se složio s novinarkom HRT-a koja opisuje proslavu u Kumrovcu i reče kako nije bilo incidenta, vjerojatno misleći kako nitko nije ometao proslavu, ali namjerno zaboravlja da je sam događaj incident. Je li crvena zvijezda petokraka, simbol zločina počinjenih 1945. i 1991., incident? Je li uniforma JNA incident, jesu li zastave Jugoslavije incident, je li slavljenje zločinca Tita incident, jesu li uvredljive riječi za Republiku Hrvatsku incident? Dakle, proslava Dana mladosti i radosti u Kumrovcu je po svom sadržaju jedan veliki incident.

A i sudionici proslave spadaju u incidentnu skupinu. Naime, ne vjerujem da je bilo tko od nazočnih bio branitelj u Domovinskom ratu, ali sam siguran da je dobar dio njih bio na agresorskoj strani, bilo fizički ili idejno. Toliko su kratkovidni i općinjeni jugoslavenstvom, da se ne pitaju gdje bismo mi to imali proslavu Dana mladosti, jer Kumrovec, kao ni Zagreb, ne bi bio u Jugoslaviji (Velikoj Srbiji) nego u ostatku Hrvatske. Očito, ako su na vagi s jedne strane „njaveći sin naših naroda i narodnosti“, a s druge strane Jugoslavija (čitaj: velika Srbija), prevagnula bi država o kojoj još uvijek sanjaju. I još nešto, ako ne vole zemlju u kojoj žive, tko im brani potražiti onu u kojoj će se bolje osjećati...?

SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM – NEKAD I SAD (V)

Poziv proroku Ezekiјlu neka podeđe među Izraelce i prenosi im Božju poruku, i nehotice izaziva pitanje: komu je ta poruka namijenjena i što je jezgra njezina sadržaja? Brojni nam podatci svjedoče kako je namijenjena izravno Izraelcima i kako u sebi krije Božju skrb za njegov izabrani narod i njegovu usmjerenošću što mu je Bog bijaše zacrtao: njegovati i pred ljudima cijelog svijeta svjedočiti beskrajnu Božju privrženost njihovu dobru – uzajamnoj povezanosti u povjerenju i ljubavi.

Ta je Božja namisao potvrđena životom i djelatnošću i onih biblijskih velikana što, usput rečeno, ne bijahu Izraelci: poput Noe, Daniela i Joba (usp. 14, 12-23).

Izraelce, kao narod, Bog bijaše izabrao kako bi u svome krilu razvijao sve prednosti zajedništva s Bogom, a onda ih širio diljem svijeta. Nu to se nije dogodilo. Iz dosad iznesenih podataka biva jasnim kako svi susreti proroka Ezekiјla nedvojbeno pokazuju da je izraelski narod u tome povijesnom razdoblju bio duboko zabrazdio: iznevjerio se svome

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

poslanju. Namjesto odlučna hoda Božjim putem, krenuo je brojnim stranputicama susjednih naroda, sljedbenika raznovrsnih poganskih božanstava. Ta zastranjenja bijahu nerijetko praćena očeviđnim zabludama, pa i zlodjelima poput žrtvovanja djece kumirima.

Sve se to u izraelskome narodu počelo zbivati davno, ali je u Ezekielovo doba poprimilo široke razmjere te je postalo bjelodanim kako su korijeni tih zlokobnih pojava duboki i kako ih ne će biti lako iščupati.

Padom Sjevernoga izraelskog kraljevstva oslabilo je i Južno te je svakim danom postajalo sve slabijim. To su, dakako, koristili susjedni poganski narodi i na razne načine vršili pritisak na Izraelce: otimali su im zemlju i materijalna dobra i, što je još gore, nametali im svoje poglede na svijet i život.

Kad se ta zbilja dobro uoči u njezinim posljedicama, onda biva jasnim: u sveukupnu potonuću vjere i čudoreђu u Izraelaca u Ezekielovo doba znatnu su ulogu odigrali i njihovi susjedi.

O tome je Ezekiel u svome proročkom spisu ozbiljno progovorio. Naveo je sedam naroda, Izraelovih susjeda, što s Izraelom nisu sklapali prijateljstvo, nego su koristili okolnosti u kojima su mu mogli našteti. I to su činili. Ezekiel te narode navodi: Amon (25, 1-8), Moab (25, 8-11), Edom (25, 12-14), Filistejci (25, 15-17), Tir (26, 1-28,19), Sidon (28, 20-26), Egi pat (29, 1-32,32). Proučavatelji Ezekielova spisa drže kako njegovi osvrti na spomenute narode nisu u svojoj cijelosti njegovo djelo, nego je njegov tekst nadopunjavan i tek poslije njegove smrti dovršen. Nu bitna poruka Ezekielova spisa ima svoju povijesnu podlogu i trajnu vrijednost.

Kad je riječ o Amonu, Ezekielova se pozornost zaustavlja na doživljaju tuđe nevolje. Tada ljudi silno pogađa odnos onih što tuđe stradanje promatraju i pri tom stradalnicima ne pomažu, nego se,

Jedan od prikaza Moloha

štoviše, tuđoj patnji raduju. A upravo je to bilo ovdje: Kad su Izraelci doživljavali strahobno pustošenje Jeruzalema i uništenje hrama, Amonci su se smijali i klicali: „...ha, ha, ... pljeskali su rukama i udarali nogama“ (Ez 25, 1-7). I budući je to izljev otvorene zlobe, Ezekiel ističe Božju prijetnju što će nad Amoncima biti ostvarena.

Moab ili Moabci smatrahu se potomcima Abrahamova nećaka Lota odnosno Lotova sina Moaba. Nastanjivahu visoravan jugoistočno od rijeke Jordana. Bijaše to plodna zemlja, poznata s lijepih vino-grada i još ljepših gradova. U povijesti se javljaju u 13. stoljeću. Osamostalili su se u 9. stoljeću pod vodstvom kralja Meše. Pošto Južno kraljevstvo bijaše oslabilo, Moabci su nastojali njegove slabosti iskoristiti. Držali su ih odbačenima i prezrenima, pa su ih napadali, otimali im zemlju i plijenili imovinu. Bijahu štovatelji neznačajnih kumira, a isticahu se prinosom žrtava – u teškim neprilikama žrtvovali su i svoju djecu (2 Kr 3, 27).

Taj se običaj u Ezekielovo doba pojačano širio među štovateljima božanstva

Baali, a postao je upadnim po imenu božanstva zvanog Moloh komu su žrtvovana djeca, posebice prvorodenci.

U Bibliji je taj čin strogo zabranjen i za nj je bila predviđena smrtna kazna (Lev 18, 21; 20,2). Nu unatoč tome, zbog jaka-ga utjecaja poganske okoline, to se grozno djelo širilo i među Židovima. Posebice se u tome ističu kraljevi Ahaz (2 Kr 16, 3; 17, 17) i Manaše (2 Ljet 33, 6).

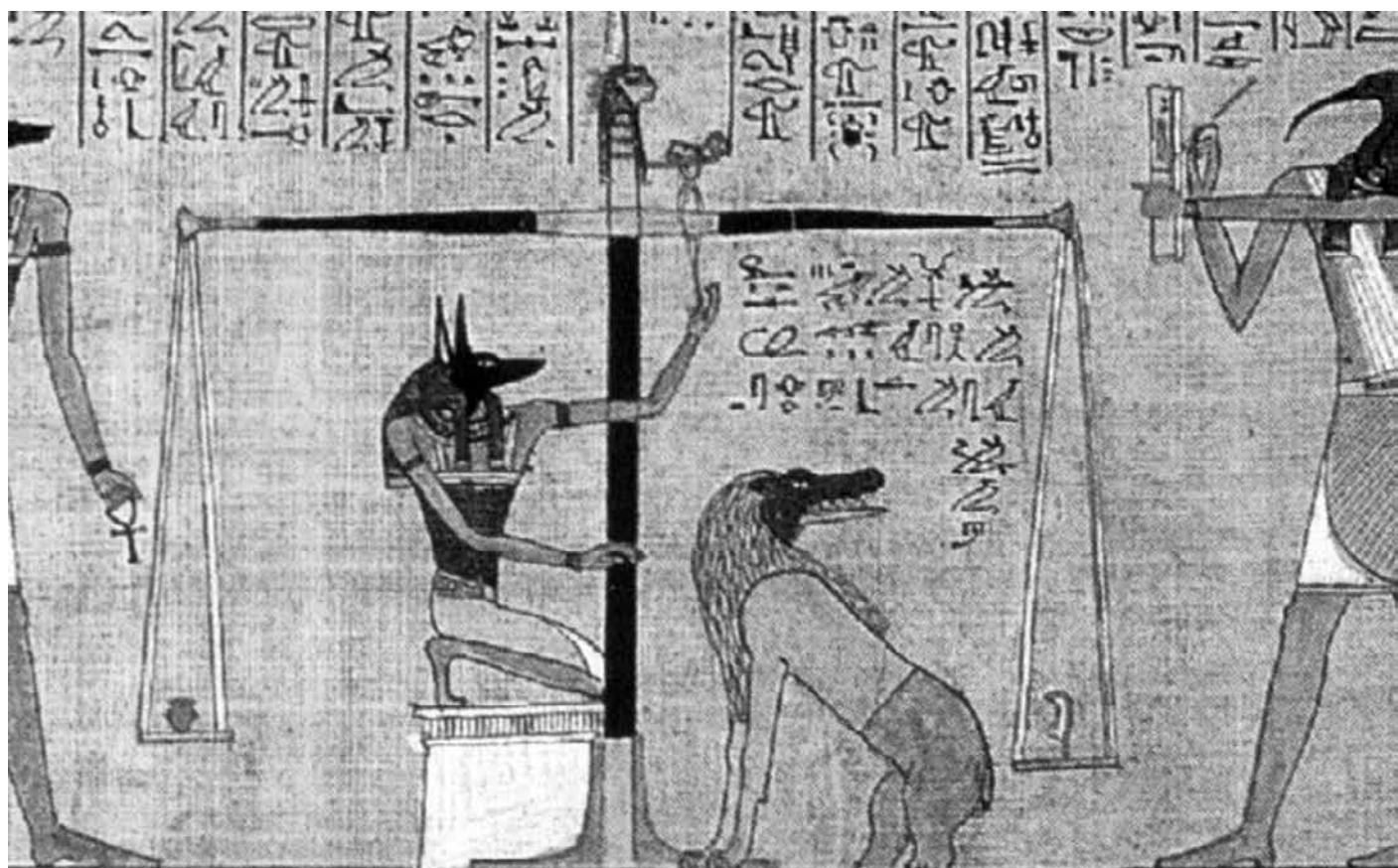
Moabci su jedno doba plaćali porez Babiloncima, a nakon propasti Babilonije priklonili su se Nabatejcima. I to je bio početak njihova povijesnoga kraja. I na njima se ispunila nagovijest zabilježena u Ezekielovu spisu (25, 11).

Edom ili Edomci. Za Edom se kaže kako se osvetio Judejcima i time se teško ogriješio. O čemu je riječ, poznato je iz spisa proroka Obadije. To je najmanji biblijski spis što se ubraja među proročke knjige (ima 21 redak). Jezgru spisa čini izvješće o propasti Jeruzalema.

Edomci bijahu prvi Izraelovi susjadi. Prema staroj predaji bijahu s Izraelcima i krvni srodnici. I sami su se držali Ezavo-

vim potomcima. Svoja su naselja izgradili na nepristupačnu visokom predjelu između Mrtvoga i Crvenoga mora. Posebice bijaše utvrđen njihov glavni grad Sela. U danima opsade i osvajanja Jeruzalema nisu ugroženim Izraelcima pritekli u pomoć. Naprotiv! Budno su pratili što se zbiva i, kad je grad bio osvojen, provalili su u Judeju, neke su južne dijelove sebi podvrgnuli, pljačkali narod, hvatali obezglavljenе izraelske vojnike te ih jedne ubijali, druge prodavalili u roblje ili ih jednostavno odvodili i predavalili Babiloncima. Upravo te godine bijaše obilno rodila sva ljetina. Edomci su listom sve ubirali i odvozili sebi. Preponosni na svoj nepristupač i vrlo umjerno učvršćen položaj, kao i na učestale i uspješno obavljene pljačkaške pohode, bijahu opijeni oduševljenjem.

U takvu ih je raspoloženju iznenadio glas proroka Obadije! Bog Edomu poručuje: „Da se vineš ko orao, gnijezdo sviješ među zvjezdama, i odande skinut ēu te... riječ je Jahvina. ... tvoja će djela na tvoju glavu pasti... i od doma Ezavleva nitko ne će ostati, riječ je Jahvina“ (Ob 4, 15 i 18).

Iz starog Egipta

Ostatci grada Tira

U 5. stoljeću Edomce su porazili Arapi i zaposjeli njihovu domovinu, oko 300. godine u Edom su prodrli Nabatejci i njegove žitelje protjerali. Oni su utočište našli na jugu Judeje, pa je taj kraj prozvan Idumejom. Nakon poraza u ratu s Rimljaniма, 67. do 70., Edomci ili Idumejci nigdje se više ne spominju. Obistinilo se proroštvo proroka Obadije.

Filistejci se u biblijskoj povijesti javljaju u 12. stoljeću prije Krista. Na jugu palestinske obale izgradili su pet za ono doba velikih i dobro utvrđenih gradova, pa je stoga i njihova država, među brojnim manjim državama, isticana kao dobro uređena, vojnički izuzetno opremljena i u ratovanju sposobna. Bijaše uvijek zaokupljena svojim pokušajem kako zauzeti što više teritorija i opljeniti pučanstvo gdje god je to moguće.

Među prvim ciljevima njihovih ratnih pohoda bijahu Izraelci. Do toga je u povećanoj mjeri došlo nakon propasti Sjever-

noga židovskog kraljevstva te postupna slabljenja Jeruzalema i Judeje. Ezekiel je zabilježio kako su Filistejci svoje osvetničke napade izvodili „... s mržnjom u srcu, razarajući sve zbog svojega neprijateljstva“ (25, 15).

U Ezekielovu se spisu često ponavlja Božja prijetnja kako će biti kažnjeni pojedinci i narodi koji čine zlo, ali se pritom ne prestaje ponavljati Božji poziv na obraćenje i njegova spremnost oprashtanja. Kad je pak govorio o Filistejcima naglasak je stavljen na njihovu „mržnju u srcu“ te je pojačana prijetnja „jarosnim kaznama“.

Svaki oblik mržnje razara ljudsko biće u njegovu korijenu, pa je njegovo ozdravljenje teško ostvarivo. Ljudsko srce može živjeti i zdravo djelovati samo kad je ispunjeno dobrotom i ljubavlju, a mržnja truje upravo te temeljne i najljepše vrijednosti bez kojih čovjek ne može biti čovjekom – on postaje ubojicom sama sebe i društva u kojemu živi.

Božja srdžba nije izraz želje za kaznom nego za obraćenjem. To je razlogom zašto Božje opomene u Ezekielovu spisu završavaju Božjim riječima: „...znat će da sam ja Jahve – Bog!“ To dolazi kao završetak prijetnje, a zapravo je vedra vijest: ljudi će shvatiti tko je Bog – on je začetnik i vrhunac čovjekoljublja na zemlji! Njegova je riječ posljednja!

Tir, danas grad i luka na libanonskoj obali, bijaše u 15. stoljeću prije Krista najpoznatiji i najveći fenički trgovinski grad. Svojom je trgovinom na sve strane razvijao i stjecao veliko bogatstvo. Opisivan je kao veliki raskošni brod. Preponosan na svoje bogatstvo, ponašao se kao neopisivo božanstvo. I on bijaše među onima što su se radovali propasti Jeruzalema. Hvatali su izraelske izbjeglice i prodavali ih kao robe Grcima. Babilonci su Tir opsjedali punih 13 godina, ali ga nisu mogli osvojiti. Na kraju je Tir s Babiloncima sklopio sporazum i zadržao stanovitu samostalnost. Tir se radovao s propa-

sti Jeruzalema i Judeje zbog trgovine na širokome prostoru u čemu su ih Izraelci donekle ometali. Kad su pak 539. Perzijanci srušili Babilonsko kraljevstvo, Tir je došao pod njihovu vlast. 332. godine Tir je osvojila vojska Aleksandra Velikoga. To se dogodilo nakon velikih i vrlo teških napora zbog čega je Aleksandar, nakon 7 mjeseci krvava rata, bio nemilosrdan prema žiteljima Tira: 30.000 djece, žena i starača prodano je u ropstvo, 2.000 muškaraca dao je pogubiti razapinjanjem, 8.000 stanovnika Tira poslao je u smrt. Vijest o tome brzo se proširila na sve strane, pa je posvuda zavladalo zaprepaštenje.

Uvaži li se primjedba stručnjaka o naknadnim nadopunama Ezekielova spisa upravo u dijelovima što govore o susjednim narodima, onda će biti shvatljiv prorokov pooštren govor i vremensko produljenje zbivanja s usudom tada najpoznatijega grada.

Sidon se spominje još u kameno doba. U Bibliji se često povezuje s Tirom, premda je dugo bio samostalan fenički grad na obali, 40 kilometara sjeverno od Tira. Jedno doba bio je pod vlašću Asirije i njoj je plaćao porez. Godine 677. pobunio se, ali je bio pobijeden i razoren. Ubrzo je bio nanovo sagrađen, ali je nakon propasti Asirije došao pod egipatsku vlast. To je trajalo kratko. Sidon su zauzeli Babilonci, a zatim je došao pod vlast Perzijanaca. U svim tim potresnim povijesnim zbivanjima Sidon se brzo oporavlja i ponekad u poslovima i poslovnim uspjesima nadvišiva i Tir.

Ezekiel ga spominje samo usput i kratko. U svojim pothvatima Sidon je očitovalo svoj neprijateljski odnos prema Izraelcima. Imajući to u vidu, treba uvažiti kako su Babilonci Sidon osvojili upravo u doba propasti Jeruzalema, a polovica njegovih žitelja umrla je od zarazne bolesti. Znatno kasnije, 352. godine, stanovnici Sidona pobunili su se protiv perzijske vlasti. Pobuna je bila slomljena, a poubijano je više od 40.000 žitelja. Sva ta zbivanja treba uvažiti, pa će biti jasno zašto je Ezekielovo proroštvo, upućeno Sidoncima, kratko. Prorok Sidonu prenosi Božju poruku: odasvud će mu zaprijetiti kuga i

prolivena krv na ulicama, a „mrtvi će posred njega padati od mača“ (28, 23).

Egipat se u povijesti javlja oko pet tisuća godina prije Krista. Već prvi povijesni znaci govore kako je posrijedi neobično vrijedna pojava što svojim vrijednostima svraća pozornost i budi nadu u budućnost. Stoga je govor o Egiptu moguće započeti govorom o njegovim prirodnim danostima ili pogodnostima. Primjerice rijeka Nil i s njom povezani plodovi, dragocjeni za opstojnost i razvoj ljudskoga društva. Jednako tako treba spomenuti i prve tворevine ljudskoga uma i srca: veličanstvene umjetnine poput hramova i piramide. Ne treba stoga čuditi što je Ezekiel u svome osvrtu na narode neusporedivo više pozornosti posvetio Egiptu negoli drugim narodima. Ipak navedeni podatci nisu bili glavnim razlogom što bi Ezekiela potaknuto neka posebnu pozornost posveti upravo Egiptu.

U središtu Ezekielove pozornosti je Izabrani Božji narod, a on je u svome početku vezan uz Egipat. Međusobne usporedbe mogu snažno istaknuti ona obilježja što čovjeka čine čovjekom i ujedno očevidno pokazuju kako, uza svu svoju neporecivu vrijednost, mogu čovjeka zavesti na stranputicu i učiniti ga slijepim za najvišu vrijednost: zajedništvo s Bogom i s ljudima.

Ezekiel za primjer uzima egipatskoga vladara i upire prstom u njegovu nemjerivu oholost: taj velike dragocjenosti što ih nikako nije „ni prstom taknuo“, nego su mu darovane, primjerice rijeku Nil, proglašava svojima: „Rijeke su moje, sebi sam ih načinio“ (29, 3).

Dogodit će se strahobna zbivanja, pa se ni faraon i njegov narod ne će dignuti nad druge narode: „Smanjit će ga (egipatsko kraljevstvo) da više nikad ne podjarmi drugih naroda, i da više ne bude uzdanje domu Izraelovu“ (29, 15-16).

Izričući tu istinu, Ezekiel ima u vidu usud, povijesno iskustvo svoga naroda koji je u Egiptu bio iskorištavan, zlostavljan i progonjen. Na koncu je bio prisiljen bježati pred faraonom i njegovom vojskom. Egipat je imao svoje iskustvo što znači kad se pojavi drugi narod, brojniji i jači. Dogodilo se to kad su Asirci osvojili

južni Egipat. Egipćani su uspjeli oslobođiti se njihove prevlasti, ali se nisu oslobođili svojih nauma kako bi i zavladali drugima. Imali su za to očigledan i uvjernjliv primjer kad su ih, 605. kod Karkemisha, pobijedili Babilonci.

Pošto s povijesne pozornice bijaše sišla dotada najveća sila, Asirija, Egipat se svojim nastojanjima uzdignuo, ojačao i postao istinskom velesilom. Izraelci su se nadali kako će u njima naći zaštitu. Bijahu ohrabreni činjenicom da su Egipćani primili izraelske izbjeglice kad bijahu prognani iz svoje izgubljene i ugrožene domovine. Nu unatoč tomu, pokazalo se kako Egipat nije bio istinski spreman pomoci drugima. Bili su sebični (29, 6-7, 9).

To se konačno potvrdilo u doba babilonskoga osvajanja Jeruzalema i Judeje. Skupina Izraelaca, njihovo vodstvo u Jeruzalemu bijaše odlučilo oduprijeti se premoćnoj Babiloniji. Pregovarali su s Egipćanima, i oni su im obećali pomoć, ali svoje obećanje nisu ispunili. Izraelci su doživjeli strahoban poraz, odlazak u ropstvo i gubitak države.

Ezekiel pak opširno prihvjeta kakve je sve nevolje Egipat svojom ohološću i svojom neiskrenošću nanio Izraelcima. Egipćani su, naime, premda Izraelcima bijahu obećali pomoć u borbi proti Babiloncima, ostavili Izraelce na cijedilu i omogućili Babiloncima da svoju nadmoć pretvore u pravi pokolj Izraelaca.

Navodeći Božje prijetnje Egipćanima Ezekiel se upustio u opširno izlaganje s brojnim pojedinostima, ali je samo jedan odlučan ishod: Perzijanci i Medejci nadvladali su Egipat, čime je nastupilo njegovo srozavanje od kojega se Egipćani nisu mogli osloboditi.

Perzijanci su zarobljenim Izraelcima omogućili povratak u domovinu. Nisu im dopustili uspostavu vlastite države, ali su im dali slobodu što su je oni odgovorno prihvatali. Sloboda i svijest odgovornosti daju čovjeku mogućnost istinska i svestrana napretka u čovječnosti. Bez toga svako okupljanje ljudi, pa i ono u vlastitoj državi, neminovno vodi u propast, prije ili kasnije.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (41.)

VJERA U BOGA

Mnogi ljudi vjeruju u Boga, većina ljudi na svijetu vjeruje u Boga. Sigurno, danas je manje onih koji provode vjerski život kakav je postojao u ranijim vremenima. U katoličkoj crkvi je znatno manji broj onih koji su stavno sudjeluju u sakramentalnom životu, osobito na misama i pričesti, na ispovijedima. Ali ukupan je broj vjernika prema mišljenju istraživača već dugo konstantan.

Vjera je, znamo, snažno uvjerenje da Bog postoji. U pojedinostima je nije lako opisati – od čega je sazdana, kako se nosi sa sumnjom, kako prihvata postojanje patnje, od čega jača. Pitanjima su se bavile najpametnije glave kroz stoljeća, stvorene su biblioteke teoloških i filozofskih rasprava.

Psihologiski gledano čovjeku vjera treba. Već je u ranoj mladosti traži. Želi dokučiti uzroke i razloge, posložiti rojeve misli – o dobroj svrsi, o slučajnom i bezrazložnom, o prolaznosti života, o smrti. Odgovore je razumom naravno nemoguće dokučiti, svatko se zato na svoj način otiskuje k nepoznatim stvarnostima, u be-

Piše:

Maja RUNJE, prof.

skraj. Na putu mnogi steknu snažno uvjerenje da je Bog doista ravnatelj zemlje i neba, osjete da postoji Plan, pa i da su oni sami dio Plana, susretnu dakle i osobnog Boga. Ali ima i onih koji ostaju osamljenima pa zaključe, i steknu vjeru, da je iza svega Ništa. Ali i oni, nevjernici, na neki način dakle *vjeruju!* U tom bi se smislu možda moglo reći da je vjera odnos s Bogom, i to u rasponu između potpunog povjerenja i krajnje sumnje. Stanje se tijekom života može i mijenjati, u mnogim je razdobljima i pomiješano.

Istraživanja pokazuju da vjera ljudski život obogaćuje, sami vjernici svoje životno zadovoljstvo procjenjuju višim negoli je to kod nevjernika. Blagotvorna je već i duhovnost, ali pravo obogaćenje donosi religijska pripadnost. Snažno jača identitet, tradira i jača etičnost. U svakodnevničevi upućuje na individualno i zajedničko prakticiranje duhovnosti, i nudi uređe-

niji ritam vremena. Također omogućuje susrete i druženja, pruža okvir za pomaganje i društveno djelovanje, uči za lijepo u jeziku, likovnosti i glazbi, a daje i priliku za ljepše provođenje slobodnog vremena. Na velikom planu bitno učvršćuje temelje kulturnog i gospodarskog razvijanja ukupne zajednice, cijelih naroda.

Psihologiji je osobito zanimljiv odnos vjere i rezilijencije, čovjekove sposobnosti da podnese teška opterećenja i kriju preživi neoštećena zdravlja, pri tome možda čak i ojača. A istraživanja pokazuju da odnos postoji, i to u korist vjernika. Prema svemu, vjera umanjuje strahove, umiruje, olakšava put prema postizanju stabilnosti. Duši je lakše kad u teškim vremenima vidi svjetlo u mraku, kad u oluj nazire luku.

Ali zar znanost prihvata postojanje duše? U kršćanskoj misli duša je nematerijalna komponenta čovjeka u kojoj je sjeme bezvremenosti, u vezi s Duhom koji je oživjava. Ravna je ukupnom ljudskom biću, nije supstancija na kojem određenom mjestu u tijelu, pa ni u mozgu. Ideja

SAVJET LIJEČNIKA SPAŠAVATI ŽIVOTE – UBLAŽAVATI PATNJU

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC SOJČIĆ**

Postoje brojne bolesti koje obično završavaju smrtno, zbog prestanka rada pojedinih organa. Nekada smrt dolazi vrlo brzo, a u drugom slučaju nakon dugog perioda smetnji, bolova i životne ograničenosti, koji se pogoršavaju. Ali za mnoge bolesnike danas postoje mogućnosti izlječenja, produžetka života i poboljšanja životne kvalitete. Moguće je naime presađivanje organa, transplantacija, zamjena bolesnih organa zdravima. Presađivati se mogu органи ili tkiva.

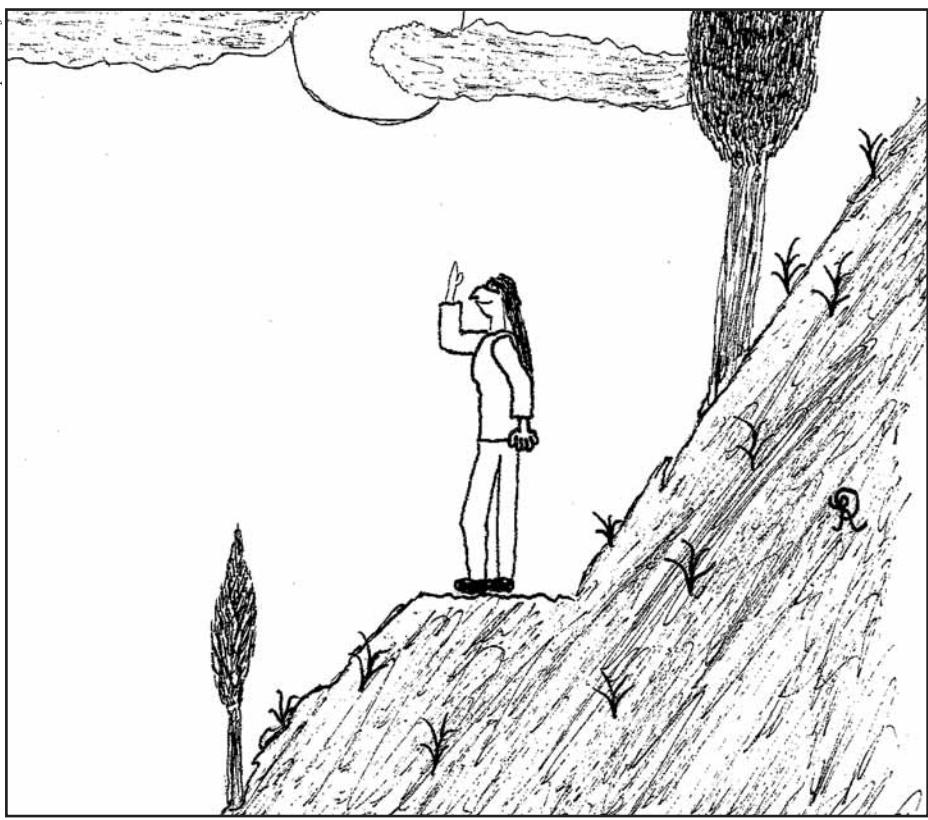
Brojni bolesnici su upisani na liste čekanja za presađivanje. Mjesto na listi ovisi o težini bolesti, hitnosti, ali i o datumu unošenja na listu. Bolesnicima je vrlo teško čekati, a čeka se jer vlada manjak odgovarajućih organa. Hrvatska se, srećom, može pohvaliti da je jedna od prvih u Europi po broju transplantacija u odnosu na broj stanovnika. Mnogi hrvatski bolesnici doista imaju sreću, mnogi koji čekaju bubreg i liječe se dijalizom na red dođu već nakon

Zakoni i propisi o darivanju organa nisu u svim zemljama isti. U Hrvatskoj se mogućim darovateljem smatra svaka preminula osoba koja se za života tome nije izričito protivila. Zakon ne propisuje obvezu traženja dozvole za eksplantaciju

organu od obitelji umrle osobe, ali u praksi se obitelj ipak pita i njezin se stav poštije. Osobe koje se izričito protive darivanju dijelova tijela mogu kod svog obiteljskog liječnika potpisati izjavu. Izjava o nedarivanju upisuje se u registar nedarivatelja pri Ministarstvu zdravstva.

Jako je važno širiti znanje o darivanju organa poslije smrti, širiti pozitivan stav o darivanju organa. Važno je da ljudi imaju dovoljno informacija. Svi si možemo dobro predočiti bolesnike koji umiru čekajući, i one koji dobiju organ i nastavljaju živjeti u dobroj kvaliteti, sretni.

Brojni ljudi nemaju određeno mišljenje o darivanju organa samo zato što ne znaju dovoljno, a mnogi se boje da zbog pozitivnog stava može doći do preranog proglašavanja smrti ili da liječenje ne će biti maksimalno. To bi bilo ubojsvo i toga nema. Neki strahuju da se kod vađenja organa osjećaju bolovi. Pojedini ljudi spominju

pripada vjerskome, ali u zadnje vrijeme ima i znanstvenika koji joj se približavaju, duduše oprezno i izdaleka. Razlog bi mogao biti u opažanju da ideja među samim

ljudima, među vjernicima kao i među nevjernicima, nije slabila, da je očito u vezi s autentičnim čovjekovim doživljajem o sebi. Nisu prazne riječi kada ljudi kažu

da ne žele da njihovi organi dodu u tijelo nepoželjne osobe.

Dobro je podsjetiti se da je i transfuzija krvi presađivanje, presadivanje tekućeg tkiva, a danas nam je svima potpuno prihvatljiva. Spasila je život nebrojenih ljudi koji bi inače morali iskrvariti. Postala je osobito učinkovita nakon 1901. godine kada su otkrivene krvne grupe. Raniji pokusaji, osobito oni sa davanjem životinjske krvi, često su završavali katastrofalno.

U početku transplantacija, oko 1970. godine, organi su se najčešće dobivali od unesrećenih žrtava prometnih nesreća s teškim ozljedama glave, ozljedama mozga. Danas su darovatelji najvećim dijelom osobe koje su imale zastoj sreca ili teški moždani udar.

Ranije, tisućama godina, trenutkom smrti smatrao se prestanak kucanja srca i prestanak disanja. To nije točno, jer neoštećeni možak živi još barem tri minute dulje, kako znamo iz mogućnosti pravodobnog oživljavanja. Postoji i sjećanje na približavanje smrti kod nekih preživljenih. Danas se smrću ljudske osobe smatra nepopravljiva i nepovratna smrt mozga i ona se mora nedvojbeno ustanoviti. Ne smiju više postojati niti prokrvljenost ni

najmanji električni potencijali u EEG-u. I ne smije biti zamjene s dubokom komom, trajnim vegetativnim stanjem ili s „locked-in-sindromom“, stanjem u kojem budni pacijent ne može reagirati. Smrt, za uzimanje organa, moraju potvrditi dvije ozbiljne odvojene komisije.

Nakon smrti ugašena je svaka svijest i koordinacija osnovnih životnih funkcija, i ostatak tijela počinje odumirati. Za vađenje organa tijelo se međutim još može metodama internističke intenzivne medicine održavati neko vrijeme u djelovanju – umjetnim strojnim disanjem, održavanjem tjelesne temperature od barem 35°C, čišćenjem bronhijalnih puteva, bilanciranjem tekućine i elektrolita te davanjem kortizona kako mrtvi možak ne bi natekao i slao toksične tvari u tijelo. Odmah se karakterizira stanje organa i ispituje pogodnost davatelja – je li bilo bolesti, je li u zadnje vrijeme bilo cijepljenja ili teških infekcija, je li umrli možda radio na kojem opasnu radnom mjestu. Kod liječničkog rada pri uzimanju organa sigurno ne postoji učinak rutine, liječnici i sestre uvijek su pod emocionalnim stresom, ali čine to iz ljubavi prema čovjeku, znaju da spašavaju druge ljudske živote.

,„ne želim taj teret na svojoj duši“, „važnija je čista duša“, „on je duša od čovjeka“.

Ali postoje i drugi razlozi zbog kojih se koncepcija ne može jednostavno prekrižiti. Jedan je u činjenici da znanost nije ponudila model „objektivnog“ opisa koji bi obuhvatio cijela čovjeka, prema kojem bi bilo moguće čovjeka u cijelosti razumjeti. Život se vodi iz nutarnje perspektive, iz prostora većeg od zbira svih misli i postupanja – svejedno zbrajali iznutra ili izvana. Drugi je razlog okolnost vezana uz doživljaj „svetosti“ čovjekova bića, uz opažanje da čovjekovo dostojanstvo postoji samo po sebi, i da je nedodirljivo. Iz dostojanstva izviru sva ljudska prava, prvenstveno pravo na život. A dostojanstvo, pa i „sveto dostojanstvo“, u sebi imaju svi, ne samo oni kojima psihologija priznaje *svjesno ja*. Ono je i u nerođenom djetetu, u bolesniku u komi, u teško dementnome čovjeku.

Ali vjera u Boga u skladu je sa znanosću i u životnoj praksi ljudi, brojni znanstvenici su vjernici. Očito, riječ je o velikoj čovjekovoj mogućnosti, morali bismo reći o milosti. Možemo zaključiti da je dar, kao i naša mogućnost da gledamo, mislimo, razlikujemo dobro od zla, stvaramo, volimo.

Postoji i uzimanje organa od živih darovatelja, najčešće bubrega, dio jetara ili koštane srži. Izgledi su za primatelja bolji negoli je to s organima iz tijela umrlog čovjeka. Za zdravu osobu, darovatelja, nepotrebna operacija može donijeti komplikacije, pa čak i trajne posljedice. To je zato plemenito dijelo, junaštvo, koje se ne smije ni od koga očekivati ili tražiti. U mnogim zemljama je zakonski ograničeno na blisku rodbinu i mora biti posve dobrovoljno i besplatno. Nažalost u trećem svijetu postoji i kupovanje organa od siromašnih ljudi, pa i pod pritiskom, što je teški kriminal.

Hvala Bogu da medicina napreduje. Odlučimo se zato, ako možemo, svjesno i dobrovoljno spašavati živote i ublažavati patnju! Svakom bih preporučila da ima donorsku karticu. Donorska se kartica može zatražiti kod obiteljskog liječnika ili u Ministarstvu zdravstva. Ona je izuzetno važna kao iskaz pozitivnog stava o davanju organa i olakšava obitelji da dopusti eksplantacije. Dobro je i da svaki od nas razgovara s članovima obitelji o ovoj temi.

PROPOVIJED POMOĆNOG BISKUPA ZAGREBAČKOG IVANA ŠAŠKA

(Macelj, crkva Muke Isusove, 2. lipnja 2019. – Foto: Damir Borovčak)

Cijenjeni oče Provincijale, prečasni gospodine Dekane i ostala subraćo u svećeništvu; dragi redovnici i redovnice, dragi hodočasnici, cijenjeni čuvari spomena, nasljedovatelji Kristove ljubavi, braćo i sestre!

U odluci da pođemo na hodočašće i dođemo na ovo spomen-mjesto već je u nama živjela priprava i za ovo slavlje. Svatko od nas ponio svoje molitve, komadiće prenesenih sjećanja, nakane i pitanja. Pobožnost križnoga puta i ova crkva Muke Isusove stvara posebnu raspoloživost srca i uvodi dublje u otajstvo Isusova djela spasenja i naše pripadnosti nebu te nas povezuje u zajedništvo s pokojnjima, koji su prošli kroz zemaljske muke. Dovoljno je – rekao bih i previše – osjećaja, misli i slika, koje ovdje postaju iznimno snažne.

Zato na početku ovoga euharistijskoga slavlja, u kojem molimo za pokoj ubijenih, otvorimo prostor Bogu; da nam on

udijeli darove Uskrsnuća, ponajprije svoj mir u kojem želimo slušati i prihvatići Božju riječ. Molimo i drugi Kristov dar: dar Duha koji poučava, uvodi u istinu i preobražava.

Nalazimo se u vremenu između dvoju svetkovina: Uzašašća i Pedesetnice, u predivnoj duhovskoj devetnici, praćeni prisutnošću i ljubavlju naše Majke, Blažene Djevice Marije. Obnovimo svoje pouzdanje u Gospodina, pokajmo se za grijeh i ponizno molimo oproštenje, da bismo živjeli milosnu radost ovoga slavlja.

Homilija: Liturgijska čitanja: Dj 7, 55-60; Ps 97, 1.2.b.6.7c; Otk 22, 12-14.16-17.20; Iv 17, 20-26

1. Kada sam, prije nekoliko dana, pogledao koja će nam Božja riječ biti upućena u današnjemu slavlju, protruhu sam; protruhu od čudesne istine koja nas se duboko tiče, a koja je obuhvaćena u današnjemu nedjeljnog navještaju.

Teško da postoji netko među nama tko – slušajući o kamenovanju svetoga Stjepana – nije mislio na ubijene u ovim šumama. U tome kratkom odlomku iz Djela apostolskih, koji opisuje važan događaj s početaka Crkve, nalazi se sažetak drame i odnosa: žrtve i ubojica, istine i ideologije, nalogodavaca i svjedoka, ogoljelosti čovjeka i odjevenost neljudskosti, gluhoće mržnje i molitve oprاشtanja; a u liku progonitelja Savla vidimo polazište čudesnoga obraćenja kojemu je početak sljepilo, okrutnost, odjeća žrtve pod nogama moćnika.

Sve je u tome kratkom izvještu i ponavljano toliko puta u povijesti; svjedočanstvo o tome što je čovjek kadar učiniti drugomu čovjeku, ne samo onda kada je opijen bezumnim nasiljem, nego i onda, kada misli da je u službi dobra.

2. No, današnja Božja riječ se na tome ne zaustavlja. Zadnje riječi za nas nisu one koje govore o Stjepanovoj molitvi,

Biskup Šaško propovijeda u Macelu

o vapaju da oprosti njegovim ubojicama; zadnje riječi nama upućene nisu one koje spominju njegovu smrt, nakon te molitve.

Zadnja rečenica upućena nama dolazi iz Isusove molitve nebeskomu Ocu: „Njima sam očitovao tvoje ime i još ēu očitovati, da ljubav kojom si ti mene ljubio bude u njima – i ja u njima.“

Krist u nama – to je stvarnost za koju Isus moli i koju je ostvario svojom mukom i uskrsnućem. Krist koji više ne umire; Krist u koga smo kršteni, i u kojemu ni mi više ne umiremo. Tu stvarnost živimo u ovome slavlju: Božji Sin u nama, vječnost, po daru kruha i vina, preobraženima snagom Duha Svetoga, da bismo bili Kristova vidljivost u svijetu; da bismo živjeli zajedništvo, bili jedinstveni, kao očitovanje njegove slave u svijetu koji ga nije upoznao, jer je odbacio ljubav, jer je odbacio vječnost.

To je kriterij razlikovanja djela: onih djela koja odražavaju čežnju za ljubavlju i vječnošću i onih djela koja svjedoče o njihovu neprihvaćanju.

Između tih dvaju čitanja nalaze se riječi iz Knjige Otkrivanja, u kojima smo čuli Isusove riječi: „Naplatit ēu svakom po njegovu djelu... Ja sam Početak i Svršetak! Blago onima koji peru svoje haljine.“ Blago onima koji su poput apostola Pavla bili spremni prihvatići ljubav i vječnost, odrekavši se nasilja, koji su dopustili da u njima zaživi Krist i čežnja za konačnim susretom s njime. Ni početak ni kraj nije u ljudskim planovima i rukama, nego u Bogu.

3. Braćo i sestre, prisjetimo se da je konačni razlog za smaknuće Stjepana bila njegova izjava: „Vidim nebesa otvorena i Sina Čovječjega gdje stoji zdesna Bogu.“ Sporna su bila *otvorena nebesa*, onaj prostor koji je Krist darovao čovjeku, da vidi onkraj zemaljske stvarnosti i smisao čovjeka u Bogu koji je postao čovjekom.

Kada se govori o zločinima partizana nakon Drugoga svjetskog rata obično se zaustavlja na odnosima zaraćenih strana, na političkim i nacionalnim neprijateljstvima, na obračunima i osvetama, na razlozima i uzrocima koji bi trebali biti opravdanje za nešto što opravdanja ne

može imati, ako želimo živjeti temeljni smisao ljudskoga postojanja.

Ovakav zločin seže tako duboko da ga je nemoguće držati u okvirima zemaljske zbilje. Jer, ovdje se u Maclju nalazimo pred pokušajem zatvaranja neba, pred pokušajem ubijanja smisla. Uostalom, odlika svakoga totalitarizma jest provedba onoga što znače riječi ‘totus’ i ‘totaliter’, da napravi cjelevitost u kojoj je Bog suvišan, u kojoj je nebo zatvoreno, a vječnost izbačena.

4. U mučenjima i ubijanjima koje objedinjuje naziv ‘križni putovi’ vidljiva je provedba komunističkoga ateizma koji je promicao zatvoreno nebo i protivio se smislu čovjeka kao Božjega stvorenja, koje je stvoreno za vječnost.

I ono što je bilo mišljeno kao završetak, zapravo je bio početak sustava koji je nastavio oblikovati društvo i pojedince u njemu po mjeri zatvorenoga neba. Iz toga su proizlazili izražaji nove ‘ateističke religije’, s vlastitim nametanim vjerovanjima i obredima, od kulta Partije do kulta ličnosti. Trudilo se oko navještanja boljega svijeta; stvarani su ateistički blagdani,

ne bi li se mijenjao vjerski kalendar; postojali su obredi inicijacije, ‘ispovijedi’ i provjere pred islijednicima te dugotrajne ‘pokore’ od kojih su mnoge bile progoni, zatočeništva i smrt. Mijenjala su se pojmanja o obitelji, o slobodi, o domovini, o vlasništvu, a svatko tko bi, ne samo putem kršćanstva, nego i s pomoću kulture, umjetnosti, očitovao da je potrebno otvoreno nebo i smisao, proglašen je neprijateljem i nepoželjnim.

Nikada se istinski nismo posvetili činjenici da su svi koji su postajali članovima Komunističke partije morali – formalno ili neformalno – proći putem odricanja od Boga i religije, prihvaćanja materijalističkoga sustava koji je duboko sebičan. To je strahovita rana u duhovnosti našega naroda.

5. Tu, u ovim šumama, nalazi se svjedočanstvo o onima koji su zatvorili nebo u sebi i nemilosrdno ubijali sve koje su smatrali prijetnjom svojemu raju bez Boga. Posebno su smetali ljudi koji u jasno pokazivali da vide otvorena nebesa i Krista koji je Početak i Srvšetak. No, ipak, ubojice su bili svjesni da ta djela nemaju opravdanja. Zato su najčešće koristili noć, da nebo djeluje još zatvorenije; nametali šutnju, da svjedoci budu dohvataljivi tamom terora.

I dok smo mislili da će u demokratskoj Hrvatskoj, pri urušavanju političkoga i

svjetonazorskoga komunističkoga sustava, istinom biti liječena bolest nacije, sada je sasvim jasno da je tijekom posljednjih trideset godina, umjesto da bude uklonjen, a rane zaljećene, ‘komunistički tumor’ metastazirao u svaki dio tkiva hrvatskoga bića. I svatko tko je otvoren istini može provjeriti da sve naše sadašnje poteškoće u hrvatskome društvu i njihovi plodovi vode do korijena koji je njegovani i jačani komunističkome sustavu.

Taj je korijen zalijevan nepoštivanjem čovjeka, oduzimanjem dostojanstva, nasiljem i neslobodom, stvaranjem interesnih sebičnih okvira u kojima je isključivost opravdavana vladavinom u ime naroda, dok je hrvatski narod morao trpjeti i šutjeti.

Taj je korijen bio je pomno nadziran, prikriven u godinama rata protiv Hrvatske i oslobađanja domovine, ali je danas potjerao ne samo mladice, nego pokazao raskošne plodove koji su vidljivi od zakonodavstva do običnoga govora. I više od toga: te dvije razine kao da su se izmijesale, pa je i na društvenim mrežama i na katedrama moguće čuti jezik iz komunističkoga razdoblja u kojemu kao da smo prihvatali izjave o najstrašnijim ubojstvima kao o „nedovršenom ili nedovoljno dobro napravljenom poslu pobjednika“ ili pak o tome da su ljudi na čijim je kostima rupa od metka u zatiljku bili „legitimi vojni cilj“. Ne radi se o neodgojenoj

i neupućenoj djeci, nego o sveučilišnim nastavnicima i najvišim dužnosnicima hrvatske države.

Do kuda nas je dovelo zanemarivanje toga korijena?!

6. Nije li i rečenica: „Neka institucije rade svoj posao“ najvećim dijelom također plod komunističkoga pristupa, jer se na sve načine pokušava oslabiti te iste institucije, neprestano smišljajući kako one mogući da rade ono što bi trebale raditi, u svrhu veće pravednosti, brige za slabe, s pogledom prema novim naraštajima.

Hoćemo li vidjeti što taj korijen nosi na granama pravosuđa, demografije, odnosa prema hrvatskim braniteljima; koliki je njegov udio u udaljavanju hrvatskoga iseljeništva od svoje domovine ili koliko je pridonio i pridonosi iseljavanju Hrvata danas? Nisu li prenesene laži iz toga razdoblja služile kao razlog razaranja Hrvatske i ne opterećuju li nas još i danas? Dubok je taj korijen i glede imovinsko-pravnih odnosa, u posljedicama otimanja vlasništva, sa svim poteškoćama koje postoje i na području pokušaja razvijanja zdravoga gospodarstva. Hoćemo li mu potražiti prepoznatljivost u kulturi, u medijima...? Slobodno.

I ne trebaju nas pri tome smetati napadi koji će reći da je nekomu za sve kriv komunizam, kao da novo vrijeme nije donjelo svoje probleme. Nismo toliko naivni.

Istina je da svako razdoblje donosi i svoje posebnosti, ali zanemarivanje istine o zločinima koji vape u nebo, ima svoju cijenu. Ovdje je narušeno zdravlje hrvatske nacije.

7. Snaga neistine je tolika da je, bez ozbiljnoga provjeravanja i traženja potvrde onoga što se tvrdi, nešto jednostavno prihvaćeno do mjere da se nitko čak ni danas ne bi smio usuditi osporavati nešto što je bilo nametnuto kao činjenica koju ne treba dovoditi u pitanje, ali i kao sredstvo nametanja straha.

Tako smo došli do neobjašnjive pojave da se danas u Hrvatskoj o svemu – barem nominalno – može raspravljati, samo je tema partizanskih i komunističkih zločina nedodirljiva. Naime, u odnosu na doba komunizma, postoji tek blagi pomak koji stidljivo kaže da je bilo zločina i s partizanske strane i u komunističko vrijeme. I tu se zastane, bez obzira na dosad pronađene desetke tisuća ostataka ubijenih na najokrutnije načine, povezane upravo s pripadnicima partizana i poslijeratnih nalugodavaca i izvršitelja, pripadnika Komunističke partije.

Zbog toga neki govore o *zločinu bez kazne*, a meni se čini da je posrijedi nešto još čudnije: *zločini bez počinitelja, zločini bez zločinaca*. Premda je u doba komunizma bilo do u detalje poznato koje su partiske čelije, komesari, jedinice, zapovjednici... djelovali na kojem području i tko je za što bio, kako su govorili, ‘zaslužan’, a po tome odlikovan i nagrađen raznim povlasticama (a onda – očito – i odgovoran), svi ti podaci kao da su nestali u doba sadašnje hrvatske države, pa tako i odgovornost. A da je Republika Hrvatska, na temelju jasnih činjenica, jednakim kriterijima osudila sve totalitarne režime i ugradila u svoj ustroj i razvoj odgovornost i prema komunističkim zločinima, mnogih prijepora danas uopće ne bi bilo.

8. Braćo i sestre, s pravom se kaže da je spomen je korijen budućega! Budući da je ovdje čovjek zarobljen mržnjom ubijajući ljude pokušao ubiti nebo i vječnost, molitva za žrtve i počinitelje, briga za ostatke pokojnika i čuvanje spomena znači ponovno otvarati nebo u nama i u našoj domovini. Svatko tko čuva spomen na otajstvo života čuva otvoreno nebo.

Proći ‘Križnim putom’ od Bleiburga do Maclja, od Maclja do drugih stratišta, vraća osjetljivost, pobuđuje zgražanje, buni se protiv ravnodušnosti, gori da nam je stalo... Pogled prema ovoj zemlji otvara nebo u nama i nebo, Božju prisutnost nad Hrvatskom.

Tko istinski želi dobro Hrvatskoj potrudit će se u brizi za istinu i provjeriti gdje je zbiljski uzrok naših poteškoća. Mi smo ovdje danas, jer vidimo da većina njih provire iz duha koji ni danas ne dopušta da iz znanih i neznanih mesta dolično pokopamo ostatke ubijenih pokojnika. No, oni nas baš takvi upozoravaju da Hrvatska nema budućnosti bez otvorenoga neba.

Mi ga gledamo u euharistiji, njime se hranimo, moleći Gospodina da pozove ljudе odgovorne za život naroda i društva, koji će ponizno unositi sjaj neba na zemlju. Tada će i žrtve ove neljudskosti, od kojih su mnogi zazivali Boga, naći svoj mir – mir i za nas koji čuvamo spomen i ne smijemo dopustiti da laži zatvore nebo nad Hrvatskom. Amen.

OBILJEŽEN 4. TRAVNJA, DAN GOSPIČKIH ŽRTAVA

Na taj dan bi se Gosićani, i ne samo oni, trebali u duhu sjediniti sa svojim mučenicima koje su jugoslavenski partizani u svojoj pomahnjnosti ubili bez suda i prava na obranu. Zločine su vršili od 4. travnja 1945. do 1952.

Do 2012. Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica Gosić organiziralo je obilježavanje te crne obljetnice, priređivane su tribine i služila se misa zadušnica. Dvorana Pučkog otvorenog učilišta, nekada i kina, bile su pune poštovatelja žrtava, a isto tako na misi katedrala

Piše:

Ivan VUKIĆ

Marije Magdalene, koju je navodno po svojoj odluci strijeljala partizanka Šolaja.

Kada smo mi članovi HDPZ podružnice Gosić ostarjeli i razboljeli se, dano nam je obećanje da će obilježavanje toga crnoga spomen dana preuzeti župa Gosić i Biskupija. Nažalost, obećanje se nije ostvarilo. Potvrđila se uzrečica: „Obećanje – ludom radovanje“.

sve nas. Njihova muka lebdi i danas nad ovim prostorom mnoštvenoga stratišta i grobišta, lebdi i u kućama u kojima se danas živi i radi, a u njima su žrtve mučene i ubijane. Njihova muka je stalno uz nas i ne će nam dati mira dok i mi ne damo njima miran i dostojanstven počinak. A potaknut knjigom autora ovog teksta Lika i Podgorje na braniku Doma i Naroda, **Dragan Vukelić** je napisao pjesmu „Uzor budi Domu, Gosić-grade!“, koja glasi:

Gosić-grade, rano moja,
Zar ne čuješ svaku večer
Ispod ceste, pokraj groblja
Vapaj duša, što te zovu
Tražeć' spokoj mrtvih tijela,
Zakopanih u crn-rovu!?
Počuj, Grade, duša jecaj,
Što se i sad tijela drže
Zarobljenih usred mraka!
Zazivlju te svake noći,
Pravdu traže, križa znamen,
Već im doba k Nebu poći.
Kako možeš s time živjet'!?
Boj' se Boga, tvrdi Grade!
Od savjesti ti ne bježi,
Jer se od nje nema kuda!
Grobni humak podaj njima,
Nek' im bude lahka gruda!
Uzor Domu budi, Grade,
Velebita kršna, diko!
Pa se časno ti oduži
Za živote, što su dali
Sinci tvoji ispod ceste,
Jer su za te, Grade, pali!

S ovogodišnje gosićke komemoracije

vjernika. Prije mise puk bi pohodio mnoštveno grobište na Tratini gdje su partizani strijeljali svećenika Dragutina Kukalja i brojne njegove sugrađane. Iza mise išlo se u povorki do katoličkoga groblja moliti ispred ploče *U spomen hrvatskim mučenicima*, pa na mali grob uz grob *Senjskih žrtva*, gdje su pokopani dijelovi kostiju mučenika koje su bagerom iskopane prilikom iskopa rova za polaganje električnog kabela preko mnoštvenoga grobišta ispred groblja. Potom bi pohodili grob sestre milosrdnice Žarke Ivasić uz kapelicu Svete

Danas se na katoličkom groblju okupila mala skupina Gosićana predvođena gradonačelnikom **Karlom Starčevićem**. Ni riječi o žrtvama. Molitvu je predvodio župnik Mario Vazgeč, kao i misu u katedrali na kojoj je bilo **dvanaest** vjernika.

Kad se uskoro zbog starosti i bolesti ugasi Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica Gosić, prestat će plaćanje služenja mise zadušnice za pobijene, pa mise ne će ni biti. Tužno i sramotno.

Gosić je kao ukleti grad, muka pobjenih nadvila se kao kletva nad Gosić i

O MNOŠTVENOM STRATIŠTU I GROBIŠTU U FINANCIJI-KLOŠTRU- TRATINI U KANIŽI (SVJEDOČENJE S. S.)

Ne želim da mi ime bude objavljeno, a svjedočenje dajem u nadi da će doći do otkopavanja kostiju pobijenih te da će ih se dostojno, kršćanski pokopati u Gradskome groblju sv. Marije Magdalene u Gospiću.

U Financiji-Kloštru-Tratini u Kaniži do Turićeve ograde duž cijele međe od Kaniške ulice do rijeke Bogdanice bio je iskopan strjeljački rov tzv. *laufgraba*, za obranu Gospića od partizanskih napada. Nakon preokreta i ulaska jugoslavenskih partizana u Gospic, nad tim strjeljačkim rovom izvršili su veliki zločin. Tu je ubijen svećenik Dragutin Kukalj sa sedamdesetak svojih sugrađana. O tome stariji nisu pričali, jer se nije smjelo, a mi djeca nismo propitkivali, jer smo znali da o tome nije uputno govoriti.

Priredio:

Ivan VUKIĆ

Da je na ovome mjestu mnoštvena grobnica, dokaz su kosti pobijenih koje su otkopane prilikom izgradnje vojnih skladišta koja je gradila GP Lika. Otkopane kosti ponovno su krišom pokopane uz temelje skladišta. Kada je Usluga kopala kanal za postavu vodovodnih cijevi, također su otkopali kosti. To se događalo u ono mračno doba Titove Jugoslavije kad se o ovome moralo šutjeti. Kasnije se o ovom pisalo, čak je sondiranjem pokušano lociranje grobišta, ali nažalost – neuspješno, jer je sondirano na pogrješnom mjestu. Položaj mnoštvenoga grobišta na koji mi je ukazao svjedok S. S. snimio

sam GPS-om, nalazi se na N 44° 32,614'; E 015° 21,164'.

U knjizi Ivana i Marije Vukić **ZA DOM** na stranici 354. objavljen je *Položajni nacrt skupnoga grobišta u Kloštru-Financiji-Tratini*, koji se nalazi na mjestu mnoštvene grobnice na koju je ukazao svjedok S. S. U knjizi Ivana Vukića *Lika i Podgorje na braniku Doma i Naroda* objavljena su svjedočenja o zločinu izvršenom na ovom mjestu:

Dragica Turić Čanić (str. 433.): Uza strjeljački rov ležala su poredana u dugačku lancu tijela pobijenih naših sugrađana. Tata je izbrojio sedamdeset dva ili sedamdeset tri leša. Gotovo ih je sve poznavao. Ja se sada mogu prisjetiti pokojnoga župnika Dragutina Kukalja, Došena, sudca Stopića, sudca Rukavine, Korena...

Kaniška ulica u Gospicu

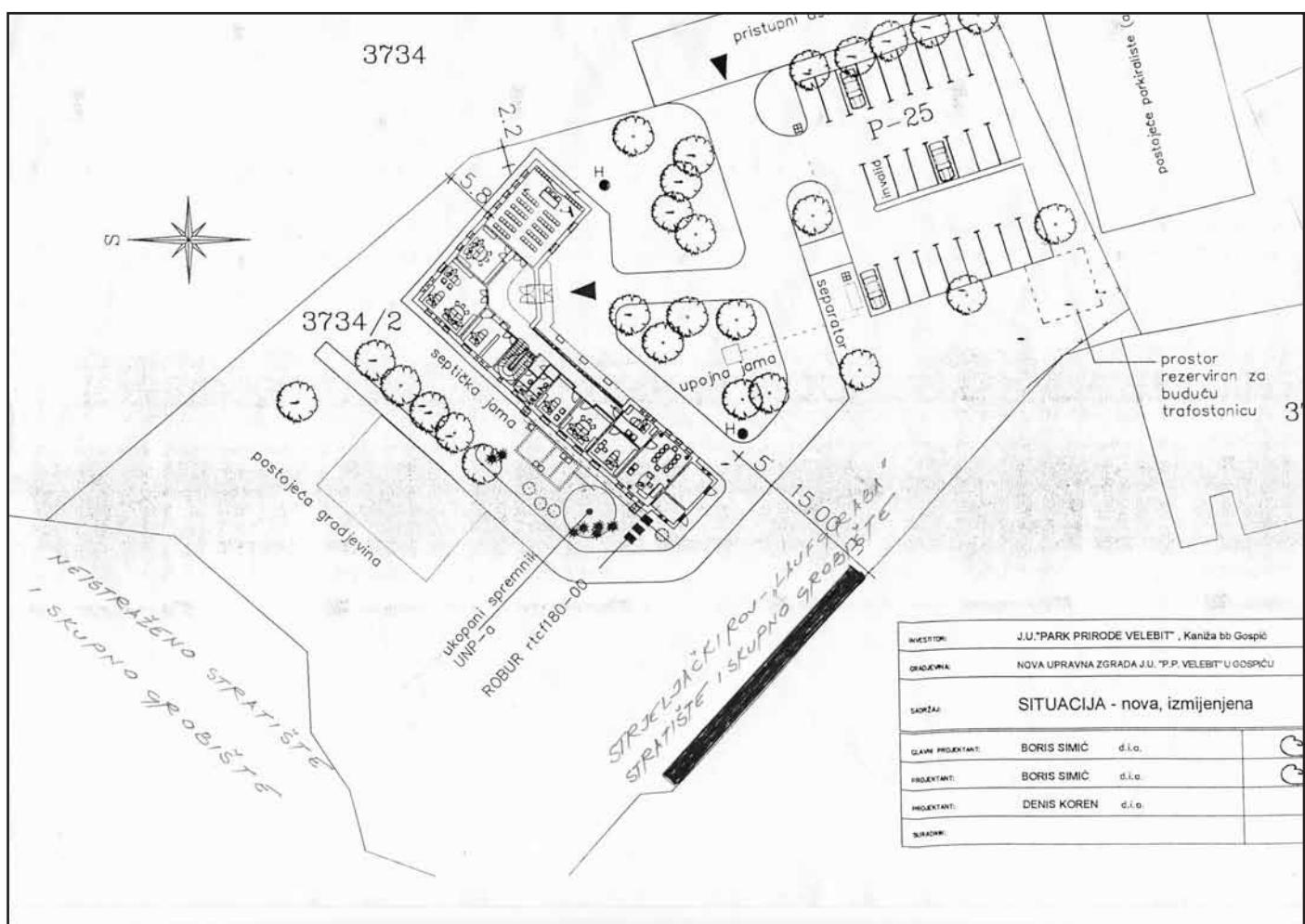
Stjepan Pipa Brkljačić (str. 436.): Partizani su zarobili naše ljude: popa Dragutina Kukalja, Korena, domobranskoga častnika Novaka, Antu Brkljačića Šuška i još puno drugih. Izdvojene zarobljenike, među kojima su bili i navedeni, odveli su u Kloštar. U noći su ih pobili.

Nikola Stilinović (str. 453.): Držala me baba Kata za ruku. Povela me od jednoga do drugoga leša, glasno izgovarajući imena onih, koje je prepoznala. Bilo ih je jako puno, osamdesetak. Godine su napravile svoje. Dosta sam toga zaboravio. Sjećam se popa Dragutina Kukalja, krojača Kreše Megrlova, nekog Cimehera i Nikole Došena.

Dakle, poznat je položaj strjeljačkoga rova *laufgrabe*, grobnice pobijenih Hrvata, GPS-om je označen položaj skupne grobnice, svjedoci navode približan broj ubijenih i neka imena žrtava, pa je sada na mjerodavnima da izvrše ekshumaciju i prirede im dostojan kršćanski pokop.

Stari Gospic

Položaj skupnoga grobišta

† BRAVAR JOSIP, PROFESOR U GIMNAZIJI U GOSPIĆU,

In memoriam (Gospić 23. siječnja)

Navršilo se pola godine otkako je ispuštoj svoju plemenitu dušu profesor državne, realne gimnazije u Gospiću Josip Bravar. Nad njegovim još uvijek svježim i preranim grobom osjećam se dužnim sjetiti se jednoga od najboljih u ime sviju onih za koje je on – prije nego je završio svoj patnički vijek – položio svoje srce i svoj život. Svakomu čovjeku svjetli na čelu poput zvijezde iskra božanstva – svaki je dobio jedan dijelak neizmjernih savršenstva Božjih da s njime radi, blagotvorno djeluje, usavršava svoju okolinu i slavi vječnoga Tvorca. Naš mili pokojnik od te dragocjene baštine dobio je najbolji dio- dio dobrote i blagosti – i taj Božji dar je obilno upotrijebio u školi i van nje. Po toj svojoj dobroti i svim lijepim svojstvima što iz nje proizviru postao je svakomu drag, simpatičan, popularan, u kolegiju savršen kolega, u školi vrijedan nastavnik, djeci najbolji prijatelj, ne razlikujući školske mladeži od svoje troje rođene dječice. On radi kao dobra majka koja zadobiva ljubav svoje djece time da ih bezgranično ljubi. No taj rad stoji žrtve i napora. Tko nije jeo školski kruh taj ne zna što je gorčina. Na njemu su se doslovno ispunile riječi: radost i užitak su za lijepo tijelo, a bolovi i muke za lijepu dušu. U žrtvama se nalazi mjerilo za prosudjivanje čovjeka i prave sadržine njegove duše. Biser se ne nalazi na površini, nego u dubini morskoj, a zlatna žica požrtvovnosti ne u plitkom i mlakom srcu, nego u dubini žarke i vrele duše. Kao nitko on je znao srce svoje prisloniti srcu naše omladine, oduševiti ju za sve što je uzvišeno, lijepo i plemenito, uzbuditi u njoj ljubav prema rodu i domu i potaknuti je na koristan i ustajjan rad. On je propovijedao samo ideale, samo mir, ljubav, pravdu, samo dobro i altruizam. To su ideje i ukusi koji ne stare, koji su nad modom i nad efemernostima vremena.

No mi ipak – koji se probijamo kroz najteže doba i koji smo nemila pastorčad

ovoga života ne smijemo njemu – koji je prirodnom zakonu platio harač, čitav spomen proliti u suze, nego treba da mu u srcu sačuvamo svježu uspomenu kao što je svježe cvijeće što mu ga stavljamo na svježi grob. Jer grob svakoga ovakvog odličnoga muža kolijevka je novoga poroda; duh se njegov blago izvija iz lupine zemnih ostataka, a život izgara kao dragi kamen, koji iza sebe ne ostavlja kala ni pepela. Grob ovaj mi stariji ostavljamo

nosti, harnosti i blagoslova koji mu podajemo kao popudbinu u bolji i ljepši život. Uz samrtnu postelju najvećega Grka strogog vijeka Perikla stajali su odlični ljudi i spominjali njegova slavna djela. Periklo reče: Sve ste izbrojili, a niste spomenuli što je najvažnije, a to je da nitko nikada radi mene nije zaplakao.

Dragi kolega Bravaru, nitko za tvoga života nije na te zaplakao, ali radi toga sad na tvom grobu svi u jedan glas za to-

Gospićka gimnazija

našoj djeci u amanet – ovdje neka nalaze pobudu za rad, za prosvjetu i znanje – ovdje neka crpu snagu za velike ideale svoga naroda i cijelog ljudskog roda. Neka se naša mladež uvijek sjeća vječne borbe između duha i krvi, između neba i zemlje, između svjetla i tmine, da im se nikada mlada krila ne prilijepe za prah zemaljski, ali da ih i ne odvede od dohvata zbilje i života. Grob njegov predajemo djeci našoj da ga štuju i čuvaju – paze i obilaze, da ga posiplju cvijećem, pale na njem svijeće i kade ga kadilom. Svjetla uspomena u dušama svih nas neka mu bude u grobu mekano uzglavlje, a za budućnost na stancu kamenu njegova humka neka svijetle slova izrađena iz naših srdaca punih zahval-

bom kličemo. Neka Ti je vječna spomen i mir. Dr Nikola Čorić, direktor gimnazije (Objavljeno u *Hrvatskoj strazi*, Dnevniku, god. IX., br. 19, str. 11, u Zagrebu, 24. siječnja 1937.)

Post scriptum: Josip Bravar je bio profesor klasičnih jezika i filozofije. Dr. Nikolu Čorića jugoslavenski su partizani (Jugoslavenska armija) zatvorili i dovejavili ga i u kaznionicu u Gospiću, iz koje je, na koncu, ipak bez dokazane krivnje i osude pušten. Pok. prof. Josip Bravar je imao troje djece: najstarijeg sina Ivicu, kćer Ljubicau i najmlađu, kćer Seku.

Ivica Bravar je kao gimnazijalac u Gospiću bio među prvima koji su se u prvim danima Nezavisne Države Hrvat-

ske okupili u ustaškoj legiji, da sa svojim gimnazijskim kolegama i drugim gospicima mladićima brane Gospic i uskrsnulu domovinu i slobodu od četnički i komunistički nadahnutih odmetnika. Godine 1943. skoro je izgubio život zbog sukoba s Talijanima kod gospicke katoličke groblje. Dok je šetao s kolegicom Lidjom Kecskemeti, na talijanskoj ga je blokadi stražar zaustavio i neuljudnim ga dobacivanjem izazvao, te mu je pred djevojkom uvrijeđeni Ivica Bravar prišao i ošamario ga.

Na sukob mladića starog dvadesetak godina nitko ozbiljan ne bi ni reagirao, da se nije radilo o Talijanima, s kojima su ustaše u Gospicu zbog raznih razloga dolazili u sukobe gotovo svakodnevno. Talijansko je zapovjedništvo reagiralo i uhićeni Ivica Bravar je na vojnem sudu u Italiji osuđen na smrt. U konglomeratu ovakvih i onakvih odnosa s Talijanima, osuđenom je Bravaru pomogla jedino njegova domišljatost. Prije nego su ga izveli na stratište on je pobegao, i gde čuda! – sklonio se među talijanskim partizanima. Prikrio se među njima, pa nisu shvatili tko je on doista do uhićenja bio sve dok nakon nekog vremena nije od njih također pobegao. Italija je po običaju kapitulirala, a njezin je osuđeni gospicki uhićenik već bio među svojima.

Ne znam gdje su ga Titovi partizani uhvatili, ali se sjećam što je s njime u Gospicu bilo. Sudili su mu u Kaniškoj ulici u Gospicu, u zgradu preko puta stare pošte u kojoj je nekad bila pivovara, a u kojoj su godine 1945. partizani mnoge osudili na smrt. S pravnog i pogotovo s moralnoga stajališta i ovo je partizansko suđenje bilo farsa ili, kako bi Ličani rekli, spraćina. Glavni je svjedok optužbe bio predratni jugoslavenski žandarski (oružnički) podoficir Josip Devčić iz Švice, koji se Bog zna kako u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj prometnuo u oružničkog stražnika (narednika), i nakon rata u glavnog svjedoka u partizanskoj Komisiji za ispitivanje ratnih zločina u Gospicu.

On je na suđenju Ivicu Bravaru teretio da ga je određenog dana godine 1941. u određeno vrijeme svojim očima video kako kolje Srbe u Gračacu a nekoliko dana kasnije je u toj istoj zgradi na suđenju mladića Nikicu Grošpića teretio da ga

Prizor iz nekadašnjega Gospica

je također svojim očima video kako kolje Srbe u Smiljanu, selu udaljenom 60 kilometara od Gračaca. Ni tužitelja Srbina iz Divosela Marka Vujnovića, ni članove Sudskog vijeća nije smetala kritično u samom sebi – kritičnost in adiecto u svjedočenju Josipa Devčića, jer je svjedok svoje iskaze potkrijepio viđenjem vlastitim očima, a i zato što je svjedočenje i tako bilo samo formalno i bez ikakva značenja u suđenju u kome je osuda bila prethodno određena.

Jedanaest mi je godina bilo kad sam ga posljednji put video kako ga naoružani zavtverski stražari vode u kaznionicu. U kratkome zimskom kaptu, opletten bodljikavom žicom, ponosno je među stražarima hodao, stvarajući kod nas prisutnih dojam kao da se ništa nije dogodilo, kao da je kaznju na smrt ignorirao, vjerujući da se neće ni ostvariti. Bog zna, nije li i pri ovom izricanju smrtne kazne vjerovao da će njezino izvršenje izbjegati, kao što je izbjegao i ono u Italiji, što se i dogodilo.

U napadu na Gospic početkom travnja 1945. Jugoslavenska armija je minobacačkim projektilom pogodila i jedno krilo kaznionice, i tako i ne sluteći oslabila zid i omogućila da kasnije neki osuđenici iz nje pobegnu. Skupina osuđenih na smrt, u kojoj su bili i Ivica Bravar, Ante Šaban-Toni, Josip Šaban-Jopa i brat ministara Ivice i Mate Frkovića, zrakoplovni časnik Josip Frković-Braco i još neki. Dok su u

okršajima s partizanima koji su ih progolili, kod Ougulina i kod Plaškog poginuli uglavnom svi, među njima i Ivica Bravar, Josip Frković i Josip Šaban uspjeli su pobjeći te su se u nastojanju da izmaknu iz Jugoslavije probili do Hrvatskog Zagorja. Tamo ih je, dok su mokri na jednom brežuljku predahnuli, primjetio i odao jedan Zagorac, pa je u okršaju s pripadnicima OZN-e Frković poginuo. Šaban je uspio pobjeći te se probio do kuće u Gospicu, gdje je bio skriven u sobici na tavanu u kojoj je u svibnju 1951. i umro, i stara majka i sestra Jelka su ga kriomice pokopali u podrumu, odakle je tek 2. listopada 1995., dakle, nakon više od 44 godine ležanja u podrumu i prikrivanja, ekshumiran i svečano pokopan u obiteljsku grobnicu u gospicke katoličkom groblju.

Kći **Ljubica**, mlađa od Ivice, išla je u razred s Maricom Bičanić u gospickoj gimnaziji do male mature, a potom završila Preparandiju i bila nastavnica u Ougulinu. Kao učiteljica sudjelovala je u dječjem igranom filmu po romanu Mate Lovraka „Vlak u snijegu“. Poslije smrti pokopana je u gospicke katoličkom groblju. Najmlađa kći **Seka** išla je s Nikicom Bičanicom u razred u gospickoj gimnaziji. Nije završila gimnaziju i udala se za jednog obrtnika u Zagrebu, pa je potom navodno otišla u Australiju. (**Nikola BIĆANIĆ**)

KAKO JE CRVENI SPLIT PRESTAO BITI CRVEN?

(Nikica Barić: *Split 1980-ih, Zagreb, 2019, 863 str.*)

Unakladi Hrvatskog instituta za povijest, ovog proljeća se je pojavila opsežna knjiga poznatoga hrvatskog povjesničara dr. Nikice Barića *Split 1980-ih: Društveni sukobi u sutoru samoupravnoga socijalizma*. Neki fragmenti iz te knjige, kako će pomniv čitatelj primjetiti, u radnoj su verziji objavljeni u *Političkom zatvoreniku*, a knjiga će kao cjelina bez ikakve dvojbe ostati dragocjen izvor za studij posljednjeg desetljeća postojanja komunističke Jugoslavije.

U tom smislu ona nije tek prilog povijesti grada Splita i njegovih stanovnika, nego temeljita historiografsko-sociološka studija koja nam pokazuje kako je drugi po veličini hrvatski grad iz bastiona jugoslavstva postupno postajao perjanicom političkih i društvenih promjena u Hrvatskoj. Njezin sadržaj je opisao i svoje zaključke obrazložio sam autor, riječima koje slijede.

*

Težnja je ove knjige prikazati glavna zbivanja i društvene sukobe u Splitu u posljednjem desetljeću komunističke vladavine, dakle u razdoblju čiji je početak obilježen smrću jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita, a kraj održavanjem višestranačkih izbora na kojima su komunisti izgubili vlast.

U tom desetljeću Split je važan regionalni i privredni centar, po veličini drugi grad u Hrvatskoj i sedmi u Jugoslaviji, a splitska je općina najveća u cijeloj Jugoslaviji.

Osnovne šire okolnosti za povijest Splita u tom su razdoblju postojanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kao zajednice ravnopravnih republika i vlast Saveza komunista Jugoslavije kao vodeće idejno-političke snage, a ključna značajka društveno-političkoga sistema je socijalističko samoupravljanje u obliku udruženoga rada, koji je uveden 1970-ih.

No, karakteristika 1980-ih u Splitu, Hrvatskoj i Jugoslaviji jest i gospodarska i društvena kriza, a zatim i kriza samoga sistema.

U knjizi su kao svojevrsno pomagalo u objašnjavanju života u jednom komunističkom društvu korištena razmišljanja sovjetskoga disidenta, odnosno ruskoga logičara i književnika Aleksandra Zino-

radu partiskske organizacije imao je Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske, odnosno njegovo Predsjedništvo, a u privrednim i drugim društvenim organizacijama te u mjesnim zajednicama splitske općine djelovale su osnovne organizacije Saveza komunista. Formalno je Savez komunista Hrvatske trebao biti razdvojen od države, ali su komunisti znatnim dijelom

popunjivali rukovodeće dužnosti u državnoj upravi, privredi i društvenim djelatnostima, a i sve važne inicijative i odluke dolazile su s partijskih foruma.

Tijekom 1980-ih u splitskim partijskim organizacijama znatnim je dijelom bio prisutan forumski rad, odnosno brojni sastanci i sjednice na kojima se razmatralo stanje u različitim oblastima i donosilo zaključke, a zatim se nerijetko moralno zaključiti da ti zaključci na kraju nisu ostvareni. Zbog omasovljivanja partijskih redova u prethodnim desetljećima, do 1980-ih Savez komunista Hrvatske nije bio popunjjen „elitom“ malobrojnih, idejno-politički kvalitetno izgrađenih i požrtvovnih članova, nego je partijska organizacija bila brojna, ali se brojnost nije pretvarala u učinkovitost partijske akcije. Sve veća privredna i društvena kriza odrazila se i na članstvo splitske partijske organizacije. Broj članova počeo je stagnirati i zatim opadati – mnogi su, razočarani i nezainteresirani, istupali iz partijskih redova, a u opadanju je bilo i primanje novih članova. Prema kraju 1980-ih među splitskim komunistima bila je široko prisutna zabrinutost i apatija. Partija koja je do tada, činilo se, znala izići iz svih poteškoća brojnim se članovima počela činiti nemoćnom u traženju izlaska iz krize. Na kraju je Savez komunista Hrvatske krajem 1989., nakon političkih sukoba u Jugoslaviji i u okolnostima sloma komunizma u zemljama istočnoga bloka, odlučio provesti višestranačke izbore.

vjeva. Smatram da se neki njegovi zaključci o komunističkom društvu, iako je do njih došao na temelju iskustava i spoznaja o životu u Sovjetskom Savezu, mogu primijeniti i na određene pojave i značajke života u Splitu 1980-ih.

Prvi dio knjige bavi se društveno-političkim organizacijama koje su u tom razdoblju djelovale u Splitu, prikazano je funkciranje upravljanja i samoupravljanja, organizacija vlasti te stanje u sredstvima javnoga informiranja i kulturi.

Splitska organizacija Saveza komunista Hrvatske, koji je bio dio Saveza komunista Jugoslavije, početkom 1980. imala je više od 23.000 članova. Glavnu ulogu u

Uz Savez komunista Hrvatske, važna društveno-politička organizacija trebao je biti Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske, koji je trebao okupljati najšire slojeve radnih ljudi i građana. U praksi je njegova aktivnost bila nešto izraženija u mjesnim zajednicama općine Split, gdje je trebao razvijati različite aktivnosti među građanima. No, u stvarnosti je vladala pasivizacija u kojoj on nije mogao djelotvorno rješavati probleme i pokretati nove inicijative među širokim slojevima radnih ljudi i građana.

Važna društveno-politička organizacija trebao je biti i Savez socijalističke omladine Hrvatske, koji je obuhvaćao omladini u dobi od 14 do 27 godina. No, njegova stvarna sposobnost da pomogne u rješavanju problema mladih i izbori se za njihov položaj u društvu bila je minimalna. Moglo se čuti da on služi da bi njegovi funkcionari sebi osigurali daljnju karijeru društveno-političkih radnika, a ne da bi radio s omladinom i pomagao u rješavanju njezinih egzistencijalnih problema. Zanimljivo je pratiti aktivnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske u nekim splitskim tvornicama, gdje su njegove organizacije, unatoč svim pokušajima da se stanje popravi, postojale samo formalno, a prema kraju 1980-ih doživjele i potpuno zamiranje.

Savez socijalističke omladine Hrvatske u Splitu nije mogao rješiti glavne probleme mladih, a omladina se suočava s nemogućnošću da brzo nađe radno mjesto i vrlo slabim izgledima da kvalitetno riješi stambeno pitanje. Premda se radilo o problemima koje nije mogao riješiti ni cijeli sistem, to je nesumnjivo utjecalo na nezainteresiranost omladine za aktivnost u Savezu socijalističke omladine Hrvatske.

Kada je riječ o odgojno-obrazovnom sistemu u Splitu 1980-ih, veliki problem bio je porast stanovništva, znatnim dijelom zbog velikoga mehaničkog priljeva novih stanovnika u grad. Zato u jaslicama, dječjim vrtićima i školama nije bilo dovoljno mesta za djecu. Drugi je problem bila privredna kriza, u kojoj je bilo sve teže osigurati sredstva za odgoj i obrazovanje, pa je postojao ozbiljan nedostatak školskoga prostora, a školski objekti i oprema bili su zapušteni i trošni.

Tijekom 1970-ih započela je i reforma obrazovnog sistema, koja je najprije pri-

BROJ USELJENIH NA PODRUČJE OPĆINE SPLIT PREMA OPĆINI IZ KOJE SU SE DOSELILI¹⁶⁶⁷

Općina	1977.	1978.	1979.	1980.	1981. (procjena)	Udio
Sinj	1031	799	676	575	599	14,14%
Imotski	766	615	639	468	443	11,26%
Drniš	654	515	420	322	276	8,4%
Omiš	413	336	347	247	297	6,3%
Trogir	195	172	171	160	154	3,27%
Brač	150	99	97	76	89	1,96%
Knin	139	107	93	83	81	1,93%
Vrgorac	81	72	66	53	64	1,29%
Hvar	68	67	60	47	35	1,06%
Vis i Lastovo	61	51	52	73	30	1,02%
Makarska	64	48	50	37	38	0,91%
Kardeljevo	53	55	41	42	21	0,81%
Korčula	40	26	46	19	30	0,61%
SR Bosna i Hercegovina	937	891	894	928	807	17,13%
Ostale općine	1843	1620	1555	1466	1283	29,85%
Ukupno	6495	5473	5207	4596	4247	100%

mijenjena na srednje škole. Cilj reforme bio je skladno povezati obrazovanje s udruženim radom: obrazovni sistem trebao je školovati kadrove prema potrebama udruženoga rada, a udruženi rad trebao je preko samoupravnih interesnih zajednica ovajati sredstva za potrebe obrazovanja. No, kada je riječ o Splitu, a to je očito bio i širi problem, brojni se omladinci (u čemu su imali roditeljsku potporu) nisu željeli upisivati u srednjoškolske centre usmjerenog obrazovanja koji su trebali školovati omladinu za proizvodna zanimanja. Na-protiv, bila je izražena težnja mladih da se školiju za različita činovnička zanimanja, odnosno da nastave školovanje na fakultetima društvenih znanosti, iako su s takvim profilom obrazovanja teško mogli računati na to da će lako naći zaposlenje.

U vezi s odnosom omladine prema sistemu posebno je znakovito bilo istraživanje koje je 1984. među učenicima splitskih centara usmjerenog obrazovanja provedeno pod vodstvom splitskoga sociologa Borisa Vuškovića. Istraživao se stil života i idejno-politički profil splitskih srednjoškolaca. Rezultati toga istraživanja, kada ih se uspoređivalo s rezultatima sličnoga istraživanja iz 1967., pokazivali su povećanje broja vjernika među omladinom, pri čemu su se kao vjernici iskazala i brojna

djeca proizvodnih radnika, a također se, primjerice, znatno povećao broj omladina koji su izjavili da ne žele biti članovi Saveza komunista. Prema određenim pokazateljima, među anketiranim omladincima postojala je znatna skupina onih koji su se izjasnili kao „vrlo religioznii“, a upravo su oni u anketi iskazali i najveće nepovjerenje prema temeljnim vrijednostima socijalističkoga samoupravnog društva. Kada su objavljeni, rezultati toga istraživanja privukli su pozornost i izazvali nezadovoljstvo nadležnih struktura, što više neki su željeli dovesti u pitanje za sistem nepovoljne rezultate iako je istraživanje bilo provedeno na reprezentativnom uzorku.

Split je 1980-ih imao i brojnu boračku organizaciju, odnosno općinsku organizaciju SUBNOR-a. Krajem 1985. splitski SUBNOR imao je više od 11.000 članova. Kao društveno-politička organizacija, imao je autoritet davati mišljenje o različitim društveno-političkim događajima. Cjelokupni sistem brinuo se za čuvanje tekovina Narodnooslobodilačkoga rata i socijalističke revolucije, u čemu je važnu ulogu imao upravo SUBNOR. No, 1980-ih u Splitu – u javnom životu, kulturi, sredstvima javnoga informiranja – nije bilo istaknutijih pojedinaca ili grupa koji

bi uopće dovodili u pitanje temeljne tekovine revolucije. Bilo je to suprotno stanju u Sloveniji i Srbiji, gdje je 1980-ih bilo različitih kritičkih propitivanja tekovina revolucije.

Tijekom Drugoga svjetskog rata brojni stanovnici Splita bili su u Narodnooslobodilačkom pokretu, odnosno partizanskim jedinicama. To je bio temelj za priču o „crvenom Splitu”, o Splitu kao gradu dubokih revolucionarnih tradicija. Iako je u Splitu prije Drugoga svjetskog rata postojao revolucionarni radnički pokret pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije, a Spličani su u znatnom broju sudjelovali u partizanima, činjenica je da su u Splitu do i tijekom Drugoga svjetskog rata bili znatno zastupljeni i pristaše drugih ideologija i političkih opredjeljenja (Hrvatska seljačka stranka, ustaše, jugoslavenski monarhisti). No, oni su pobjedom komunista u ratu „izbrisani”, nakon čega nitko nije mogao dovoditi u pitanje priču o „crvenom Splitu”.

Nakon opisa glavnih značajki društveno-političkih organizacija i njihove uloge u Splitu izneseni su podaci o rukovođenju i samoupravljanju. Načelno opredjeljenje sistema bila je demokratizacija kadrovskе politike i otvaranje mogućnosti da na rukovodeće funkcije dođu najkvalitetniji kandidati. Razumljivo, takva načelna težnja za demokratizacijom pri izboru kadrova ipak je bila ograničena granicama koje je nametnuo sistem, pod čime se, među ostalim, mislilo na „moralno-političku podobnost” određene osobe pri njenim izboru za neku funkciju.

No, načelnu težnju za demokratizacijom kadrovskе politike u stvarnosti nije bilo lako provesti, pa se nerijetko govorilo o „kadrovskim vrtuljcima” na kojima se uglavnom iste osobe izmjenjuju na različitim funkcijama. Također je, kada je primjerice riječ o direktorima u splitskoj privredi, postojala tendencija da oni „bježe” iz kolektiva koji su slabo poslovali. To se nije događalo samo zato što su neuspješni direktori odlaskom na drugo radno mjesto željeli prikriti eventualnu osobnu odgovornost za loše rukovođenje nego i zato što su ovlasti direktora u samoupravnem sistemu bile ograničene, što im, barem djelomično, nije omogućavalo da dobro upravljaju, odnosno neki direktori u sve nepovoljnijim privrednim i drugim okol-

nostima, koje nisu ovisile o njima osobno, jednostavno nisu željeli snositi odgovornost, pa su odlazili na druga radna mjesta.

Početkom 1988. u *Omladinskoj iskri*, glasilu splitske omladine, objavljen je članak novinara Vjekoslava Krsnika pod naslovom „Splitom vladaju profesionalni diletanti”. Iz današnje perspektive moglo bi se reći da članak ni po čemu nije bio spektakularan, ali je u to vrijeme privukao veliku pozornost u Splitu jer je u njemu iznjeto mišljenje da se u tom gradu u dugom razdoblju kadrovska politika za važne funkcije vodila po izboru različitih partijskih i regionalnih vrhuški i dugoročno je imala negativne posljedice za razvoj Splita.

Osim rukovođenja, ključan element sistema bilo je samoupravljanje. Ono je načelno trebalo omogućiti radnicima i svim drugima zaposlenima u društvenom sektoru da sudjeluju u upravljanju svojim kolektivima. Radnici su, među ostalim, samoupravljeni na zborovima radnika, neke su odluke donosili na referendumima, a imali su svoje predstavnike u radničkim savjetima kolektiva. U ovoj knjizi samoupravna praksa tijekom 1980-ih prikazana je uglavnom na primjeru splitskoga brodogradilišta „Brodosplit”. Vidljivo je da su radnici – s iznimkom u pitanjima koja su se izravno odnosila na njihove osobne interese i egzistenciju – bili nezainteresirani za proces samoupravljanja, smatrajući da sve odluke ionako donose rukovodeće strukture i stručne službe, koje radnike time stavljaju pred svršen čin. Bilo je i slučajeva da su radnici ili grupe radnika zbog svojih parcijalnih interesa na različite načine zloupotrebjavali samoupravnog sistema. S druge strane, partijske i rukovodeće strukture u kolektivu kritizirale su radnike i od njih zahtijevale veću odgovornost u samoupravnom procesu, iako takav angažman nije mogao riješiti probleme koji su izvirali iz širih nepovoljnih okolnosti u privredi i društvu.

U svibnju 1988. u Beogradu je održana 1. konferencija Saveza komunista Jugoslavije, na kojoj je odlučeno da se započe s trojnom reformom – privrednoga sistema, društvenoga sistema i političkoga sistema. Zakonska rješenja koja su uslijedila u stvarnosti su išla prema ukidanju samoupravljanja. Dakle, suočen s krizom, na kraju je i sam Savez komunista Jugo-

slavije, koji je osmislio samoupravljanje, od njega morao odustati.

Od sredine 1970-ih u Jugoslaviji je uveden i delegatski sistem. On je trebao upotpuniti sistem samoupravljanja i zamijeniti predstavnički sistem. Glavna značajka delegatskoga sistema bila je da građani u udruženom radu i mjesnim zajednicama biraju svoje delegate, odnosno delegacije, a one su među sobom trebale izabrati delegate u, primjerice, općinske skupštine ili republičku i saveznu skupštinu. Kvaliteta toga složenog sistema trebala je biti neprestana komunikacija, dogovaranje i usklađivanje između radnih ljudi i građana te delegata u predstavničkim tijelima da bi delegati bili stvarni zastupnici interesa građana. No, u stvarnosti je bilo vrlo teško uspostaviti i održati zamišljenu vezanost delegata s njihovom bazom. Delegati u predstavničkim tijelima na kraju su odlučivali bez konzultacija s bazom, ili su glasali za prijedloge propisa i zakona koji su dolazili inicijativom „odozgo”, a ne na temelju inicijative iz baze.

Delegati iz mjesnih zajednica i udruženoga rada birani su i u skupštine samoupravnih interesnih zajednica. Osnivanje tih zajednica bilo je pokušaj da se ukine budžetsko, odnosno „nametnuto” finansiranje različitih društvenih djelatnosti. Umjesto toga radni ljudi i građani trebali su se u samoupravnim interesnim zajednicama s predstavnicima društvenih djelatnosti dogovarati kakve će usluge biti pružene i kako će one biti plaćene. No, ni sistem samoupravnih interesnih zajednica nije se pokazao uspješnim, među ostalim i zato što je bilo vrlo teško postići dogovor u situaciji kada su pružatelji društvenih usluga zahtijevali sredstva koja privreda, u sve težim ekonomskim okolnostima, djelom nije imala, a dijelom nije bila voljna izdvojiti iz vlastitoga dohotka.

Cjelokupni sistem samoupravljanja i upravljanja bio je opterećen brojnim stancima i velikim količinama pisanih materijala koji su služili za informiranje sudionika samoupravnoga procesa i delegatskoga sistema da bi oni na temelju dostavljenih im podataka mogli donijeti argumentirane odluke. Sve to za mnoge je samoupravljače i sudionike delegatskoga sistema bilo opterećenje, pri čemu nerijetko nisu imali vremena, znanja i motivacije da angažirano sudjeluju na brojnim

sastancima i proučavaju goleme količine različitih pisanih materijala. Težnja da radni ljudi i građani budu angažirani sudionici cjelokupnoga procesa odlučivanja u stvarnosti se pokazala vrlo teško provedivom.

U vezi sa sistemom upravljanja i samopravljanja sam sistem na određeni je način tolerirao – štoviše poticao – kritiku, odnosno samokritiku vlastite neučinkovitosti i birokratiziranosti, pri čemu su, često bez spominjanja konkretnih imena, općenito kritizirani „drugovi“ na funkcijama. Smatram da je ta pojava proizlazila iz načelne spremnosti komunista na samokritiku, pri čemu je težnja bila da se samokritikom i drugarskom kritikom prevladaju postojeće slabosti. Svi koji su bili na funkcijama načelno su bili samo predstavnici radnih ljudi i građana i samim time nisu mogli biti lišeni kritike koja je dolazila iz baze. S druge strane, kritiziranje onih na funkcijama nerijetko je bilo samo načelno, bez imenovanja konkretno odgovornih, pa bi se moglo reći da je koristilo sistemu da kanalizira nezadovoljstvo radnih ljudi i građana, a istovremeno takva kritika ni na koji način nije dovodila u pitanje sam sistem.

Teškoće Splita tijekom 1980-ih, nedostatak solidarnosti i nespremnost za usklajivanje različitih interesa dobro pokazuje i neuspjeh u reorganizaciji splitske općine. Još krajem 1970-ih bilo je očito da je općina Split postala nezgrapna za upravljanje. Uzrok je bio u velikom povećanju broja stanovnika općine, pri čemu su postojale velike razlike u, primjerice, komunalnoj uređenosti i uvjetima života između grada Splita i rubnih dijelova općine. Zato je početkom 1980-ih započeo proces reorganizacije velike splitske općine. Rješenje je na kraju nađeno u formiranju Gradske zajednice općina Split, u čijem su sastavu trebale biti tri nove općine: općina Kaštela, općina Solin i općina Split. Inače, i drugi su veliki jugoslavenski gradovi bili organizirani u gradske zajednice općina. Tri nove općine konstituirane su tijekom 1986., a zatim je trebalo pristupiti konstituiranju organa Gradske zajednice općina Split. No, zbog stalnih nesuglasica oko toga koja će biti prava udruženih općina, a koje će ovlasti one prepustiti gradskoj zajednici općina, cijela reorganizacija doživjela je potpuni neuspjeh. Tako je počet-

kom 1989. Gradska zajednica općina Split ukinuta.

Važnu ulogu u svim događajima oko reorganizacije općine Split u Gradsku zajednicu općina Split imali su predstavnici Kaštela. Još od početka 1980-ih oni su zahtijevali da se osnove kaštelska općina, žaleći se da Split kao centar zanemaruje Kaštela. Zapravo je inicijativa Kaštela da imaju svoju općinu ubrzala transformaciju velike splitske općine u novu gradsku zajednicu općina. No, predstavnici Kaštela ni tada nisu bili zadovoljni te su na kraju svojom opstrukcijom doveli i do ukidanja Gradske zajednice općina Split. Čini se da je jedan od glavnih razloga zbog kojih su predstavnici Kaštela željeli potpuno odvajanje od Splita bila kontrola nad građevinskim zemljištem, čija je prodaja određenim krugovima u Kaštelima osiguravala veliku dobit. Radilo se o tome da su republičke vlasti u Zagrebu zakonskim rješenjima željele prevesti građevinsko zemljište u gradskim naseljima u društveno vlasništvo, ali ta je provedba u splitskoj općini samo intenzivirala težnju Kaštelana za vlastitom općinom, čijim su osnivanjem očito željeli u vlastitim rukama zadržati što veću razinu kontrole nad svojim zemljištem.

U svakom slučaju, složena reorganizacija splitske općine u novu gradsku zajednicu općina, koja je nakon nekoliko godina ukinuta, pokazivala je parcijalizaciju interesa i nesposobnost sistema da pronađe dugoročno kvalitetno rješenje.

Od sredstava javnoga informiranja u Splitu 1980-ih glavnu ulogu imala su izdanja Novinske, izdavačke i tiskarske radne organizacije „Slobodna Dalmacija“, odnosno njezin dnevnik *Slobodna Dalmacija* i tjednik *Nedjeljna Dalmacija*. Te su novine bile i važan izvor za pisanje ove knjige. Sistem od novinara nije zahtijevao da budu poslušnici na razini grubih propagandista. Umjesto toga novinari su trebali biti odgovorni sudionici izgradnje samopravnoga socijalizma koji će biti kritični prema društvenim slabostima, ali ne radi kritike same po sebi, nego konstruktivne kritike koja će pomoći u prevladavanju problema. Nasuprot tom službenom stajalištu bili su podrugljivi komentari o tome kako urednici i novinari po „svoje mišljenje“ idu u partijski komitet.

Iz današnje perspektive ocijenio bih da izdanja „Slobodne Dalmacije“ tijekom 1980-ih svojim sadržajem nisu bila isključivo pozitivna propaganda sistema. Članci u njima, rekao bih, načelno su informativni i solidno napisani, a nerijetko i polemični i kritični prema slabostima sistema. No, ta je kritičnost svakako imala svoje okvire, odnosno nije dovodila u pitanje temeljne vrijednosti sistema. Uostalom, veliki dio novinara bili su članovi Saveza komunista Hrvatske. To opet ne znači da su svi novinari u svojim razmišljanjima bili isti i da su svi pisali na isti način.

Od izdanja „Slobodne Dalmacije“ odskakao je splitski humorističko-satirički časopis *Berekin*, pokrenut krajem 1970-ih. On je početkom 1980-ih kritizirao slabosti sistema s anarholiberalističkih pozicija, dakle bila je riječ o obliku „ljevičarske“ kritike problema u društvu. Naposljetu je sistem prekinuo izlaženje *Berekina*, ali je on ponovno počeo izlaziti u drugoj polovini 1980-ih, no tada se isticao u kritici srpskoga nacionalizma i politike Slobodana Miloševića.

Treba spomenuti i *Omladinsku iskrku* (poslije *Iskra*), glasilo splitske omladinske organizacije. Početkom 1980-ih ona se nije posebno isticala, kao uostalom ni sama splitska omladinska organizacija. No, to se promijenilo nakon što je početkom 1987. glavni urednik lista postao Zvonimir Krstulović. Nakon toga *Omladinska iskra / Iskra* do kraja 1980-ih pisala je odlučno, naglašeno kritizirajući društvene slabosti u Splitu i šire, otvarajući svoje stranice onima koji su bili u opoziciji sistemu. Mislim da bi se moglo reći da je *Iskra* krajem 1980-ih bila glasilo koje je naglašeno težilo otvorenosti i istinski nesputanom pisanju o stanju u društvu.

Što se tiče kulture, u knjizi nije dan cjelevit prikaz svih splitskih kulturnih institucija i događanja. Umjesto toga naglasak je stavljen na to kako je privreda kroz SIZOVSKI sistem trebala dogovarati razmjenu usluga s kulturnim institucijama, a to se često svodilo na ljutnju privrede što svojim dohotkom mora financirati kulturne djelatnosti. U vremenu krize i nedostatka sredstava kulturne institucije poput splitskih muzeja i knjižnica nisu 1980-ih bile u povoljnem položaju, štoviše u nekim su slučajevima te ustanove morale djelovati

u trošnim zgradama ili u uvjetima u kojima je propadala građa koju su čuvale. Simbol takva lošega stanja bila je i velika zapuštenost povijesne jezgre Splita, kao i slučaj kada je gradnjom jedne dionice splitske zaobilaznice uništen dio arheoloških nalazišta antičke Salone.

Drugi dio knjige bavi se privredom, nekim karakteristikama radničke klase i problemom nezaposlenosti, kao i standardom radnih ljudi i gradana.

Kada je riječ o splitskoj privredi tijekom 1980-ih, golema većina zaposlenih radila je u društvenom sektoru, najviše u različitim granama industrije i građevinarstvu. Veliki i važni industrijski pogoni bili su splitsko brodogradilište „Brodosplit”, industrija cementa, zatim kemijska industrija plastičnih masa „Jugovinil” te industrija odjeće, obuće i različitih plastičnih proizvoda „Jugoplastika”. Spomenuti su kolektivi zapošljivali više tisuća radnika. No, s ekonomskom krizom koja je vladala u Jugoslaviji i Hrvatskoj ni splitska industrija nije bila u povoljnem položaju. U Splitu je bilo i više velikih građevinskih radnih organizacija, ali splitski su se građevinari zbog smanjivanja investicija za gradnju novih objekata nalazili u nepovoljnem stanju, s nezaposlenim kapacitetima.

U okolnostima ekonomске krize savezne vlasti u Beogradu postupno su postajale sve strože prema kolektivima koji su poslovali s gubitkom i načelno je trebalo pristupati njihovoj likvidaciji. Dakle, u krizi je trebalo prestati sa „socijalizacijom” gubitaka i „spašavanjem” neuspješnih kolektiva. No, to se pitanje u socijalističkom samoupravnom druš-

tvu nije moglo promatrati isključivo iz ekonomske nego i iz društvene, odnosno političke perspektive, pri čemu se postavljalo pitanje što učiniti s radnicima koji će gašenjem gubitaša izgubiti radna mjesta. U Splitu je sredinom 1980-ih ipak ugašeno nekoliko neuspješnih kolektiva, odnosno oni su reorganizacijom prešli u sastav drugih kolektiva.

Neka istraživanja pokazala su da je tijekom 1984. privreda splitske općine, u usporedbi s ostalih 113 općina u Hrvatskoj, bila na tek 90. mjestu. U provedenim analizama zaključivalo se da se Split od sredine 1950-ih zaista znatno razvio i industrijalizirao, ali je već početkom 1970-ih došlo do prijelomne točke nakon koje pozitivan trend razvitka nije nastavljen. Zapravo se zaključivalo da se i ostvareni razvitak temeljio na stihijskim i kratkoročnim rješenjima. Primjerice, splitska industrija nerijetko je proizvodila proizvode niže razine obrade, za čiju je proizvodnju bilo potrebno mnogo energije – a takvi skupi i jednostavni proizvodi nisu mogli biti konkurentni. Općinski komitet SKH Split izradio je 1985. materijal u kojem je izražena potreba prestrukturiranja splitske privrede. Pritom je naglasak trebao biti na kvalitetnoj metaloprerađivačkoj industriji, mnogo je više trebalo razvijati poljoprivredu, promet i turizam, a udio kemijske industrije i građevinarstva trebao je biti smanjen. No, za provođenje takva restrukturiranja nije bilo finansijskih sredstava.

Na 1. konferenciji Saveza komunista Jugoslavije u svibnju 1988. odlučeno je, kako je spomenuto, da se provede i reforma privrednoga sistema. To je zapravo značilo ukidanje udruženoga rada i sa-

moupravljanja i prelazak privrede na tržišno poslovanje. Dotadašnje radne organizacije reorganizirane su u društvena poduzeća. Radnici su izgubili mnoga prava i sigurnost koju su uživali u udruženom radu, a velike ovlasti dane su direktorima tvornica. Pritom je ostalo mnogo nepoznanica, primjerice oko definiranja vlasništva novih poduzeća. Reforme su predviđale i mogućnost ulaganja stranoga kapitala u nova poduzeća, odnosno promjenu vlasničke strukture. S tim reformama nastavilo je i Savezno izvršno vijeće na čije je čelo početkom 1989. došao Ante Marković. Dakle, trebalo je poslovati na tržišnim načelima, a gubitaši više nisu mogli računati na socijalizaciju dugova, nego su morali otići u stečaj. Sve su to bile krupne promjene. U opisanim okolnostima težnje da se prijeđe na tržišno poslovanje dočekani su i prvi višestrašni izbori u Hrvatskoj, održani u proljeće 1990. godine.

S privredom je bilo povezano pitanje nezaposlenosti. Zbog velikoga povećanja stanovništva u Splitu, do kojega je znatnim dijelom došlo zbog velikoga mehaničkog priljeva stanovništva tijekom 1960-ih i 1970-ih, do početka 1980-ih problem nezaposlenosti u Splitu bio je posebno izražen. Prema podacima iz 1982., u Splitu je bilo 9% svih nezaposlenih u Hrvatskoj, a prema podacima iz 1984., nezaposleni su činili 10,5% od ukupno zaposlenih u društvenom sektoru splitske općine. Nezaposlenost je prije svega bila problem mlađih, onih koji su završili školovanje i nisu mogli naći radno mjesto. Također je nezaposlenost bila posebno izražena kod onih koji su se školovali za neproizvodna zanimanja. To treba povezati s onime što sam prethodno spomenuo – sistem usmjerenoga obrazovanja načelno je trebao ostvariti skladan spoj školovanja kadrova za udruženi rad, ali znatan dio omladinaca nije se želio školovati za proizvodna zanimanja.

Za sistem nezaposlenost nije bila isključivo socijalni nego i politički problem. Sistem nije želio dopustiti da omladina bude

nezaposlena. Zato su poduzimane razne mјere da bi udruženi rad intenzivnije zašpoљavao omladinu. To je imalo određenoga uspjeha, iako je broj nezaposlenih ostajao vrlo visok. Mnogi mladi bili su frustrirani činjenicom da više godina ne mogu naći posao, a bilo je široko rašireno mišljenje da se radno mjesto može osigurati samo uz pomoć „veza i poznanstava”.

Nezaposlenost je bila najveći problem mladih koji su tek trebali naći prvo radno mjesto. Nasuprot tome, oni koji su imali radno mjesto u društvenom sektoru bili su, kada je riječ o sigurnosti radnoga mјesta – u povoljnem položaju. No, s promjenama iniciranim na 1. konferenciji Saveza komunista Jugoslavije, kojima je započeo prelazak na tržišnu privredu, promijenio se i položaj radnika. Novim zakonskim rješenjima direktori su dobili mnogo veće ovlasti nad radnicima, pa i ovlasti da ih otpuste kao suvišnu radnu snagu. Tako se prema kraju 1980-ih sve više počelo govoriti o „tehnološkom višku” radne snage u različitim splitskim kolektivima, odnosno o stotinama i tisućama radnika čija radna mјesta nisu imala utemeljenje u stvarnim potrebama njihovih kolektiva. Često se, primjerice u „Jugoplastici”, koja je imala na tisuće radnika, govorilo da tako glomažno poduzeće ne može efikasno privrediti. Do početka 1990. različita splitska poduzeća već su se s dijelom suvišnih radnika dogovorila o njihovu odlasku u prijevremenu mirovinu ili su im isplaćene otpremnine. Preostali su radnici višestrašnake izbore u proljeće 1990. dočekali zabrinuti zbog svoje buduće egzistencije, odnosno sigurnosti radnoga mјesta.

Očito se zapošljavanje dugo vremena forsiralo da bi se smanjila nezaposlenost, iako je dio zaposlenih zapravo bio suvišan. Tako se postizala veća zaposlenost koja je išla na štetu produktivnosti. To je trajalo do kraja 1980-ih, kada je – kako sam objasnio – odlučeno da se prelaskom na tržišnu privredu mora prekinuti s takvom praksom.

Kao jedna od društveno-političkih organizacija, sindikat – ako je suditi po primjeru nekih splitskih kolektiva 1980-ih – nije mogao ostvariti ništa važnije da popravi položaj radničke klase. Nije mogao utjecati na povećanje osobnih dohodaka ni na pad standarda radnika. Sindikat je bio dio sistema, pa samim time nije mo-

KRETANJE BROJA PREKRŠAJA POLITIČKOGA KARAKTERA U OPĆINI SPLIT – USPOREDBA PRVE POLOVINE 1983. S PRVOM POLOVINOM 1984. GODINE²²¹

Prekršaji političkoga karaktera u općini Split	Prva polovina 1983.	Prva polovina 1984.	+/-
Širenje neprijateljskih ideja	10	11	+ 1
Pjevanje šovinističkih pjesama	3	4	+ 1
Isticanje nedozvoljenih znakova i simbola	2	4	+ 2
Vrijedanje predsjednika Republike [Josipa Broza Tita]	9	2	- 7
Vrijedanje organa vlasti	4	8	+ 4
Vrijedanje nacionalnih i patriotskih osjećaja građana	27	13	- 14
Isticanje znakova bez ustavnih obilježja	0	2	+ 2
Ukupno	55	44	- 11

gao nastupiti kao samostalni zastupnik interesa radnika pred sistemom. Tako se njegova aktivnost svodila na, primjerice, osiguravanje zimnice za radnike, a usto je pomagao socijalno ugroženim radnicima. I pojedini sindikalni aktivisti razočarano su izjavljivali da ne vide potrebu postojanja sindikata u formi u kojoj postoji. Tek s promjenama privrednoga sistema krajem 1980-ih, prelaskom na tržišnu privredu, počelo se razmišljati i o reformi sindikata da postane efikasna organizacija za zaštitu radnika i njihovih prava.

Jedan oblik izražavanja nezadovoljstva radnika bio je štrajk. Sam naziv „štrajk” bio je u političkom smislu osjetljiv, pa se umjesto njega upotrebljavao izraz „obustava rada”. Obustava rada u Jugoslaviji nije bila definirana, odnosno nije bila ni dopuštena ni izravno zabranjena. Obustave rada u Hrvatskoj i Jugoslaviji nisu imale političke motive ili zahtjeve i nisu bile praćene nasiljem, pa ni sistem na njih nije odgovarao represijom. Osim toga sistem, u skladu sa svojim ideološkim postavkama, nije mogao jednostrano optužiti radničku klasu zbog toga što u nekim slučajevima obustavlja rad. Zato se naglašavalo da su obustave rada posljedica neprovođenja sistema socijalističkoga samoupravljanja.

Glavni zahtjev radnika koji su 1980-ih obustavljali rad u Hrvatskoj i Jugoslaviji bilo je povećanje osobnih dohodaka. Slično je bilo i u Splitu, gdje obustave rada najčešće nisu zahvaćale cijele velike kolektive, nego samo neke njihove dijelove, a trajale su relativno kratko. Ipak je posebnu pozornost i širi odjek imala

obustava rada splitskoga „Prometa”, kolektiva zaduženog za javni prijevoz. Ona se dogodila 15. listopada 1986. i toga je dana ozbiljno poremetila odvijanje života u Splitu i okolici. U ljetu 1988. bilo je prijedloga da radnici Splita organiziraju javne demonstracije zbog sve težih uvjeta egzistencije, ali je sindikalna organizacija bez većih teškoća taj prijedlog odbila, uz obrazloženje da bi takve demonstracije mogli zloupotrijebiti protivnici sistema.

Posebna pozornost u ovoj je knjizi posvećena razini otuđenosti splitskih radnika od rada. Temeljno načelo socijalističkoga samoupravljanja u fazi udruženoga rada bilo je da dohodak pripada onima koji ga ostvaruju. Samim time radnička klasa trebala je biti zainteresirana za rad kojim ostvaruje svoj dohodak. No, stvarnost je pokazivala da radnička klasa dobrim dijelom nije motivirana za vrijedan rad. Već je 1970-ih ustanovljen golemi gubitak radnoga vremena zbog različitih oblika odsutnosti radnika s radnoga mјesta, primjerice zbog neopravdanih bolovanja ili nerada na samom radnome mјestu. Dijelom su se radnici koristili bolovanjem i odsutnošću s posla da bi se bavili nekom djelatnošću koja im je donosila dodatnu korist, od poljoprivrednih poslova na svojim okućnicama do pružanja različitih privatnih usluga koje su bile izvor dodatne zarade. S time je bilo povezano i često otuđivanje, odnosno krađa društvene imovine u kolektivima. Radnici su krali različite sirovine, alate i proizvode. Također su često pokazivali potpunu nebrigu za društvenu imovinu, odnosno radnu sredinu, koja je bila zapuštena ili su različite insta-

lacijski i uređaji bili izloženi bezrazložnom uništavanju.

Pad realnih osobnih dohodaka i nedostatna stimulacija kvalitetnih radnika također su pridonosili nemotiviranosti za rad. Radnik koji je radio kvalitetno nije mogao računati na to da će biti odgovarajuće nagrađen, nasuprot radniku koji se nije zalagao, a ipak je uživao sigurnost radnoga mjesto i osobni dohodak.

Za kršenje radne discipline postojale su raznovrsne disciplinske mjere, a nadležni su često razmatrali kako povećati radnu disciplinu. Zato se mnogo raspravljalo o odgovornosti prema radu i radnom mjestu, ali je tu odgovornost bilo teško ostvariti. Umjesto odgovornosti na djelu je bilo ono što se nazivalo oportunizmom, odnosno raširena nespremnost da se odlučno obračuna s neradom, nedisciplinom i otuđivanjem društvene imovine. Često se spominjala i tendencija „nezamjeranja”, odnosno spremnosti da se različite nepravilnosti prešute. Suprotno postupanje moglo je pojedinca dovesti u probleme, pa su se spominjali slučajevi gdje su radnici koji su prijavili određeni prijestup na kraju imali najviše neugodnosti u vlastitom radnom okruženju. Zapravo je bila riječ o stanju u kojem „ruka ruku mijeh”, a i „svatko ima putra na glavi”, pa je svakome bolje ne postavljati pitanje odgovornosti nekoga drugog jer se onda može postaviti i pitanje njegove vlastite odgovornosti. Takva atmosfera u splitskim tvorničkim krugovima, koju sam u knjizi prikazao na brojnim primjerima, dokazuje utemeljenost načelnoga opisa značajki komunističke „zajednice” kako ju je opisao sovjetski disident Aleksandar Zinovjev.

Što se tiče standarda građana Splita, on je tijekom 1980-ih, u nepovoljnim privrednim okolnostima, bio u opadanju. Na samom početku desetljeća gospodarski poremećaj odrazilo se u nestaćici određenih artikala široke potrošnje. Primjerice, za sam Split tada je, ali i idućih godina, bila karakteristična nestaćica mlijeka. Ocjienio bih da te nestaćice za građane uglavnom nisu bile nepodnošljive same po sebi, nego je mnogo veći bio njihov neizravni učinak na raspoloženje ljudi. Nervoza zbog čekanja u redovima za deficitarne artikle i razne zloupotrebe pri njihovoj prodaji stvarale su među građanima neraspoloženje i izravno ih suočavale s

krizom. Tijekom 1983. opskrba artikli ma široke potrošnje stabilizirala se i više nije bilo redova u kojima se čekalo njihovo kupnju. No, nakon toga građani su se morali suočiti s drugim, zapravo mnogo ozbiljnijim problemom – inflacijom i padom kupovne moći. Stalni rast inflacije obezvređivao je osobne dohotke i činio egzistenciju znatnoga broja zaposlenih sve težom. Nažalost, teško mi je u vezi s time dati konkretnije podatke ili određene usporedbe koje bi pokazale realan pad standarda. No, primjerice, prema podacima Općinskoga sindikalnog vijeća Split s kraja 1984. godine, 76% splitskih radnika imalo je osobni dohodak do 30.000 dinara. Za usporedbu, u istom se razdoblju smatralo da je za zadovoljavanje mjesecnih potreba četveročlane obitelji potrebno nešto manje od 53.000 dinara. To pokazuje određene omjere, pri čemu je, razumljivo, položaj obitelji u kojima je bio zaposlen samo jedan član ili obitelji koje su bile podstanari svakako bio težak. Pad realnih osobnih dohodaka nastavio se i prema kraju 1980-ih, pa je dio zaposlenih, primjerice radnika, bio u sve nepovoljnijem položaju, oviseći o različitim oblicima socijalne pomoći.

Uz nestaćice nekih osnovnih artikala, u Splitu su početkom 1980-ih u jesenskim i zimskim mjesecima bile česte i redukcije električne energije. I one su kod građana stvarale neraspoloženje, primjerice kod onih koji su živjeli na višim katovima stambenih zgrada. No, nakon što su redukcije prestale dogodio se streloviti skok cijene električne energije, što je među građanima izazivalo još više nezadovoljstva. I sama splitska partitska organizacija bila je zabrinuta zbog nezadovoljstva građana, pa su krajem 1986. poduzete mjere da bi se uveli subvencionirani računi za struju.

Temeljna misao udruženoga rada bila je da radnici moraju raspolažati dohotkom koji ostvaruju. No, tijekom 1980-ih splitsku su privredu, u nepovoljnim ekonomskim okolnostima, sve više opterećivala razna davanja. Udrženi rad trebao je počivati na sporazumima i dogovorima na temelju kojih bi privreda izdvajala sredstva potrebna za društvenu nadgradnju. U 1980-ima se splitska privreda neprestano žalila da se njezin dohodak nemilosrdno crpi da bi se zadovoljile ostale, neproizvodne grane društva. Pritom je posebno

nezadovoljstvo izazivala činjenica da su izdvojena sredstva trošena nenamjenski ili su, u labirintu sistema, dugo stajala neutrošena, pri čemu ih je inflacija obezvređivala.

Dakle, između privrede i društvene nadgradnje, odnosno društvenih djelatnosti, bilo je sve manje solidarnosti. Istovremeno su brojni kolektivi, kako bi zaštitili standard svojih radnika, znatan dio dohotka usmjeravali u osobne dohotke, pa je bilo sve manje sredstava za rad i razvitak samih kolektiva. Čak i kolektivi koji su poslovali s gubitkom povećavali su osobne dohotke, pri čemu su mogli računati na to da će gubitke na kraju pokriti šira društvena zajednica. U okolnostima inflacije, „zaledivanja”, pa zatim rasta cijena i niza raznih propisa i zakona vezanih za tu problematiku cijelo pitanje visine i rasta osobnih dohodaka bilo je konfuzno.

Ne treba posebno isticati da su pad standarda, pad realnih osobnih dohodaka i nesigurnost zbog inflacije nepovoljno utjecali na raspoloženje radnih ljudi i građana.

Treći dio knjige prikazuje neke društvene značajke Splita tijekom 1980-ih, odnosno govor o kretanju broja stanovnika, stambenoj politici, problemima kriminala protiv društvenoga vlasništva i teškoćama koje je izazivalo industrijsko zagađenje.

Vrlo bitna značajka Splita nakon Drugoga svjetskog rata bio je golemi porast njegova stanovništva. Takva tendencija bila je posebno naglašena 1960-ih i 1970-ih, pri čemu se rast stanovništva velikim dijelom temeljio na mehaničkom priljevu iz dijelova dalmatinskoga zaleđa i Bosne i Hercegovine koji su gravitirali Splitu. Tako je općina Split prema popisu iz 1981. imala nešto manje od 236.000 stanovnika, od čega je grad Split imao nešto više od 169.000 stanovnika.

Veliki priljev stanovništva u Split do početka 1980-ih postao je uzrok gotovo svih problema toga grada. Za tu masu novih stanovnika trebalo je riješiti stambeno pitanje, otvoriti radna mjesta i osigurati im društvene usluge, a tijekom 1980-ih, u okolnostima krize, to je postajalo sve teži, gotovo nerješiv problem.

Zašto je došlo do egzodusu znatnim dijelom seoskoga stanovništva iz zaleđa u Split? To je bio dio širih, složenih društvenih promjena u Dalmaciji, Hrvatskoj i

Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata. Uostalom, prijelaz stanovništva iz sela u gradove nije bio značajka isključivo Jugoslavije nakon 1945. godine. Ipak, treba ponoviti da jugoslavenski komunisti zbog ideoloških razloga nikada nisu imali puno povjerenje prema selu i seljaštvu. Zato se i težilo seljaka pretvoriti u gradskoga proletera, u novu radničku klasu. No, na primjeru Splita to je na kraju za vladajući sistem završilo porazom. Masa iz zaleđa slila se u Split, ali grad i sistem očito ju nisu bili u stanju apsorbirati i od nje stvoriti jednoobraznu masu socijalističkih samoupravljača, radničku klasu na koju bi se sistem mogao osloniti. Naprotiv, ta masa ljudi u gradu izazivala je raznovrsne konfliktne situacije.

Zato su doseljenici u Split nerijetko, izravno ili neizravno, smatrani „neprilagođenima”. U blažem obliku kritike bila je riječ o ljudima nedovoljne civilizacijske razine, koji se ne znaju ponašati u gradu, narušavaju ritam njegova života i njegove dobre običaje. U težem obliku ta masa prispjela iz zaleđa smatrana je nositeljem hrvatskoga kleronacionalizma. Razumljivo, sistem nije mogao imati načelno negativno stajalište prema doseljenicima. To su bili građani koje se, u sistemu u kojem je svaka nacionalna nesnošljivost smatrana neprihvatljivom, nije moglo prozivati zbog njihova podrijetla. No, očito je bilo onih, a njihov glavni „glasnogovornik” bio je novinar Miljenko Smoje, koji su se kao „fetivi” Splićani, Splićani „od kolina”, grozili novodoseljenih sugrađana, prikazujući ih, nekada gotovo stereotipno, kao „seljačine” i izvor neprijateljskih tendencija hrvatskoga nacionalizma i klerikalizma. „Invazija” doseljenika za Splitane poput Smoje nije bila samo pitanje obrane grada i gradskih vrijednosti, kako su ih oni vidjeli, nego i obrana spomenute slike o revolucionarnom, „crvenom” i jugoslavenskom Splitu.

No, ponovio bih, bio je to zapravo poraz sistema koji je zapostavljao selo i seljaka, a naglasak stavljao na grad i industriju. Sistem je širom otvorio vrata dolasku seljaka u grad, a zatim to stanovništvo nije mogao kontrolirati i oblikovati onako kako je zamislio.

Zbog velikoga porasta broja stanovnika u Splitu i bližoj okolini stambeno pitanje postalo je, rekao bih, „pitanje svih pita-

nja” i uzrok brojnih društvenih konfliktata. Načelno je stambeno pitanje u udruženom radu trebalo biti riješeno tako da svi radnici i drugi zaposlenici izdvajaju dio dohotka za rješavanje stambenoga pitanja u svojem kolektivu. Tim je sredstvima kolektiv, u suradnji s građevinarima, trebao graditi i kupovati društvene stanove. No, u uvjetima privredne krize 1980-ih kolektivi su imali sve manje sredstava za kupovinu stanova, ili su ih imali, ali zbog niza slabosti u organizaciji stanogradnje nije bilo na raspolaganju novih stanova. U takvim okolnostima svaka raspodjela novih stanova, odnosno bodovanje za liste redoslijeda za dodjelu stanova u kolektivima, stvarala je velike napetosti i sukobe. Svaku raspodjelu društvenih stanova pratili su sporovi pred sudovima udruženog rada. Nerijetko je dolazilo i do protupravnoga useljenja u novi društveni stan, nakon čega je trebalo provoditi deštočiju, koja je trajala dugo i vodila do novih konfliktata.

U takvim je okolnostima društveno opredjeljenje bilo da radnici sami riješe stambeno pitanje individualnom gradnjom, pri čemu su im njihovi kolektivi trebali pomoći dodjelom kredita. No, u Splitu nije postojalo dovoljno uređenih lokacija za individualnu gradnju, pa se širila bespravna. Bespravna gradnja u Splitu se pojavila 1950-ih i nastavila do 1980-ih. Radilo se o tisućama bespravnih stambenih objekata, odnosno kuća. Sistema se neprestano nalazio između dvije krajnosti – s jedne je strane bilo društveno nastojanje da se bespravna gradnja potpuno onemogući, a s druge je strane sistem „popuštao” i postupno legalizirao znatan dio bespravne gradnje. Dakle, nastojanje je bilo da se onemogući nova bespravna gradnja, a postojeća je na kraju uglavnom legalizirana. Popuštanje pred bespravnom gradnjom bilo je posljedica stvarnosti – za one koji su izgradili bespravne kuće nije bilo moguće naći alternativni legalni stambeni prostor.

Problem bespravne gradnje vodio je do niza novih konfliktata. Rušenje bespravnih objekata izazivalo je otpor građana koji su u njima živjeli, a ljudi koji su živjeli u bespravnom objektu bili su u stalnom strahu i napetosti da bi im kuće mogle biti srušene. Dijelovi grada zahvaćeni bespravnom

gradnjom na kraju su bili izgubljeni za planski razvitak.

Oni koji su dobili stanarsko pravo u društvenom stanu nesumnjivo su bili u povoljnijem položaju. Uspjeli su riješiti stambeno pitanje, a stanarine nisu bile višoke. No, o kojem je postotku ljudi bila riječ? Primjerice, u „Brodosplitu” je 1980. nešto malo više od 22% zaposlenih imalo društveni stan, dakle dodjela društvenoga stana nije riješila stambeno pitanje većine radnika toga kolektiva, a može se pretpostaviti da je stanje u drugim kolektivima bilo još nepovoljnije. Osim toga, dodjela društvenoga stana nerijetko je naglašavala razlike između društvenih skupina jer su ih u većoj mjeri dobivali stručnjaci i različiti funkcionari, a u manjoj mjeri radnici.

Tijekom 1980-ih pojavljivali su se prijedlozi za podizanje stanarina u društvenim stanovima na ekonomsku razinu budući da postojeće nisu bile dovoljne ni za kvalitetno održavanje postojećih stanova i stambenih zgrada, a kamoli za izgradnju novih. U sklopu privrednih reformi započetih krajem 1980-ih otvorena je mogućnost otkupa društvenih stanova, a dotadašnja usmjerena društvena stambena izgradnja, s izdvajanjem dijela dohotka za gradnju novih stanova, trebala je biti ukinuta.

Koliko je stambeno pitanje u Splitu bilo poprište konfliktata pokazuje i afera s takozvanim kadrovskim stanovima. Radilo se o tome da je splitska općina raspolažala određenim stambenim fondom iz kojega je mogla dodjeljivati stanove socijalnim slučajevima i osobama koje su smatrane važnim kadrom za općinu. Do kraja 1980-ih, zbog nejasnoća oko načina dodjele kadrovskih stanova, izbila je afera jer se smatralo da utjecajni pojedinci u struktura zloupotrebljavaju pravo na dodjelu kadrovskih stanova umjesto da ti stanovi budu podijeljeni onima koji ih zaista služuju.

Kada je riječ o privrednom kriminalu, odnosno kriminalu protiv društvene imovine, teško je prikazati njegove razmjere. No, čini se da su različiti oblici kriminala na štetu društvene imovine u privredi bili dosta rasprostranjeni još od kraja 1970-ih. U okolnostima privredne krize sama Partija zahtijevala je odlučniji obračun s takvim oblicima kriminala. Tako su i u Splitu otkrivani razni slučajevi privredno-

**NACIONALNA STRUKTURA SEKRETARA I ČLANOVA SEKRETARIJATA
OSNOVNIH ORGANIZACIJA SKH SPLIT IZABRANIH KRAJEM 1981. GODINE²⁶⁶⁷**

Nacionalnost	Udio u stanovništvu općine Split prema popisu iz 1981. godine (%)	Broj sekretara	%	Broj članova sekretarijata	%
Hrvati	83,18	563	77,8	2178	74,0
Srbi	4,08	78	10,8	364	12,4
Jugoslaveni	9,22	59	8,1	288	9,8
Crnogorci	0,50	12	1,7	45	1,4
Nacionalno neopredijeljeni	0,23	9	1,2	28	1,0
Muslimani	0,35	2	0,3	20	0,6
Slovenci	0,45	1	0,1	14	0,4
Makedonci	0,16	-	-	5	0,2
Česi	0,05	-	-	2	0,1
Rusini	0,01	-	-	1	0,1
Ukupno		724	100	2945	100

ga kriminala. Načelno društveno opredjeđenje bilo je da se oštro obračuna sa svima koji nanose štetu društvenoj imovini, ali sudski su procesi bili dugi – primjerice, problem je bila nemogućnost kvalitetnoga vještačenja za djela privrednoga kriminala – pa su mnogi završavali oslobođajućim presudama ili blagim kaznama. Usto se moglo pretpostaviti da znatan dio različitih oblika kriminala protiv društvene imovine ostaje neotkriven. U vezi s tim problemom postojala je ironična uzrečica da društvena imovina pripada svima, pa dakle ne pripada nikome, što otvara mogućnost da se otuđuje. Također se neprestano sa žaljenjem zaključivalo da građani paze i štite svoju, privatnu imovinu, a ne postoji takva briga za društvenu imovinu.

Još je 1970-ih pokrenuto i pitanje ispitivanja podrijetla imovine i formirane su komisije koje su se trebale baviti tim pitanjem. To je trebala biti dodatna mjera protiv bogaćenja mimo rada. No, početkom 1980-ih bilo je očito da komisije za ispitivanje podrijetla imovine nisu ispunile svoj zadatak i da njihov rad zamire.

U Splitu se 1980-ih raspravljalio i o aferi oko dodjele iznimno povoljnih stambenih kredita određenim osobama, no kada su nakon nekoliko godina objavljeni podaci o onima koji su te kredite dobili, službeno se moglo zaključiti da većih zloupotreba nije bilo.

Također se u Splitu mnogo govorilo o raširenoj pojavi davanja i primanja mita za ono na što su građani formalno trebali imati pravo – od zapošljavanja do ostvari-

vanja zdravstvene zaštite. No, takva djela bilo je vrlo teško otkriti i dokazati.

Svi opisani primjeri kriminala na štetu društvene imovine i različitim zloupotreba zapravo su upozoravali na urušavanje nekih od temeljnih društvenih vrijednosti. Načelno su socijalistički i komunistički moral pred pojedinca stavljali visoke norme ponašanja, a u stvarnosti je bio raširen „dvostruki moral”.

Teškoće u Splitu bile su vidljive i u održavanju grada i njegove čistoće. Tijekom 1980-ih neprestano se govorilo da je Split iznimno prljav i da je javna čistoća na niskoj razini. Problem je dijelom bio u nedovoljnoj količini sredstava potrebnih za čišćenje grada koji je, kako sam opisao, jako narastao po broju stanovnika. Neki su za veliku prljavštinu i goleme količine otpadaka optuživali i nisku civilizacijsku razinu brojnih novonaseljenih stanovnika. Krajem 1980-ih ozbiljan problem bio je i veliki broj štakora u gradu, a i tu je problem bio u nedostatku sredstava za sustavnu deratizaciju. I gradsko smetlište Karepovac bilo je zasićeno i smatralo se da bi za odlaganje otpada trebalo naći novo rješenje.

Usto je postojalo veliko industrijsko zagađenje zbog koncentracije industrije u Kaštelanskom zaljevu. Bila je riječ o različitim ozbiljnim oblicima zagađenja mora i zraka. To je, primjerice, uvelike otežavalо životne uvjete stanovnika Vranjica. Da bi se zagađivanje u Kaštelanskom zaljevu smanjilo, poduziman je niz mjera, ali do

kraja 1980-ih u tom smislu nije postignuto zadovoljavajuće rješenje.

Problem je bio i u istjecanju otpadnih voda i u Kaštelanski zaljev i u gradsku luku, ali ni tu zadovoljavajuća rješenja nisu realizirana do kraja 1980-ih.

Neki simboli Splita bili su zapušteni, naprimjer park-šuma Marjan, a vrlo je loše stanje bilo i u splitskoj povijesnoj jezgri, odnosno Dioklecijanovoj palači, koju je UNESCO 1979. stavio na popis svjetske kulturne baštine. Mnogi kulturni spomenici u tom dijelu grada bili su izloženi devastaciji, a brojni objekti u ruševnom stanju. Skupština općine Split donijela je 1987. *Integralni plan povijesne jezgre Splita*, koji je sadržavao prijedlog njezine zaštite i obnove, no do kraja desetljeća nije proveden.

Zanimljivo je da su svi opisani problemi zagađenosti i zapuštenosti krajem 1988. potaknuli osnivanje splitske „Zelene akcije” kao nepolitičke organizacije koja se trebala brinuti za zaštitu okoliša. Ta je organizacija dobila znatan prostor u sredstvima javnoga informiranja i pokrenula niz akcija za zaštitu okoliša. No, prema kraju 1980-ih mnogi su smatrali da su komunisti pružili potporu splitskoj „Zelenoj akciji” da bi preko nje mobilizirali građane, a zapravo ih neizravno vezali uz organizaciju koja nije bila stvarna opozicija komunistima jer je naglasak djelovanja stavljala na ekološke probleme.

Četvrti dio knjige govori o tome kako je sistem reagirao na pojave koje je smatrao neprijateljskim, kao što su nacionalizam i klerikalizam, i kako su se širi događaji u Jugoslaviji i Hrvatskoj reflektirali u Splitu u okolnostima prelaska iz komunističkoga sistema u višestranače.

Kada je riječ o nacionalizmu, odnosno nacionalizmima, komunisti su ga smatrali opasnom pojavom koja može poremetiti sistem koji se temeljio na bratstvu i jedinstvu, odnosno ravnopravnosti jugoslavenskih naroda i narodnosti u sklopu federalne jugoslavenske zajednice. Kako je splitska općina bila većinski naseljena hrvatskim stanovništvom, najveći problem bio je hrvatski nacionalizam. S obzirom na prethodno opisanu sliku Splita kao grada dugih revolucionarnih tradicija, „crvenoga Splita”, za sistem je svaki nacionalistički ispad bio i „udar” na takvu sliku.

Nakon sloma „maspoka” početkom 1970-ih i sam sistem tvrdio je da je hrvatski nacionalizam otjeran u ilegalu. No, on se ipak pojavljivao u različitim oblicima. Često se radilo o minornim incidentima, različitim oblicima „verbalnoga delikta” do kojih je nerijetko dolazilo kada su počinitelji bili pod utjecajem alkohola ili u međusobnim svađama građana koje su zatim prelazile u vrijedanje na nacionalnoj osnovi.

Poseban problem za sistem bila je činjenica da su 1980-ih u različitim nacionalističkim ispadima, iako su većinom bili minorni, sve više sudjelovali omladinci, učenici srednjoškolskih centara, pa i osnovnih škola. Uglavnom se radilo o ispisivanju nacionalističkih parola i simbola u školama, kojima se napadalo sistem, izražavalo nesnošljivost prema Srbima i slavilo Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Tijekom 1980-ih mladi navijači „Hajduka” organiziraju se u navijačku grupu „Torcida”. Aktivnost njezinih članova nije se svodila isključivo na huliganstvo, nego vrlo često i na isticanje parola i krilatica s pozicija hrvatskoga nacionalizma.

Krajem 1984. i tijekom 1985. u Splitu se dogodio niz incidenta s pozicija hrvatskoga nacionalizma. U svima njima sudjelovali su omladinci, a neki su bili povezani i s navijačima „Hajduka”. Reakcija sistema na te incidente bila je panika i uzbuna, uz čuđenje kako je uopće moguće da omladinci sudjeluju u njima. Štoviše, sistem je u brojnim prilikama te slučajne i nepovezane incidente proglašavao djelima „organiziranog neprijatelja” koji djeluje iz „pozadine”, iako za to nije bilo dokaza.

Sistem je na te incidente odgovarao mjerama represije koje su mu stajale na raspolaganju, a poduzimane su i idejno-političke i druge mjere kojima je trebalo utjecati na omladinu. Različitih incidenta s pozicija hrvatskoga nacionalizma, ponovno onih u kojima je sudjelovala omladina, bilo je i nakon 1985., odnosno do kraja 1980-ih.

Svi opisani incidenti nisu bili ozbiljni u smislu da su zaista mogli ugroziti sistem. No činjenica da su mnogi splitski omladinci bili skloni hrvatskom nacionalizmu, iako nije bila riječ ni o kakvu koherentnom opozicijskom djelovanju, svakako

je pokazivala slabljenje vrijednosti sistema među omladinom.

I dok hrvatski nacionalizam nije mogao protiv sistema nastupati javno i organizirano, mnogo veća opasnost za sistem bilo je djelovanje Katoličke crkve kao priznate vjerske zajednice. Sistem se neprestano žalio da Crkva poistovjećuje vjersko i nacionalno, predstavljajući se kao ključna institucija hrvatske nacije, te da hrvatski nacionalisti pribjegavaju Crkvi da bi se mogli lakše organizirati. Prema jednoj procjeni komunista iz 1984., na području splitske općine od 22.000 do 25.000 građana redovito je i aktivno sudjelovalo u vjerskim obredima i manifestacijama.

Sistem je bio daleko od toga da prema Katoličkoj crkvi nastupa isključivo repressivno. Naprotiv, neprestano je isticao da u samoj bazi ne treba nastupati sektaški prema Katoličkoj crkvi, da s njom nije potrebno ulaziti u nepotrebne sukobe, odnosno sukobe u kojima bi građani-vjernici stali na stranu Crkve, a protiv sistema. Cilj sistema bio je građane-vjernike privoljeti na lojalnost sistemu, kao i da se među katoličkim svećenstvom nađe što više onih koji su spremni na suradnju.

Sistem je manje strahovao od otvoreno neprijateljskih istupa određenih predstavnika Katoličke crkve, a mnogo ih je više brinula težnja Crkve da se nametne kao ravnopravni sugovornik sistema u svim važnim društvenim pitanjima. Sistem se brinuo i zbog toga što je Katolička crkva u Splitu bila dobro organizirana u radu s omladinom koja je išla na vjerouau, organizirajući za njih i niz drugih aktivnosti, primjerice kulturnih i sportskih. I na taj je način, očito, dio omladine bio „izgubljen” za sistem.

Na kraju je ipak došlo do sloma komunizma u zemljama istočnoga bloka, a i Savez komunista Hrvatske donio je odluku o prelasku na višestranačje. Tako je komunistički monopol nestao, a Katolička ga je crkva „nadživjela”.

Tijekom 1980-ih u Splitu se nije dogodilo ništa što bi znatnije dovelo sistem u pitanje. No, velike promjene odvijale su se na širem jugoslavenskom planu. Dolaskom Slobodana Miloševića na čelo Srbije započela je „antibirokratska revolucija”, odnosno „događanja naroda”, kojom je krajem 1988. i početkom 1989. smijenjeno pokrajinsko rukovodstvo u Vojvodini

i u republičko rukovodstvo u Crnoj Gori, a nova rukovodstva bila su lojalna Miloševićevu politici. Nedugo poslije, novim ustavnim rješenjima, autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina stavljene su pod kontrolu Beograda, ali to je na Kosovu dovelo do bunta većinskog albanskog stanovništva. Promjena je bilo i u Sloveniji, u smjeru isticanja slovenske samobitnosti, ali i demokratizacije. Prema kraju 1980-ih Savez komunista Hrvatske promovirao je politiku „jugoslavenske sinteze”, koja nije bila dovoljno razrađena, ali načelno je bila riječ o nastojanju da se održi postojeća konstrukcija jugoslavenske federacije. Rukovodstvo u Zagrebu nije se slagalo s Miloševićevom politikom, kritiziralo ju je, ali joj nije pružen nikakav snažniji otpor. Štoviše, 1989. „antibirokratska revolucija” počela se širiti i među Srbima u sjevernoj Dalmaciji.

Što se tiče Splita, odnosno njegovih sredstava javnoga informiranja i novinara, zanimljivo je pratiti razlike u reakcijama na događaje u Jugoslaviji. Mislim da se može reći da je načelnim smjerom pisanja bio kritičan prema Miloševićevu politici, što je bilo u skladu s politikom Saveza komunista Hrvatske. Na početku je ta kritika bila uvijena, ali je postupno postajala sve izravnija.

Ipak se mogu izdvojiti neki posebni primjeri. Istaknuti splitski novinar i pisac Miljenko Smoje bio je izraziti protivnik hrvatskoga nacionalizma, kao i kritičar Slovenije u svemu što se činilo kao njezin „separativizam” od Jugoslavije. Podjednako ga je brinula i albanska kontrarevolucija na Kosovu. Budući da je Miloševićeva „antibirokratska revolucija” nastupala pod jugoslavenskom zastavom i, formalno, protiv iskvarenih birokratskih struktura, „foteljaša”, Smoje je u tome očito video samo „glas naroda” u borbi za Jugoslaviju. Dakle, Smoje je protivnike video u „separativističkim” nacionalizmima (albanskem, hrvatskom, slovenskom), ali iza „antibirokratske revolucije” nije primjećivao srpski nacionalizam, nego samo borbu „za Jugoslaviju”. Treba spomenuti da je u početnim fazama „antibirokratske revolucije” i *Omladinska iskra* o njoj objavila neke pozitivne komentare.

Nasuprot Smoju može se prepoznati druga tendencija, koju je oličavao Josip Jović. Upravo je Jović početkom 1983., kada je

bio slabo poznat glavni urednik *Imotske krajine*, kritizirao u cijeloj Jugoslaviji poznatog i uglednog Smoje. Naime, Jović je ocijenio da je Smoje u jednom tekstu nastupao s unitarističkih pozicija, odnosno pozicija „jugoslavenskog nacionalizma”, čime je omalovažio prava jugoslavenskih naroda da izraze svoju nacionalnu pripadnost. Nedugo poslije Jović je počeo pisati za izdanja „Slobodne Dalmacije“, gdje je u nizu tekstova i prije pojave Slobodana Miloševića branio ravnopravnost Hrvatske u Jugoslaviji, osuđivao različite centralističke i dogmatske tendencije i odbacivao napade u kojima se cijeli hrvatski narod poistovjećivao s ustašama. Za razliku od Smoje, koji je kritički pisao o onome što je smatrao „separatizmom“

Slovenije od Jugoslavije, Jović je Sloveniju hvalio i pokazivao razumijevanje za nju kao najrazvijeniju jugoslavensku republiku.

Dostupni izvori pokazuju da većina Splitčana, posebno onih hrvatske nacionalnosti, nije s odobravanjem gledala na politiku Slobodana Miloševića i „antibirokratsku revoluciju“.

Do kraja 1989. u Splitu, kao uostalom u cijeloj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, unatoč svim opisanim problemima, sistem nije bio ugrožen nekakvim izravnim buntom. U samom Splitu i Hrvatskoj nije bilo dramatičnih događaja poput onih u zemljama Varšavskoga pakta u kojima su tijekom 1989. padali komunistički režimi. Na kraju je Savez komunista Hrvat-

ske u prosincu 1989. odlučio da sljedeći izbori budu višestранački, a na tim je izborima pobijedila Hrvatska demokratska zajednica pod vodstvom Franje Tuđmana. Hrvatska demokratska zajednica u Splitu je osnovana početkom 1990. godine. Na višestrančkim izborima glasači su u općinama Kaštela i Solin premoćno izabrali njezine kandidate za Sabor i za općinske skupštine. Slični rezultati ponovili su se i u splitskoj općini, iako su u njoj dio saborskih mandata i određeni dio mesta u općinskoj skupštini osvojili i komunisti. Moglo bi se reći da su takvi izborni rezultati bili i pokazatelj svih opisanih sukoba u Splitu tijekom 1980-ih.

Umjesto da se pokuša ustanoviti što je Hrvatska demokratska zajednica kao nacionalistički pokret nudila građanima, možda je bolje razmisliti zašto veliki broj građana nije glasao za komuniste. To se dogodilo i zbog nedovoljnoga angažmana Saveza komunista Hrvatske u otporu Miloševiću i zbog nagomilanih privrednih i društvenih problema koji su se nataložili 1980-ih. Može se prepostaviti da su za Hrvatsku demokratsku zajednicu glasali brojni stanovnici Splita koje je sistem, ako ne izravno, a onda neizravno smatrao „neprilođenim“ došljacima iz ruralnoga zaleđa. Glas za Hrvatsku demokratsku zajednicu dali su i vjernici i mladi koji su 1980-ih, dok su još bili maloljetni, išli u crkvu i na vjerska hodočašća, ispisivali neprijateljske nacionalističke parole ili kao članovi „Torcide“ navijali za „Hajduk“.

Rušenje komunističkoga režima bilo je lako jer je on ipak odustao od toga da vlast brani po svaku cijenu. Ova knjiga završava s promjenom vlasti u Splitu, dolaskom na vlast „mlade hrvatske demokracije“. No, smatram da bi trebalo razmisliti koliko su neki obrasci ponašanja prisutni među širokim slojevima stanovništva tijekom komunizma i opisani u ovoj knjizi – poput različitih oblika nepoštovanja zakona, nebrige za društvenu imovinu, neodgovornosti, samovolje i nasilnosti – na kraju imali utjecaja na ponašanje ljudi tijekom 1990-ih, u burnim okolnostima tranzicije koja nije prošla mirno, nego u teškim ratnim godinama.

WOLFFY KRAŠIĆ, HRVATSKI POKRET OTPORA. HRVATSKE DRŽAVOTVORNE ORGANIZACIJE I SKUPINE 1945. - 1966. (AGM d.o.o., Zagreb, 2018., 343 str.)

Radi se o prije nekoliko mjeseci objavljenom povijesnom pregledu ilegalnoga protujugoslavenskog „Hrvatskoga pokreta otpora“ iz 1950-ih godina te nastanka i djelovanja drugih hrvatskih državotvornih organizacija i skupina od završetka Drugoga svjetskog rata 1945. do druge polovine 1960-ih godina, tematika koja dosad nije dovoljno istražena.

O takvima se pisalo u jugoslavenskim medijima i u historiografiji te u UDB-inim dokumentima isključivo kao o neprijateljima, kao što se prema njima odnosilo i u jugoslavenskim sudske institucijama i jugoslavenskom komunističkom društvu općenito. Autor je tridesetogodišnji povjesničar Wolffy Krašić, rođen 1988. u Rijeci, koji je studij povijesnih znanosti završio na Zagrebačkom sveučilištu, na kojem je 2016. i doktorirao temom „Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija“. Recenzenti naslovljenoga pregleda su poznati povijesni istraživači prof. dr. sc. Ivo Banac i dr. sc. Josip Mihaljević, a urednik je Stjepan Bekavac.

Krašićev rad „Hrvatski pokret otpora“ čini šest cjelina: Uvod, Hrvatske državotvorne ilegalne organizacije i skupine od kraja Drugoga svjetskog rata do druge polovice šezdesetih godina, Hrvatski pokret otpora, Zaljučak, Izvori i literatura te Kazalo imena.

Glavni dio knjige (165 str.) je prikaz tajnoga Hrvatskog pokreta otpora (HPO), što je naglašeno i u naslovu knjige, a pokrenuo ga je i osnovao Jakša Kušan, jedan od najpoznatijih hrvatskih političkih emigranata, između ostalog, pokretač i urednik glasila *Nove Hrvatske* u Londonu.

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

Autor naslovljene monografije Krašić, u njezinu uvodu, dosta preglednom i s obiljem podataka relevantnih za predmetni sadržaj, upozorio je da je u dvadesetom stoljeću hrvatski narod bio posebno izložen brojnim mijenama, posebno političkim i ratnim zbivanjima te migracijskim,

Naslovica Krašićeve knjige

radikalnim gospodarskim i društvenim preobrazbama. Izmijenila su se i četiri političko-ideološka sustava u hrvatskim zemljama: austrijski habsburški monarhijski, monarhijski jugoslavenski, sustav NDH i jugoslavenski komunistički sustav, svaki obilježen svojom ideologijom. Djelovanjem Hrvatske seljačke stranke dovršena je i integracija hrvatske nacije. Podsjetio je na ideologije koje su posebno obilježile razdoblje Drugoga svjetskog

rata - ideologiju nacionalnog Ustaškog pokreta, koji je vodio dr. Ante Pavelić, i ideologiju Narodnooslobodilačkog pokreta, koji je vodio Josip Broz Tito i Komunističku partiju Jugoslavije.

Drugi dio monografije je pregled hrvatskih državotvornih ilegalnih organizacija koje su djelovale od svršetka Drugoga svjetskog rata do druge polovine 1960-ih godina. Autor je naglasio da pregled nema pretenciju „cjelovitoga ili što cjelovitijega“ pregleda djelovanja hrvatskih ilegalnih organizacija i skupina u navedenom razdoblju, obradio je podsjetio na tek njih više desetaka.

Zbog opsežnosti predmetne problematike, nije se iscrpjiv pozabavio motivima za njihovo pojedinačno protujugoslavensko djelovanje, ni načinima djelovanja. Također nije iscrpjiv istraživao njihove programe, statute, pravilnike i strategijske ciljeve, odnos prema hrvatskoj državi u budućnosti i njezinim granicama, odnos prema Srbima u toj budućoj slobodnoj hrvatskoj državi, odnos prema komunističkoj ideologiji i sustavu, posebno prema hrvatskim komunistima, prema NDH i njezinoj pojavi, postojanju i njezinu nestanku, povezivanju s emigrantskim organizacijama u inozemstvu, rekonstrukciji sastanaka tih organizacija i djelovanja itd.

Radi preopširnosti istraživanja pozabavio se onim činjenicama djelovanja, koje su bile zanimljive tijelima progona („organima gonjenja“), potrebnima za dovršetak istrage i za sastavljanje optužnice. Autor se nije posebno bavio ni pojedinstima istrage, ispitivanjima osuđenika, optužnicama, suđenjima i kaznama, jer su svi osumnjičeni bili smatrani neprijateljima i unaprijed osuđeni. Istražitelji su činili sve da bi iznudili i netočna priznanja

SADRŽAJ

1. UVOD /11

2. HRVATSKE DRŽAVOTVORNE ILEGALNE ORGANIZACIJE I SKUPINE OD KRAJA DRUGOGA SVJETSKOG RATA DO DRUGE POLOVICE ŠEZDESETIH GODINA /25

- 2.1. UVODNE NAPOMENE /25
- 2.2. NEKA OBILJEŽJA HRVATSKIH DRŽAVOTVORNIH ILEGALNIH ORGANIZACIJA I SKUPINA U PROMATRANOM RAZDOBLJU /29
- 2.3. GLAVNI OBLCI OTPORA I OPOZICIJE U PORAĆU /39
- 2.4. HRVATSKE DRŽAVOTVORNE ILEGALNE ORGANIZACIJE I SKUPINE U PORAĆU /45
  - 2.4.1. Hrvatske državotvorne ilegalne organizacije i skupine povezane s djelovanjem križarskoga gerilskog otpora i HSS-a /46
  - 2.4.2. Hrvatske državotvorne ilegalne organizacije i skupine koje su djelovale neovisno o križarskoj gerilskoj otpori i HSS-u /52
    - 2.4.2.1. Tajna organizacija hrvatske mladeži /52
    - 2.4.2.2. Tajna organizacija hrvatske omladine /55
    - 2.4.2.3. Hrvatska antiboljševička akcija /55
    - 2.4.2.4. Hrvatski republikanski oslobodilački pokret /57
    - 2.4.2.5. Hrvatski antikomunistički pokret /57
    - 2.4.2.6. Hrvatski ilegalni pokret /58
    - 2.4.2.7. Hrvatski oslobodilački pokret /59
    - 2.4.2.8. Hrvatska križarska organizacija – omladinska grana /60
    - 2.4.2.9. Bog Ante i Hrvati /61
    - 2.4.2.10. Organizacija Dane Šarića /63
    - 2.4.2.11. Omladinski pokret Hrvatske /63
    - 2.4.2.12. Omladina HSS-a /64
    - 2.4.2.13. Veliko hrvatsko križarsko bratstvo /65
  - 2.4.3. Ostalo /65
  - 2.4.4. Pripadnici klera osuđeni zbog navodnog djelovanja protiv režima u sklopu hrvatskih državotvornih ilegalnih organizacija i skupina /68

2.5. HRVATSKE DRŽAVOTVORNE ILEGALNE ORGANIZACIJE I SKUPINE OD PEDESETIH DO SREDINE ŠEZDESETIH GODINA /70

- 2.5.1. Hrvatska časna legija /71
- 2.5.2. Partija kršćanskih socijalista /75
- 2.5.3. Hrvatski domovinski odbor /75
- 2.5.4. Demokratska stranka Hrvatske /77
- 2.5.5. Hrvatski oslobodilački pokret u selu Davoru /80
- 2.5.6. Narodni pokret Hrvatske /82
- 2.5.7. Hrvatski oružani pokret /82
- 2.5.8. Hrvatski odbor spasa /85
- 2.5.9. Mlada Hrvatska /86
- 2.5.10. Ilegalna skupina u Dubrovniku /87
- 2.5.11. Hrvatski nacionalni pokret /87
- 2.5.12. Časopis *Kritika* /92
- 2.5.13. Ilegalna skupina u Zadru /94
- 2.5.14. Tajna organizacija hrvatske inteligencije /95
- 2.5.15. Hrvatska revolucionarna mladež /100
- 2.5.16. Nacionalna partija Hrvatske /105
- 2.5.17. Ilegalna skupina u Metkoviću /107
- 2.5.18. Hrvatski oslobodilački pokret u Vidi /108
- 2.5.19. Ilegalna skupina Mate Babića u Osijeku /109
- 2.5.20. Hrvatski nacionalni pokret u Tovarniku /111
- 2.5.21. Hrvatski socijaldemokratski pokret otpora /113
- 2.5.22. Djelovanje nekih studenata iz Hercegovine u Zagrebu /115
- 2.5.23. Klub prijatelja Hrvatske /116
- 2.5.24. Ideje o ilegalnom radu Ivana Primorca iz Podravske Slatine /117
- 2.5.25. Ilegalna skupina Martina Vlahovića /118
- 2.5.26. Ilegalna skupina Antuna Starea /118
- 2.5.27. Skupina Zagreb /121

Iz sadržaja

te da „sve se optužnice, bez obzira na motive i ciljeve neke organizacije ili skupine, mogu svesti na uvijek isti nazivnik“, zaključio je Krašić.

Naglasio je da su se u području hrvatskih republičkih granica, u sastavu Jugoslavije, pojavljivale i neke druge oporbene skupine drugčijega predznaka: četničke, autonomaške i iredentističke skupine te pristaše rezolucije Informbiroa. I druga politička strujanja. Osim na području Hrvatske, ilegalne protujugoslavenske organizacije nastajale su i među Hrvatima u drugim bivšim jugoslavenskim republikama.

Nezadovoljstvo u hrvatskom narodu došlo je više do izražaja pojmom i razvojem hrvatskoga reformnog pokreta 1960-ih godina. Nakon smjene zloglasnoga jugoslavenskog ministra unutrašnjih poslova Rankovića, u Zadru se je pojavio Pokret nezavisnih intelektualaca, 1967. u Zagrebu je usvojena Deklaracija o nazivu

i položaju hrvatskog književnog jezika i 1968. pokrenut je *Hrvatski književni list*, svi su zastupali gledišta suprotna jugoslavenskom komunističkom unitarističkom stanovištu. Pod istragom su istražni organi gotovo svim protivnicima režima s hrvatskim predznakom nastojali pripisati radikalno protusrpstvo i ustaštvo, kao otežavajuća okolnost, zaključuje autor Krašić.

Zajedničko obilježje svih ilegalnih organizacija kroz čitavo naslovljeno vrijeme borbe protiv jugoslavenske totalitarne i unitarističke stvarnosti, upozorava autor, je ideja o neovisnoj hrvatskoj državi koja će biti dio zapadno-europske asocijacije. Članstvo tih skupina u NDH je vidjelo uskrsnulu nekadašnju hrvatsku državu, a u njezinu proglašenju u travnju 1941. vidjeli su plebiscitarnu potporu njezinu stvaranju, da ta država može postojati kao samostalna država, i što je najvažnije, dokaz da i Hrvati mogu imati svoju državu. Negativne činjenice NDH nisu

prihvaćane, a dijelom ih se smatralo jugoslavenskom komunističkom promidžbom. Buduću samostalnu Hrvatsku, u svim razmišljanjima, vidjelo se kao neovisnu od svakoga utjecaja svjetskih blokovskih sila i demokratski uređenu državu.

Nakon što je prikazao tri glavne oporebene snage u hrvatskom narodu nakon svršetka rata 1945. - gerilsko djelovanje bivših pripadnika oružanih snaga NDH poznatijih pod imenom križari, djelovanje ostataka Hrvatske seljačke stranke i Katoličke crkve u kojoj su komunisti, tada jedini ideološki i politički autoritet, vidjeli najvećega protivnika, prikazane su hrvatske državotvorne ilegalne organizacije i skupine u poraću.

Neposredno nakon rata na području Osijeka je djelovalo „oko dvadeset neprijateljskih skupina“. Također i na području Vinkovaca djelovalo je nekoliko ilegalnih organizacija te u Borovu i Vukovaru. U Sisku je nakon izbora u studenom 1945.

2.6. NAJISTAKNUTIJE HRVATSKE DRŽAVOTVORNE ILEGALNE ORGANIZACIJE I SKUPINE OD KRAJA PEDESETIH DO SREDINE ŠEZDESETIH GODINA /122

- 2.6.1. Skupina Tomislav /122
- 2.6.2. Hrvatski pokret otpora /132
- 2.6.3. Hrvatski oslobodilački pokret /140
- 2.6.4. Ilegalna „skupina“ Mijatović-Gabelica /146

3. HRVATSKI POKRET OTPORA /160

- 3.1. JAKŠA KUŠAN – OSNIVAČ HPO-A /160
- 3.2. DISCIPLINSKI PROCESI NA VETERINARSKOME I PRAVNOM FAKULTETU /168
- 3.3. NASTANAK HRVATSKOG POKRETA OTPORA I RAD ORGANIZACIJE DO ODLASKA JAKŠE KUŠANA U INOZEMSTVO /172
- 3.4. GLAVNI ODBOR HRVATSKOG POKRETA U ZEMLJI /183
- 3.5. ČLANOVI GLAVNOG ODBORA HRVATSKOG POKRETA OTPORA U ZEMLJI /190
- 3.6. ŠIRENJE HRVATSKOG POKRETA OTPORA /200
- 3.7. UDBA OTKRIVA HRVATSKI POKRET OTPORA /222
- 3.8. SUĐENJA, KAZNE I ZATVOR /229
- 3.9. NAKON ZATVORA /236
- 3.10. DJELOVANJE JAKŠE KUŠANA OD ODLASKA U INOZEMSTVO DO POKRETANJA HRVATSKOG BILTENA /239
- 3.11. POLITIČKE KONCEPCIJE I METODE DJELOVANJA HRVATSKOG POKRETA OTPORA /271

4. ZAKLJUČAK /316

5. IZVORI I LITERATURA /328

6. KAZALO IMENA /339

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)
ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

GODINA VIII. - TRAVANJ 1998. - CIJENA 10 KN BROJ 73

- Dan hrvatske knjige
- Tko zaziva verbalni delikt?
- Politička vrijednost Desetoga travnja
- Skandalozna otkrića o Artukovićevu procesu!
- Hrvatski pokret otpora (1954.-1956.)
- Druga sjednica IV. Sabora

Sretan i blagoslovljen Uskrs

U proljeće 1998. Politički zatvorenik je u dva nastavka objavio sažet prikaz djelovanja HPO-a iz pera Branimira Donata

promidžbeno djelovala jedna skupina bivših HSS-ovaca, koju je vodio postolar Stjepan Krivošić. U Koprivnici je 1946. oporbeno djelovala jedna skupina „ustaških omladinaca“, povezana s križarskim gerilcima i s emigracijom. U 1947. godini u Zagrebu je otkriveno više od dvadeset različitih skupina, koje su na razne načine surađivale s križarima, ostacima HOS-a u gerili. Iste godine u Varaždinu je osuđeno osamnaest osoba zbog skrivanja i suradnje s križarskim gerilcima. I u Ravnoj Gori u Gorskom kotaru djelovala je jedna skupina od sedamnaest osoba koje je vodio domobranički zastavnik Vinko Holjević. Krajem 1948. u Gradištu u zap. Slavoniji organizirana je jedna ilegalna skupina. Oko Drniša 1949. djelovala je skupina od dvadesetak osoba pod vodstvom Mate Bojića. Krajem 1949. iz valpovačkog područja jedna se skupina, zbog represivnih i nepravednih postupaka vlasti, odmetnula u šumu i održala se do 1953. godine. Jed-

na je oporbena skupina god. 1949./1950. djelovala u Drenovcima kod Županje.

Autor je na osnovi istraživanja prikazao nekoliko desetaka hrvatskih državotvornih ilegalnih organizacija i skupina, koje su nastale kao odgovor na represivni komunistički režim i djelovale su neovisno o križarskom gerilskom otporu i HSS-u, uglavnom vođene mladenačkim idealizmom, domoljubljem i otporom komunističkoj presiji. U svibnju/lipnju 1945. u Zagrebu su srednjoškolci osnovali Tajnu organizaciju hrvatske mladeži (TOHM), ustrojenu u petorkama, koja je djelovala promidžbeno pisanjem parola („Dolje Tito!“, „Živjela Hrvatska“), tiskanjem i širenjem letaka. Kada su otkriveni i uhićeni, dvanaestorica su osuđena na teške vremenske kazne, a inicijator te skupine Željko Đurić umro je 1946. u zatvoru, očito zbog nekorektne istrage.

Slijede: Tajna organizacija hrvatske omladine (TOHO, 1945.), Hrvatska pro-

tuboljševička akcija (1945.), Hrvatski republikanski oslobodilački pokret (HROP, 1946.), Hrvatski antikomunistički pokret (HAP, 1945. - 1949. u Daruvaru), Hrvatski ilegalni pokret (HIP, 1946.), Hrvatski oslobodilački pokret, naziv koji je nakon rata nosilo u Zagrebu, Splitu i Dubrovniku više ilegalnih protujugoslavenskih i protukomunističkih skupina, Hrvatska križarska organizacija - omladinska grana (1947., Zagreb), Bog Ante i Hrvati (1947., Vinkovci), Organizacija Dane Šarića, 1947., Zagreb - Lika), Omladinski pokret Hrvatske (1947., Zagreb), Omladina HSS (1949., Nova Gradiška), Veliko hrvatsko križarsko bratstvo (1949., Zagreb, Sarajevo, Livno, Duvno) itd. Autor je prikazao i skupine koje su djelovale od 1950-ih do sredine 1960-ih godina: Hrvatska časna legija (Dubrovnik), Hrvatski oslobodilački pokret (Davor), Narodni pokret Hrvatske (Pula), Hrvatski odbor spasa (Osijek), Hrvatski nacionalni pokret (Slavonski Brod), Tajna organizacija hrvatske inteli-

gencije i Hrvatska revolucionarna mladež (Imotski), Nacionalna partija Hrvatske (Varaždin), Hrvatski oslobodilački pokret u Vidu kraj Metkovića, Ilegalna skupina Mate Babića u Osijeku, Hrvatski nacionalni pokret u Tovarniku, Hrvatski socijaldemokratski pokret otpora (Vinkovci), Klub prijatelja Hrvatske (Remetinec).

Posebno su obrađene najistaknutije hrvatske državotvorne ilegalne organizacije od kraja 1950-ih godina do sredine 1960-ih: Skupina Tomislav u kojoj je kao prvo-optuženi figurirao fra Rudi Jerak, omiljeni trećoredac s Ksavera u Zagrebu, a osumnjičeni i uhićeni, da bi se postiglo željene rezultate, pod istragom izloženi raznim presijama, drogiranjima i podvalama, bili su iz Zagreba, Zadra, Virovitice, Rijeke, njih ukupno 297; Hrvatski pokret otpora, vodio ga je apsolvent prava Ante Uroda, uvezivao je 104 osobe, dok su jezgru činila 24 aktivna člana, deset ih je kažnjeno zatvorskom kaznom, a devetnaest ih je kažnjeno progonom u određeno mjesto; Hrvatski oslobodilački pokret, koji je osnovao i dosta uspješno vodio u promidžbenom djelovanju Branimir Petener, student građevinarstva i Ilegalna „skupina“ Mijatović - Gabelica. U te dvije skupine, povezane poznanstvima, druženjem i političkim razmišljanjima te čitanjem literature s nacionalnom problematikom, u čemu je vlast vidjela neprijateljsko djelovanje, sudski su u više procesa kažnjene 31 osoba, a dosta ih je prekršajno kažnjeno.

Kako je već navedeno, glavni dio knjige je sadržaj o Hrvatskom pokretu otpora (HPO), kojemu je spirutus movens, kako je naglasio autor Krašić, bio Jakša Kušan, rođ. 1931. u Zagrebu, od oca sveučilišnoga profesora haesesovca i u obitelji koja je Drugi svjetski rat proživjela s teškim posljedicama te zapaženi student prava po mnogim aktivnostima. Kušan je na sebe skrenuo posebnu pozornost po obrani prijatelja studenta Gorana Piljca iz Vodica u disciplinskom postupku 1954. na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu. Zbog neprilika u kojima se našao nakon toga angaži-

REZOLUCIJA HRVATSKOG POKRETA OTPORA U ZEMLJI

HRVATSKA EMIGRACIJO, HRVATI U INOZEMSTVU!

Došlo je eto vrijeme da se obratimo i vanjskom svijetu, a prije svega Vama, našoj braći, gdje god se širom svijeta nalazili. Došlo je vrijeme da u ime svih pokrajina Hrvatske, te Besne i Hercegovine izrazimo težnje našeg naroda, da u ime svih Hrvata, koji danas stenu pod dosad najtežim političkim i ekonomskim jarmom, iznesemo ono, što Hrvatski Narod misli, traži i što čak sa puno prava zahtijeva.

HRVATSKA EMIGRACIJO!

S najvećim interesom pratimo već tri godine sav Tvoj rad i sva Tvoja zalaganja. Osobitom pažnjom promatramo svu Tvoju aktivnost bilo gdje i bilo od koga dolazila. S pouzdanjem očekujemo Tvoje buduće korake i s ponosom primamo sve Tvoje napore oko ostvarenja zajedničkih nam idea. A činimo to i pored najtežih okolnosti kojima smo izloženi, i pored najtežih žrtava, koje pogadaju naše redove i prave sve naše pokušaje i sve akcije do krajnosti opasnim. No nije nam ovdje cilj da govorimo o tome, premda bi to i te kako trebalo, niti mislimo da opisujemo one vanredne primjere heroizma i predanosti, što ju pokazuju naše pristaše i aktivni članovi. Želimo samo da naglasimo jedno. Naime, to što je naš rad i pored svih nedača ipak uspiješan, to što sigurno napredujemo u ostvarenju naših težnji – sve to možemo da zahvalimo jedino najvećoj slozi i samo jedinstvenom cilju, koji je udružio sve naše snage i sva naša materijalna sredstva.

BRAĆO U SVIJETU!

Ne treba se obazirati na činjenicu da radimo u sasvim oprečnim uсловima, niti pridajemo izuzetnu važnost tome što sa samog izvora

Jedan od proglaša HPO-a

ranja, studij je morao nastaviti u Beogradu na tamošnjem Pravnom fakultetu.

Budući da je poznavao više jezika, uzdržavao se je radeći u tamošnjoj turističkoj agenciji. Sve navedeno utjecalo je na mладогa Kušana koji je u komunističkoj Jugoslaviji video totalitarnu državu, a on je s vremenom postao njezin protivnik. Nakon što je prikazao disciplinski postupak protiv Gorana Piljca u siječnju 1954. na Veterinarskom fakultetu i ulogu Jakše Kušana u Piljevoj obrani, autor je prikazao postupni i spontani nastanak Hrvatskog

pokreta otpora, u čemu je glavnu ulogu imao Kušan, družeći se s istomišljenicima (Stjepan Šesnić, Ivo Kujundžić, Stanislav Janović, Olivera Lončarić, Srna Piljac, Zorka Boltek) i raspravljujući o prošlosti i dnevno-političkim pitanjima te slanjem informacija o stanju u zemlji određenim emigrantima i emigrantskim glasilima i rad organizacije do odlaska Jakše Kušana 1955. u inozemstvo.

Potom slijede prikazi veza između Kušana i članova HPO koji su ostali u zemlji i njihovo djelovanje, prikazi o članovima

Glavnog odbora HPO: Janoviću iz Boke kotorske, Kujundžiću iz Imotske krajine, Zorki Bolfek iz Petrinje, Srni Piljac iz Vodica i njezinu bratu Goranu Piljcu, Petru Kušanu (Jakšinu bratu), Stjepanu Šesniću s Brača i drugima (Marijanu Rudežu, Branimiru Donatu, Antu Korljanu, Vladimиру Šubašiću, Vinku Ostojiću i Ivanu Beusu, koji nisu bili uključeni u organizaciju, ali su bili dio toga društva). Nakon odlaska Jakše Kušana u emigraciju, vodstvo je organizacije preuzeo Stanislav Janović, student medicine.

U daljem istraživanju autor je dosta iscrpno prikazao život i djelovanje Vinka Ostojića i Branka Orlovića i njihovu ulogu u HPO. Posebni tekstovi govore o Udbini otkrivanju organizacije Hrvatskog pokreta otpora (preko poznatoga Udbina suradnika u Rimu Miroslava Varoša), sedmomjesečnoj istrazi, suđenju od 25. ožujka do 4. travnja 1957. i osudama zbog šovinizma, nacionalizma i proturevolucije: Stanislav Janović dobio je četiri godine teškoga zatvora (izdržavao ga je u Staroj Gradiški i na Golom otoku), Ivo Kujundžić tri, Vladimir Šubašić dvije godine i osam mjeseci, Zorka Bolfek i Srna Piljac po dvije i pol godine, Stjepan Šesnić dvije godine, Tvrtnko Zane (Branimir Donat) godinu i pol, Ivan Beus godinu dana, Marijan Rudež sedam mjeseci, Petar Kušan šest mjeseci, a Krunoslav Franjković četiri mjeseca, Branko Orlović godinu i pol, Evica Šimunec osuđena je na šest mjeseci uvjetno na tri godine.

Osim u Zagrebu, nekima je suđeno u Sarajevu (Vinku Ostojić, izdržao deset godina zatvora;

Zdravko Tomić, Gojko Zovko, Niko Planić i Blaž Dugančić po dvije godine zatvora i Tomo Vasilj jednu godinu zatvora) i Osijeku (Marijan Bambir, Mate Vasilj i Ljubo Dedić). Autor je istražio i dalje sudbine osuđenika, na izdržavanju kazne i nakon izlaska iz zatvora. Orlović, Rudež i Šesnić prebjegli su u emigraciju nakon što su pušteni do pravomoćnosti kazne, a to su isto učinili Janović i Ostojić nakon što su izdržali kazne. Ostali su ostali u domovini, završavali fakultete, teško se zapošljavali, a pratili su ih politički problemi na radnom mjestu.

Čim se našao 1955. u Italiji, Jakša je Kušan uspostavljao veze s pristalicama HSS u inozemstvu i s Međunarodnom seljačkom unijom u Washingtonu. Počeo je i surađivati u njezinu glasilu pod pseudonimom Jakov Mlady, surađivao je u biltenu „Hrvatski dom“ koji je izlazio u Švicarskoj do 4. travnja 1957. i

osudama zbog šovinizma, nacionalizma i proturevolucije: Stanislav Janović dobio je četiri godine teškoga zatvora (izdržavao ga je u Staroj Gradiški i na Golom otoku), Ivo Kujundžić tri, Vladimir Šubašić dvije godine i osam mjeseci, Zorka Bolfek i Srna Piljac po dvije i pol godine, Stjepan Šesnić dvije godine, Tvrtnko Zane (Branimir Donat) godinu i pol, Ivan Beus godinu dana, Marijan Rudež sedam mjeseci, Petar Kušan šest mjeseci, a Krunoslav Franjković četiri mjeseca, Branko Orlović godinu i pol, Evica Šimunec osuđena je na šest mjeseci uvjetno na tri godine.

Kad se oko Nove godine 1956. skrasio u Londonu, ta je djelatnost nastavljena u oba smjera, osobito je bio aktivan kada je HPO u domovini 1956. otkriven i njegovim članovima sudeno, Kušan je neumorno obavještavao svjetske i hrvatske emigrantske medije o čemu se radi, u kojim okolnostima i s kojim posljedicama. Političke koncepcije i metode djelovanja Hrvatskog pokreta otpora, autor je prikazao analizirajući „Program Hrvatskog pokreta otpora u zemlji“ i „Rezoluciju Hrvatskog pokreta otpora u zemlji“, te Kušanov prinos pomirbi politički sučeljenih Hrvata.

Na kraju Zaključka Krašić je konstatirao da su Hrvatski pokret otpora i *Nova Hrvatska* „neopravdano zapostavljeni u hrvatskoj povijesti i historiografiji tog razdoblja“ te da Jakši Kušan „neosporno pripada titula velikog inovatora hrvatske političke misli 20. stoljeća“.

Rad dr. sc. Wollfyja Krašića „Hrvatski pokret otpora“ je prви jedan o djelovanju više desetaka hrvatskih ilegalnih državotvornih organizacija protiv jugoslavenske komunističke presije od 1945. do sredine 1960-ih godina. Iako se radi o teškoj problematiči, napisan je smirenio i informativno te dobar je putokaz u daljim istraživanjima, u čemu će dobro poslužiti i pregled arhivskih izvora i literature kojom se autor služio.

Memoarska knjiga Jakše Kušana, utemeljitelja HPO-a

Mr. sc. ZORKA ZANE, dipl. iur. (1933.-2019.)

Nedjelja 19. svibnja 2019. bio je dan kad je naša draga supatnica, prijateljica, hrvatska politička uznica Zorka Zane zatvorila stranicu ovozemaljskog života i zakoračila korak ispred nas, tamo gdje razum nikada nije mogao stići i tamo gdje mi koji ostajemo iza nje ne možemo znati niti sa sigurnošću tvrditi, je li to neki novi život ili je bezdan... ali, jedno je sigurno, gdje god se srelji, ponovno će Hrvatska biti među nama!

Ovim riječima imao sam čast u ime HDPZ-a i u svoje osobno ime oprostiti se od naše ugledne članice, gospođe Zorke Zane na zagrebačkomu Mirogoju.

Rođena je u Petrinji 20. srpnja. 1933. u obitelji Bolfek. Studirala je i diplomirala na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a nakon toga stekla stručni naziv magistrice znanosti.

Pripadala je Hrvatskom pokretu otpora (HPO), a pred sud je izvedena i suđena na

2,5 godine zatvora kao jedna od desetero sveučilištaraca Zagrebačkog sveučilišta. Bili su tu, pored njezine prijateljice Srne Matijević Piljac, prvooptuženi Stanko Janović (4 godine), Ivo Kujundžić (3 godine), Ivan Beus (1 godina) – studenti medicine, Stjepko Šesnić, Vladimir Šubašić, Marijan Rudež, Petar Kušan, Krunoslav Franjković, Tvrtnko Zane, a bili su ”povezani” s Jakšom Kušanom koji je već tada bio prisiljen emigrirati.

HPO je rezolucijom pozivao na jedinstvo svih Hrvata i slobodnu državu Hrvatsku, i to 1956./57., u vrijeme kad je takvo djelovanje bilo ravno samoubojstvu. Zato se s ponosom sjećamo i cijenimo tu hrabrost i odlučnost Zorkinu i Zorkinih suboraca.

Nakon pritvora i presude kaznu je izdržala u kaznionici za žene u Slavonskoj Požegi.

Zorka je u HDPZ-u sudjelovala aktivno u izradi svih projekata, a 2017. dala je ve-

liki doprinos našoj vrlo uspješnoj izložbi knjiga i dokumenata o sudbinama hrvatskih političkih zatvorenika pod nazivom „Kultura sjećanja”, održanoj u Galeriji Zvonimir Ministarstva obrane.

Naše glasilo Politički zatvorenik, u kojem će mnogi pročitati ovaj nekrolog, nakon punih 29 godina još opstaje dobrom dijelom zaslugama i Zorke Zane, jer kad je bilo pred gašenjem, uvijek se našla neka nova energija za prevladavanje križne situacije.

Hvala na svemu što je učinila za Društvo, što je bdjela nad nama kao dobra majka nad svojom obitelji, a njezine čašice u autobusu dok smo putovali prema Udbini već su nam nedostajale. Nedostajat će nam naša Zorka dok smo živi mi, ali ako je suditi po onoj da je čovjek živ dok ga se sjećamo, onda će ona vječno biti s nama i u našim sjećanjima!

**Mr. sc. Marko Grubišić,
predsjednik HDPZ-a**

Zorka Zane, Srna Matijević, Ive Livljanic, Alfred Obranić i Marko Grubišić

ZORKA ZANE (Petrinja 1933. – Zagreb 2019.)

Zalosne smo, umrla je, 19. svibnja, naša draga Zorka. Rastanak boli. Bit ćemo osamljenije, do novog susreta kojemu se nadamo.

Ali već sada osjećamo i vrstu radosti! Zorka je bila naša prijateljica, puno smo dobine, rastajemo se obogaćene. Susrele smo se s njom 2007. kad smo pomislike da bismo počele s Krugom za Trg, nas tri žene. Izgledalo je beznadno, društveni je ushit bio usahnuo, snage raspršene kao da nije bilo devedesetih. Govorili su nam da je nemoguće okupiti ljudе, da je nemoguće uspjeti. Ali k nama je na zakazani sastanak trčala Zorka, naravno u svojim mlađenачkim cipelama s visokim petama. I već je s vrata nasmijano, a da nas nije ni poznavala, širila pouzdanje: „Izvrsna ideja! Lijepo je da smo se našle!“

Otvorila nam je vrata Hrvatskog društva političkih zatvorenika, povela nas je u Masarykovu, u svoj dom koji je jako voljela, za koji je svakodnevno bila u pokretu. Predsjednike, Alfreda Obranića i kasnije Marka Grubišića, i članove uprave, uvjerila je da je dobro da nam pruže utočište. Istomišljenici smo već bili od ranije.

Ali Zorka je otvorila i svoje srce! Djetištje, raspjevano srce! U njemu je bilo nasmijanosti, i optimizma. Posao pred nama jest bio ozbiljan i zahtijevao je napore, a ni jedna od nas nije više bila u prvoj mladosti, ali Zorkin je optimizam sugerirao pristup *lakoćom* umjesto grčevitošću i sve je odmah bilo jednostavnije. Da, bezuvjetno smo željeli stići do cilja. Ali točno gledajući, već smo bili u neovisnoj Hrvatskoj, naši su već bili udarili čvrste temelje i podigli Državu, od nas se tražilo samo čuvanje sjećanja i pamćenja, moglo smo pristupiti opuštenije.

Zorka doista nije željela da nam kvare raspoloženje – niti naš tadašnji loši predsjednik vlade, ni predsjednik-izdajica, ni beskarakteran gradonačelnik! Najmanje bijedni predsjednici gradskog Odbora za imenovanja ulica, Maković ili Knezović, ili klimavi hadzezeovi vijećnici koji nas godinama, do 2013., nisu htjeli primiti ni na kratak razgovor! Ali kad bi članove na našim radnim sastancima u Masarykovoj koji put ipak obuzeli razočaranje i zabrinutost, Zorka bi iz malog ormara u stražnjoj sobi nosila kakvu bocu, i čašice, i raspoloženje bi nam svima poraslo.

Zorka Zane

A bila je spremna za puno posla. Raznosiли smo po gradu rekvizite našega putujućeg cirkusa – transparente, statue maršala Tita s njegovim odličjima, brošure, letke. Skupljali smo pristaše, tražili kontakte s medijima, izmišljali inscenacije i scenarije, brinuli smo se o starim ženama-žrtvama koje smo upoznavali na ulicama, postavljali štandove, posjećivali policijske postaje. Ali Zorka je prednjačila i u brišanju granica između posla i privatnoga. Najljepše zajedničke ručkove i večere za nas je priređivala baš ona! I torte! A bilo je i predivnih razgovora – o mladosti, o ljubavima, o velikim prijateljstvima, o

Kaja Pereković i Zorka Zane

pojedinim gorkim razočaranjima, o unucima. Zorkin je život, u školovanju i dobrostojećoj građanskoj obitelji, bio malo drugačiji od naših. Sa znatiželjom smo slušale kako je njezin otac tridesetih kupio trokatnu kuću u Deželićevu, kako su se ona i sestre Mia i Pavica igrale u velikome obiteljskom stražnjem vrtu koji je dosezao sve do vrtova kuća u Klaićevu. I o tome da je otac bio sudac, da je u lipnju 1941. bio pozvan u domobranstvo, da je vrlo kratko nakon odlaska iz Zagreba izgubio život na ratištu u Bosni.

Zorka nas je impresionirala i svojom intelektualnom znatiželjom, najviše glađu za lijepim u elitnoj kulturi, glađu nije bilo kraja. Uvijek je bilo prijedloga za odlaske na predstavljanja knjiga, na predavanja, na predstave. S njom smo išle u Muzej za umjetnost i obrt na izložbu Češko staklo u egzilu, 2008., i na izložbu Komersteinerove ornamentike, 2016., u Klovićeve dvore na izložbu o povijesti Dominikanskog reda, 2009., na Vlahu Bukovca, 2010. Išle smo na sve moguće kazališne predstave, jednom i u Pučko učilište u Zaprešiću! U Hrvatskome narodnom kazalištu gledale smo Don Quijotea, Orašara, Eru s onoga svijeta, Peer Gynta, Kralja Leara.

Ali najsajnija scena koja će nas zauvijek podsjećati i vezati uz Zorku je iz života, nije s predstave. Pozornica je u Slavonskoj Požegi, godina je 1957. Zorka Bolsek i njezina prijateljica Srna, u ono vrijeme Srna Piljac, mlade djevojke, studentice prava, jedna predivne svijetle kose, druga bujne tamne kose, marširaju jedna iza druge glavnom gradskom ulicom u teškim vojničkim cokulama i gruboj robijaškoj uniformi, Zorka u puno prevelikoj. Prate ih dvojica naoružanih zatvorskih stražara i podvikuju na njih da ubrzaju korak. Vode ih u zubarsku ambulantu, da im ondje svakoj izvade po Zub, političkim zatvorenicama zube ne popravljaju. Prolaznika je puno, začuđeno gledaju prizor, a onda u strahu okreću glave.

Iskreno smo zavoljele Zorku zbog njezine dobrote. Ali u dubini je volimo i poštujemo prvenstveno zbog njezina junaštva, zbog sudjelovanja u osnivanju i djelovanju „Hrvatskog pokreta otpora u zemlji“, 1956. godine u Zagrebu. Bilo je za Hrvatsku. Ostajemo Zorki zauvijek zahvalne.

Zdravka Bušić, Bisera Cetinić i Maja Runje - i druge žene, i svi članovi Kruga za Trg (2007.- 2017.)

U SPOMEN

RADE STOJIĆ

rođen 1939., kao član Hrvatskoga revolucionarnog bratstva izdržao 12 godina tamnice u Staroj Gradiški i Zenici, pripadnik Hrvatske vojske i Hrvatskoga vijeća obrane, umro 2019. u Dragićini kod Čitluka.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

KRAJ CVJETNOG ZELENILA

Kraj cvjetnog zelenila
Sjela bolesna djevojčica
Rumena kao naranča

Među ljudima
Zapuštena
U vrućici
i siromaštvu

Usni sitna djevojčice
Rumena kao naranča
Tvoj dan je cvjetno... zelenilo.

Bruno ZORIĆ

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja prethodnog broja do kraja lipnja 2019., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog časopisa nesobično pomogli:

Goran Morić	Split	2.000,00 Kn
Zdravka Čulig	Samobor	2.000,00 Kn
Ivan Janeš	Đakovo	1.500,00 Kn
Tomislav Cvetnić	Zagreb	300,00 Kn
Stjepan Furdek	Australija	50,00 AUD
Tomislav Beram	Australija	50,00 AUD
U K U P N O		5.800,00 Kn i 100,00 AUD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

PROF. DR. SC. ŠIMUN KRIŽANAC, MEDICINSKI STRUČNJAK I KOMUNISTIČKI PROGONJENIK

Medicinski stručnjak i komunistički progonjenik Šimun Križanac, sin Šimuna i majke Janje, rođen je 8. lipnja 1945. u Vedašiću, selu u duvanjskom kraju, odnosno u današnjoj tomislavgradskoj općini.

Kao zadnje dijete u obitelji koja je imala šestero djece, rođen je u vrlo teškim prilikama neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, kad ljudski život u komunističkoj Jugoslaviji nije puno vrijedio, pogotovo život Hrvata u Hercegovini. Naime, i otac mu Šimun, kao i više drugih ljudi iz njegova sela, pred terorom jugoslavenske komunističke vlasti krili su se u planinama i selima prema Rami, bez oružja i otpora, samo da se sklone dok prođe opasnost po život. Jednoga dana u planini Osojnici naišla je na njih potjera KNOJ-a, pripucala za njima dok su bježali, pri čemu je otac Šimun ubijen.

Kad je njegova tridesetpetogodišnja supruga Janja doznala da joj je muž ubijen, iako trudna, pošla ga je tražiti. S njom je pošla i strina njezina supruga Šimuna. Kad su se primicale selu Zlopolu, Janja je osjetila trudove i na putu je, uz pomoć strine, rodila sina. Mještani Zlopola prenijeli su nju i dijete u selo i smjestili je kod obitelji Karačić. Odatile su dijete odneseno na Šćit u Ramu na krštenje, jer se djecu, da ne bi umrla nekrštena, nastojalo krstiti čim prije po porodu. Novorođeni je sin dobio očevo ime – Šimun.

Kad se majka Janja malo oopravila, uputila se je kući sa strinom i sinčićem. Vratili su se osmi dan nakon odlaska. Nakon devet godina, neustrašiva supruga i brižna majka Janja, bez odobrenja još uvijek represivne komunističke vlasti, prenijela je kosti svoga muža, ubijenog bez suda i suđenja, u pripadajuće groblje u Vedašiću; ona sama umrla je

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

2004. godine u 94. godini života i pokopana je u obiteljski grob.

Mali je Šimun rastao uz majku Janju i ostale članove obitelji u Vedašiću, također u vrijeme teških komunističkih godina, kad se olako ostajalo bez života i imovine, progonoilo na razne načine i osuđivalo na zatvorske kazne, što je zauvijek ostalo duboko u njegovoj svijesti. Osnovnu školu završio je u susjednim Oplećanima, nižu gimnaziju u Duvnu, a srednje školovanje – gimnaziju – pohađao je prve dvije godine u Dominikanskoj srednjoj školi u Bolu na Braču, a nastavio i završio u gimnaziji u Duvnu (Tomislavgradu).

Dr. Šimun Križanac s majkom Janjom

Unatoč siromaštvu, upisao je 1964. studij na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Stanovao je privatno i u studentskim domovima na Laščini, „kod džamije“ i u Šarengradskoj ulici bb. Uzdržavao se je od pomoći obitelji, zarađujući preko student-servisa i koristeći studentski kredit. Studij je završio 1973., a obvezni liječnički staž obavio je u Kliničkoj bolnici Sestara milosrdnica.

Nakon liječničkog stažiranja radio je kao liječnik opće prakse u Đurđevcu i u Ivankovu – Medicinski centar Vinkovci. Koncem studenoga 1975. iz Vinkovaca je došao na specijalizaciju iz patologije u Zavodu Kliničke bolnice Rebro u Zagrebu. Specijalizaciju je završio krajem 1979. i vratio se u Medicinski centar Vinkovci – Odjel za patologiju i citologiju, gdje je ostao četiri i pol godine.

Međutim, u Vinkovcima ga je, očito pod utjecajem tajne jugoslavenske policije UDB-e, većina kolega dočekala kao nacionalista i neprijatelja jugoslavenskoga socijalističkog društva. Iako je 1980. obranio magistarski rad pod naslovom „Melanoza u limfnim čvorovima hrčaka nosilaca melanoma“ i bio jedini patolog u bolnici, nije mogao postati šefom odjela, nego su ga imenovali vrišteljem dužnosti šefa odjela. Nakon što je ipak postao šef odjela patologije, prijavio je doktorat. I dalje se prema njemu odnosilo kao prema neprijatelju. Kad se pojavila mogućnost Križančeva zapošljavanja u Institutu za tumore u Zagrebu, od četrnaest članova stručnog kolegija samo je dvoje kolega (srpske nacionalnosti) bilo protiv njegova primitka, ali je mjesni komitet Saveza komunista, koji je o svemu odlučivao, spriječio njegovo zapošljavanje.

Ipak je, bez obzira na sva protivljenja i poteškoće, godine 1984.

primljen na rad u bolnici na Svetom Duhu. Iako je bio najstručniji, i tu mu je onemogućeno, postati šefom odjela patologije; to je postao netko tko uopće nije bio patolog. Sljedeće godine, 1985., doktorirao je temom „Ovisnost lokalizacije, veličine i početka invazije o stupnju zrelosti karcinoma vrata maternice“. Istodobno predaje patologiju na Visokoj medicinskoj školi u Zagrebu, a na poslijediplomskom studiju je voditelj kolegija Patologija te predaje patologiju pluća, dojke i kože. Kad je 1. rujna 1987. prelazio na rad u Zavod za patologiju u bolnici na Rebru, Klinički bolnički centar Zagreb, UDB-a je nastojala i to onemogućiti; nakon demokratskih promjena, u tom je zavodu, od 1992. do kraja ožujka 1997. bio pročelnik.

Od kraja ožujka 1997. do 1. travnja 2000. radio je u Zavodu za patologiju Medicinskog fakulteta u Zagrebu, a potom u Kliničkom zavodu za patologiju KBC, Odjel Šalata. Od 2004. je voditelj Patološkog odjela u Kliničkoj bolnici Dubrava Zagreb. Godine 1988. izabran je za znanstvenog suradnika na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, a godinu kasnije za docenta u kumulativnome radnom odnosu. Na istom fakultetu 1995. izabran je za izvanrednog profesora, a predavao je do 2010. godine.

Prof. dr. Križanac je dosegao vrhunac u medicinskoj struci i znanosti: „Svojim bogatim nastavnim, znanstvenim i stručnim iskustvom, koje je stjecao u inozemstvu (u Torontu, Kanada; u Nijmegenu, Nizozemska; Lucernu, Švicarska i u Rochesteru, SAD), unaprijedio je rad Odjela, osobito uvodenjem i razvojem imunohistokemijske dijagnostike.“ Pod njegovim vodstvom patološki odjel u Kliničkoj bolnici Dubrava prvi je u Hrvatskoj počeo rutinski određivati hormonske receptore u tumorima dojke imunohistokemijskom metodom na parafinskim rezovima.

Kao profesor patologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu odgojio je generacije liječnika, pa i vrsne patologe. Napisao je „brojne knjige, publikacije,

Sa suprugom Vesnom

kongresne i druge radeve te desetine članaka koji su objavljivani diljem svijeta u vodećim međunarodnim znanstvenim časopisima“.

Šimun je svoje katoličanstvo i hrvatstvo svjedočio od rođenja i djetinjstva. To je zadobio s majčinim mljekom i obiteljskim odgojem. Osobito je punim plućima disao u vrijeme Hrvatskoga proljeća. I on je bio u onoj skupini mladića koji su u organizaciji odvjetničkog vježbenika Ivana Gabelice 18. veljače 1970. prosvjedovali u Hrvatskome narodnom kazalištu u prirodi izvođenja reprize predstave „General i njegov lakrdijaš“ u kojoj je književnik i akademik Marijan Matković nedostojanstvenim prikazao lik Nikola Zrinskoga, koji se u rujnu 1566. žrtvovao u obrani Sigeta i domovine od nadmoćnjega osmanlijskoga osvajača, čime je postao uzor mnogim domoljubima. Predstava je obustavljena, a neki od prosvjednika su uhićeni i odvedeni pred sucu za prekršaje Ivana Barberića, u Đorđićevoj ulici br. 4.

Njima osmorici u jutarnjim satima sljedećega dana izrečene su prekršajne kazne: Jakovu Šupi, Šimunu Križancu i Ivanu Gabelici zatvorska kazna u trajanju do 60 (šezdeset) dana, a Damiru Rebiću, Slavku Repušiću, Martinu Mariću, Branku Penaviću i Miji Jukiću zatvorska kaznom u trajanju do 50 (pedeset) dana; svi su kažnjeni novčanom kaznom po 50 (pedeset) dinara. Svi osuđeni otpušteni su iz zatvora u 14 sati istoga dana. Boravak u zatvoru od 1 sat do 14 sati uračunat je okrivljenima u kaznu, „računajući jedan dan zatvora 30.- din., tako da svaki okrivljeni treba platiti 20.- din. novčane kazne“. U slučaju neplaćanja tog ostatka, kazna će se zamijeniti u kaznu zatvora u trajanju od 1 dan, navedeno je u predmetnom rješenju o prekršaju.

U krivnju im se stavljalo da su onemogućili navedenu predstavu u kazalištu te da su, nakon izlaska iz HNK-a, pjesmom („Marjane, Marjane“) narušavali „noćni mir građana“. Kažnjeni su imali i pravo žalbe. U žalbi koju je Republičkom vijeću za prekršaje SR Hrvatske podnio 3. ožujka, Šimun je upozorio da mu iskazi svjedoka nisu pročitani ni predloženi niti mu je omogućena obrana; negirao je da se „drsko i nepristojno ponosa“; a priznao je da je „samo zviždao“, jer „zviždanje je stoljetni način prosvjeda slušaoca protiv neuspjelog literarnog ili kulturnog djela“, pozivajući se pri tome „na pravo polaznika javnih predstava“. U žalbi je priznao da je pred kazalištem pjeval pjesmu „Marjane, Marjane“, koja je „opća svojina naše kulturne sredine“ i da njezino pjevanjeiza 22 sata nije nešto osobito narušavalo noćni mir. Budući da je odgovor bio negativan (22. travnja 1970.), uslijedili su izvanredni pravni liječkovi odnosno zahtjev za zaštitu zakonitosti (20. svibnja iste godine), pa sve do Vrhovnog suda Jugoslavije, ali s negativnim odgovorom.

Međutim, UDB-a nije zaboravljala svoje žrtve. Kad je „voljeni sin jugoslavenskih naroda“ Josip Broz Tito Novu 1976.

godinu čekao u Zagrebu, svi koji nisu tako mislili o njemu stavljeni su pod nadzor pritvaram u zagrebačkim zatvorima, policijskim postajama, pa i u duševnim bolnicama, a i izvan Zagreba. Šimun, koji je tada bio na specijalizaciji na Rebru, uhićen je u ponedjeljak 29. prosinca 1975. i pritvoren u zatvor u Petrinjskoj ulici 18, gdje se je našao s brojnim prijateljima i znancima.

Ubrzo nakon što je doveden u ćeliju br. 4, pozvan je pred suca za prekršaje Ivana Barbe rića – Miku. Zbog toga, što je u siječnju 1975. iz obiteljskog stana u Zagrebu, Platana 8, preselio u Ivankovo kraj Vin kovaca, radi posla u tamošnjoj općoj liječničkoj praksi, a „u zakonskom roku od 8 dana nije izvršio prijavu promjene adrese stanovanja“, kažnjen je „kaznom zatvora od 30 (trideset) dana“. Treći dan pritvora, na Staru godinu (Silvestrovo), većina pritvorenika je otpuštena ili negdje premještena. U ćeliji br. 4 ostalo ih je sedam, svi fakultetski obrazovani, među njima i dr. Križanac. U popodnevnim satima sve su ih, jednog po jednog, odveli u podrum, ošišali i vratili u ćeliju.

Ošišani nisu na to bili ravnodušni i pitali su se: čemu sve to. Te večeri iz okolnih zgrada u Petrinjskoj ulici puno se pucalo petardama i vatrenim oružjem, pištoljima. U pola noći, početak nove godine najavila je prava rafalna paljba. Tada je jedan od pritvorenika dobio epi-napadaj. Iako su lupali na vrata i stražarima rekli što se događa, zatvorska uprava nikakvu liječničku pomoć nije pružila, tek je dr. Križanac, sa supatnicima, poduzeo sve da se napadnuti više ne ozlijedi. Ipak, na Novu godinu svi su otpušteni iz pritvora, osim Križanca, koji je ostao izdržavati presuđenu mu kaznu u ćeliji br. 6.

Stražari su ga tih dana izveli iz ćelije i, bez ikakva povoda, u zatvorskem ga hodniku pretukli, pod izgovorom da je on njih napao. Zbog unutrašnjih ozljeda morali su ga voditi na pregled u Traumatološku bolnicu u Draškovićevoj ulici. Kad se vratio na specijalizaciju, pripadnici UDB-e su u

Dr. Križanac okružen suradnicima

KB Rebro upozoravali osoblje o njemu kao neprijatelju, povremeno ga tražili, a izbjegavali su susret s njim u bolnici, pa se je morao javljati u milicijsku stanicu u Dubravi. I kolege liječnici, komunisti, prikazivali su ga neprijateljem jugoslavenskoga socijalističkog društva, izbjegavali ga i slično. Takav odnos jugoslavenskih struktura vlasti, više-manje, pratio ga je sve do demokratskih promjena 1990. u Hrvatskoj.

I u rodnome Duvnu jugo-unitaristi smatrali su ga nacionalistom i upozoravali na njega kao neprijatelja jugoslavenskoga društva, a narod ga je prihváćao kao svoga, poštivao ga i obraćao mu se za pomoć. Na njega se moglo uvijek računati. Sad već pokojni kolega mu dr. Ivan Bagarić je zaključio „bio je osebujan čovjek... naoko radikaljan, a u duši to nije bio.“ Polučio je iznimna stručna postignuća. Imao je veliko stručno znanje, bio je jednostavan i duhovit, načelan, pošten i nepotkupljiv. U pričanju je bio anegdotalan, a i sam je ušao u brojne anegdote. Rado je posjećivao rodni kraj, obnovio roditeljsku kuću, brinuo se o majci i obitelji pok. brata Ivana, zalazio u franjevački samostan i u Dom zdravlja, studijske godine 2017./18. osobno je donirao iznos godišnje stipendije jednom studentu druge godine studija. Bio je uzor-čovjek „kojeg treba slikediti, a njegovo životno djelo poštivati“.

Umro je od raka pluća 23. siječnja 2019. u Zagrebu, u okrilju obitelji braćica Jakova, a pokopan je 28. siječnja u groblju na Markovom polju, par mjeseci nakon što je supruga mu Vesna umrla u studenom 2018., također od teške bolesti raka želuca.

*

IZVORI: Razgovor s bratom fra Mijom Križancem 15. lipnja 2019.; Rješenje o prekršaju Šimuna Križanca i dr. br. II/11-375/70. od 19. veljače 1970. i drugi dokumenti u vezi s tim kažnjavanjem; Rješenje broj: II/11-5710/1975.; Andelko Mijatović, „Titovi politički neistomišljenici novogodišnju noć 1976. proveli u zatvorima i psihijatrijskim ustanovama. U povodu 40. obljetnice (1976.-2016.)“, *Politički zatvorenik*, god. XXVII., siječanj/ožujak/veljača 2016., br. 266, str. 54.-57.; Šimun Križanac, „Moj doček Nove 1976. godine u zatvoru“, *Politički zatvorenik*, god. XXVII., travanj/svibanj/lipanj 2016., br. 267, str. 30.-32.; Dr. Ivan Bagarić, „Posljednji zbogom prijatelju i kolegi“, *tomislavcity.com*; „Prof. dr. Šimun Križanac – posljednje zbogom“, *točkanai.net*; Podatci Kliničkog zavoda za patologiju KBC Šalata, dobiveni 24. lipnja od tajnice Bernardice Miter i razgovor s dr. Antonom Šarcem, srednjoškolskim kolegom prof. dr. Križanca

IN DIESER AUSGABE

Über die politischen und wirtschaftlichen Prozesse in Kroatien schreiben in dieser Ausgabe **Josip Ljubomir Brdar, Alfred Obranić** und **Zvonimir Jonjić**, der außerdem die Ergebnisse der jüngsten Wahlen zum Europäischen Parlament analysiert.

*

Ivan Vukić und **Nikica Bičanić** veröffentlichen neue Beiträge über das Leiden der Kroaten in Lika, dem Gebiet in Zentralkroatien, unter der kommunistischen Herrschaft Jugoslawiens. In dieser Ausgabe veröffentlichten wir auch die Predigt von **Mgr. Ivan Šaško**, des Weihbischofs von Zagreb, bei der Messe in Macelj für die Nachkriegsopfer des jugoslawischen Regimes. In den Wäldern um Macelj hat, nämlich, das jugoslawische kommunistische Regime nach dem Ende der Kriegshandlungen im Mai 1945 eine große Anzahl kroatischer Soldaten und Zivilisten, darunter auch eine große Anzahl Priester, ohne Gerichtsverfahren ermordet.

*

Dr. Sc. Andelko Mijatović erstellte einen Nachruf auf **Prof. Dr. Šimun Križanac**, der bereits vor seiner Geburt Opfer des jugoslawischen Regimes wurde. Nachdem seine Mutter von der gerichtslosen Ermordung ihres Mannes, der sich vor den Behörden des neuen jugoslawischen Staates versteckt hielt, informiert worden war, begab sie sich um seine Leiche zu übernehmen und gebar ihren Sohn auf dem Weg dorthin.

In dieser Ausgabe veröffentlichten wir auch zwei Nachrufe auf **Frau Zorka Zane**, die jahrelang Vorstandsmitglied der Kroatischen Gesellschaft der politischen Gefangenen und Redaktionsmitglied der Zeitschrift *Politischer Gefangener* war. Die verstor-

bene Frau Zane wurde Mitte der 1950er Jahre als Mitglied einer größeren Gruppe kroatischer Studenten verurteilt, die eine illegale Organisation namens kroatische Widerstandsbewegung gründeten.

*

Eben die kroatische Widerstandsbewegung ist das zentrale Thema des Buches des jungen kroatischen Historikers **Dr. Sc. Wollfy Krašić**, dargestellt hier von **Dr. Sc. Andelko Mijatović**. Im Rahmen dieses zentralen Themas hat Dr. Krašić auch einen zusammenfassenden Überblick über eine Vielzahl weiterer illegaler Organisationen gegeben, die sich seit dem Sommer 1945 dem Wiederaufbau Jugoslawiens und der Errichtung des kommunistischen Regimes widersetzen. Obwohl einige kurze wissenschaftliche Texte zu diesem Thema in Zeitschriften veröffentlicht wurden, ist Krašićs Buch der erste Versuch in der kroatischen Geschichtsschreibung, dieses Thema monografisch zu bearbeiten. Genau diese Tatsache sagt alles über die geistige Verfassung und die politischen Gegebenheiten im Lande fast drei Jahrzehnte nach dem Zusammenbruch des Kommunismus und Zerfall Jugoslawiens.

*

In dieser Ausgabe finden Sie eine Zusammenfassung eines weiteren wichtigen Buches, das kürzlich erschienen ist. Es geht um das Buch von **Dr. Sc. Nikica Barić** unter dem Titel *Die 80er Jahre in Split*. Darin schildert und analysiert der Autor sehr minuziös das letzte Jahrzehnt der kommunistischen Herrschaft in der größten Stadt Südkroatiens, der zweitgrößten in Kroatien. Seit Jahrzehnten wurde Split als "rote Stadt" bezeichnet, da es im Zweiten Weltkrieg unter der faschistischen Besatzung Italiens litt und nach dem Krieg rasch industrialisiert wurde. Dies führte zur Stärkung der kommunistischen Bewegung. Die lokalen Ereignisse in den Kontext der allgemeinen Situation im damaligen Kroatien und Jugoslawien setzend, beschreibt Barić, wie das Regime unter der Last schwerer sozialer, demografischer und politischer Krisen zusammengebrochen ist. Das Buch schildert natürlich auch, wie sich das Regime gegen seinen eigenen Zusammenbruch wehrte, sich politischer Verfolgung und fabrizierter Prozesse bedienend.

Franziskanerkloster Guča Gora (Bosnien und Herzegowina)

IN THIS ISSUE

Josip Ljubomir Brdar, Alfred Obranić and Zvonimir Jonjić all write about the political and economic processes in Croatia, while the latter especially deals with the interpretation of the results of the recent European Parliamentary elections.

*

New contributions to the history of Croatian suffering during the Yugoslav communist rule in Lika, which is a part of Middle Croatia, are being published by Ivan Vukić and Nikica Bičanić. We also publish a sermon by mons. Ivan Šašak, assistant bishop of Zagreb. That sermon was held in Macelj for the post-war victims of the Yugoslav regime. In the woods of Macelj, after the wartime operations of 1945, the Yugoslav communist regime had killed a great number of Croatian soldiers and civilians, including a large number of priests.

*

Andelko Mijatović, Ph.D. has prepared a necrology for prof. dr. Šimun Križanac, who became a victim of the Yugoslav regime even before he was born. Upon finding out that her husband, who was a Croatian soldier hiding from the authorities of the new Yugoslav state, had been killed, his pregnant mother gave birth to him whilst collecting her husband's dead body. In this issue we also publish two necrologies for Mrs. Zorka Zane, a long-term member of the leadership of the Croatian Society of Political Prisoners and a former

member of the editorial board of *The Political Prisoner*. The late Mrs. Zane was found guilty in the mid-1950s as a part of a larger group of Croatian university students, who were organized into a group called the Croatian Resistance Movement.

*

The very same Croatian Resistance Movement is a main topic of the eponymous book written by the young Croatian historian Wolly Krašić, Ph.D. and presented by Andelko Mijatović. Krašić, while working on that subject, analysed a large number of other illegal organizations that started as early as summer of 1945, with the goal of fighting Yugoslavia and the newly installed communist regime. Although some shorter scientific texts have been published in magazines, Krašić's book is a first attempt of a monographic analysis of that topic in Croatian historiography. That fact alone speaks volumes about the present state of mind and the political situation almost three

decades after the breakup of Yugoslavia and communism.

*

In this issue we bring a summary of another important book published recently. It is written by Nikica Barać, Ph.D., and is entitled *Split in the 1980s*. In it, the author precisely and in much detail describes and analyses the last decade of communist rule in the biggest city of Southern Croatia, which is the second largest in Croatia. For decades, Split was called a „red town“, because it had suffered the Italian Fascist occupation during World War Two, and was suddenly industrialised after the war. That led to strengthening of the communist movement. Putting local events in the context of general situation in Croatia and Yugoslavia, Barać depicts how that regime collapsed under the heavy social and economic crises. The book, of course, brings a depiction of the resistance of that regime towards its collapse by political persecution and show trials.

The Vrljika river near Imotski

ZAKON CZARKOVNI SLOXEN I UPRAVGLIEN

ZA NAUCENIB I PROSVITGLJENIB
REDOVNIKOV HARVASKOGA NARODA

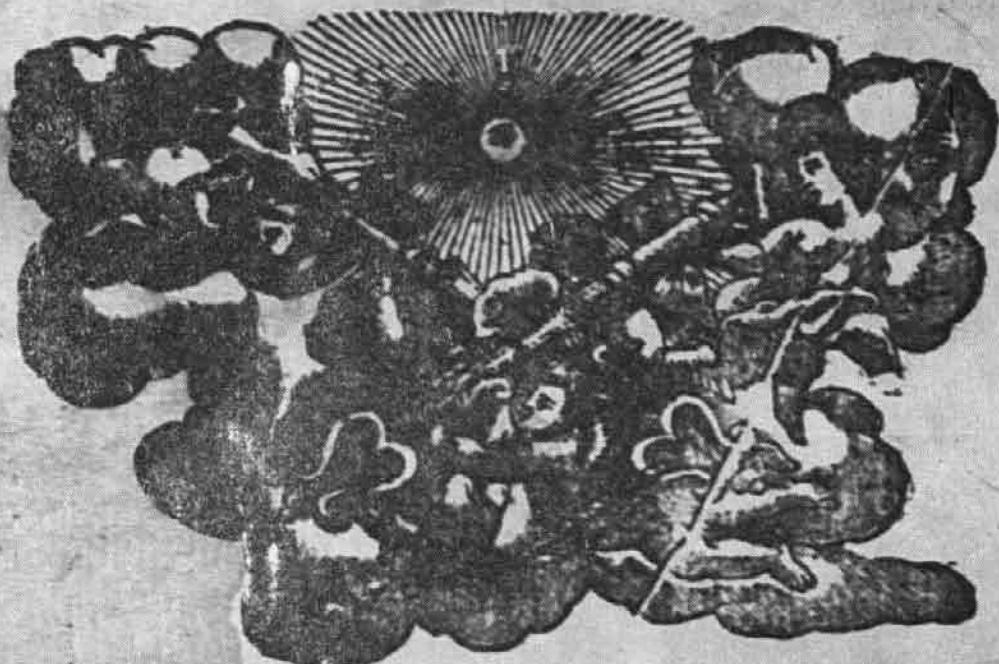
O D

ANGELA DALLA COSTA

NAUCITEGLJA CZARKOVNOGA I SVITOVOVNOGA ZAKONA,

PQPA CZARKVE PARVOSTOLNE SPLISKE.

R N I G H E II.

U M N E C Z I
M D C C C L X X V I I L

Po IVANNU GASALI.
S DOPUSTENJEM STARESSINAA.

PrssudaU Ime Naroda!

Sud za zaštitu nacionalne časti za okrug Hrvatsko Primorje u Sušaku, sastavljen od predsjednika Brnabića Bernarda te sudača Hrvoje Matka Tomića Gajevića, Šoiločić Josipa i [redacted] Branka uz sudjelovanje tužnika Lucijanović Marima i zapovjednika Stjepana Blaženke, u kužnoj pannici protiv očušenika Felicijana Marpa radi krim. djela iz 61-2 t. 1. 1. 5. Odluke o zaštiti nacionalne časti Srba i Hrvata u Hrvatskoj od 24/IV.1945, na smanjenoj raspravi održanoj u prisutnosti javnog tužioca Ivana Radotića i o tuženika.

prssudio je:

[redacted] optuženik Don Josip Felicijanović [redacted] Božo - Adle Porečki, rođ. 19. 1. 1889. u [redacted] Hadru [redacted] Pagn Blat, plk, predsjednik ministrstva, prepovjedan
kriv je:

što je < pri optimizmu >

Tinje se površno kerir. dijelo vi pl. 2, tač. 1, 1, 8, 9. Odlikuje o zaštiti nar. part. po ne osnovi pl. 2, tač. 3 piste Odluke
osmisljaju:

ne formu od 10 (deset) godina gubitka nar. parti, i ne pogon i općina postenja.

Obrarloženje:

Dr. dr. prof. dr. Šime Špirko predviđa je što će optuženi ponovno biti na part.

U projektu obrasni pravilje on da je osmislio "nove" i "Nov. Oras" ali tako da su to bila ne-politička, već juči vjerska jedinicama. Pravilje predviđa da će biti poduzet ciljno i na granicama i u inozemstvu, da je u Pagn vidavši ne, da nije i da je odobren u početku lepoti. Nepristup narodu da je narodni zavod je internirana